

ICOMOS*

TIESĪBU AVOTI KULTŪRAS MANTOJUMA

AIZSARDZĪBĀ UN SAGLABĀŠANĀ

* International Council on Monuments and Sites
(Starptautiskā pieminekļu un ievērojamu vietu padome)

UDK 72.025(094)
Ic650

SATURS

“ICOMOS tiesību avoti kultūras mantojuma aizsardzībā un saglabāšanā”

Izdevuma idejas autors un realizētājs biedrība ICOMOS Latvija,
tekstus tulkoja ICOMOS Latvijā biedri no ICOMOS.org datu bāzes.
Projekta vadītājs Jānis Lejnietis

Projekta atbalstītāji:
UNESCO Latvijas Nacionālā komisija
Valsts kultūrkapitāla fonds
Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde

ISBN 978-9984-33-474-5

© izdevniecība “Pētergailis”, 2018

IEVADS

- 5 Tošijuki Kono
ICOMOS prezidents
- 7 Jana Jākobsone
ICOMOS Latvija valdes priekšsēdētāja
- 9 ICOMOS pamatvērtības
Dagnija Baltiņa
- 15 Kā Latvijā iepazīna ICOMOS
Jānis Asaris

ICOMOS HARTAS

- 17 Starptautiskā pieminekļu un vēsturisko vietu konservācijas un restaurācijas harta (Venēcijas harta). 1964.
- 23 Vēsturisko dārzu saglabāšanas harta (Florences harta). 1981.
- 31 Vēsturisko pilsētu un apdzīvotu vietu konservācijas harta (Vašingtonas harta) 1987.
- 37 Arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un pārvaldības harta (Lozannas harta). 1990.
- 47 Zemūdens kultūras mantojuma aizsardzības un pārvaldības harta (Sofijas harta). 1996.
- 55 Vernakulārā arhitektūras mantojuma harta (Mehiko harta). 1999.
- 61 Starptautiskā kultūras tūrisma harta. Tūrisma vadība vēsturiskās vietās (Mehiko harta). 1999.
- 71 Arhitektūras mantojuma analīzes, konservācijas un būvju restaurācijas principi (Zimbabves harta). 2003.
- 79 Kultūras mantojuma vietu interpretācijas un prezentēšanas harta (Kvebekas harta). 2008.

ICOMOS ĢENERĀLĀS ASAMBLEJAS PIENĒMTI DOKUMENTI

- 91 Naras dokuments par autentiskumu. 1994.
- 97 Nara +20: par mantojuma praksi, kultūras vērtībām un autentiskuma konceptu. 2014.
- 105 ICOMOS deklarācija, atzīmējot Vispārējās deklarācijas par cilvēka tiesībām 50 gadadienu. Stokholma. 1998.
- 109 Vēsturisku koka būvju saglabāšanas principi. Mehiko. 1999.
- 117 Sīaņas deklarācija par kultūras mantojuma objektu, vietu un zonu apkārtējās vides saglabāšanu. 2005.
- 125 Parīzes deklarācija par mantojumu kā attīstības virzītājspēku. 2011.
- 135 Kopīgie ICOMOS – TICCIH industriālā mantojuma ievērojamo vietu, konstrukciju, teritoriju un ainavu saglabāšanas principi. „Dublinas principi”. 2011.
- 143 Valetas principi vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu aizsardzībai un pārvaldībai. 2011.
- 159 Florences deklarācija par mantojumu un ainavu kā cilvēces vērtībām. 2014.

LAIKA GAITĀ JAU KOPŠ VENĒCIJAS HARTAS (1964), doktrinālajiem tekstiem attīstoties, ICOMOS ir izveidojis nopietnu filozofisko, doktrinālo un pārvaldības ietvaru, kas var tikt pielāgots ikvienai specifiskajai kultūras situācijai, lai nodrošinātu kultūras mantojuma saglabāšanu visā pasaulē.

Izmantojot šos “labās prakses” dokumentus, ICOMOS cenšas uzrunāt ne tikai savus biedrus un kultūras mantojuma profesionāļus, bet arī visus tos, kas saistīti ar kultūras mantojumu gan pārvaldības gan aprūpes jautājumos, lai ieviestu ICOMOS veicināto pieeju specifiskos kultūras mantojuma jautājumos. Tādēļ šo dokumentu pieejamība nacionālajā valodā ir jo īpaši nozīmīga.

ICOMOS Latvija nodoms papildināt doktrinālo tekstu tulkojumu ar ekspertu skaidrojošiem komentāriem ir inovatīva pieeja un veicinās to izpratni un izmantošanu Latvijas kultūras mantojuma profesionāļu, iesaistīto personu, politiķu, ierēdņu un studentu vidū.

Drukātā un digitālā publikācija sekmēs izvērtākus lēmumus konservācijas jautājumos Latvijā, kā arī sniegs iespēju Latvijas kultūras mantojuma profesionāļiem efektīvāk iesaistīties starptautiskajā diskusijā, tādēļ šis izdevums ir ļoti nozīmīgs ICOMOS Latvija ieguldījums organizācijas galvenā uzdevuma īstenošanai – turpināt pasaules kultūras mantojuma konservāciju, aizsardzību, izmantošanu un iekļaušanu ikdienas dzīvē caur kopīgu doktrīnu izstrādi, zināšanu attīstīšanu un izplatīšanu, jaunu konservācijas metožu radīšanu un kultūras mantojuma nozīmes izcelšanu.

Sirsnībā Jūsu,
Tošijuki Kono, ICOMOS prezidents

FOLLOWING ON FROM THE VENICE CHARTER (1964), and through its evolving corpus of doctrinal texts, ICOMOS has built a solid philosophical, doctrinal and managerial framework that may be adapted to each particular cultural context for the sustainable conservation of heritage around the world.

Through these “best practice” documents, ICOMOS hopes to influence not only its members and heritage professionals, but also to encourage all those who own or exercise stewardship over heritage places to adopt the approaches promoted by ICOMOS for each specific field of cultural heritage. Making them accessible in the reader’s own language is therefore particularly important.

ICOMOS Latvia’s idea to accompany the translations of these doctrinal texts with explanatory expert comments is particularly innovative and will enhance their understanding and use by Latvian cultural heritage

professionals, national and local stakeholders and decision makers, civil servants and students.

This printed and digital publication will both foster better conservation decisions in Latvia but also the contribution by Latvian heritage professionals to the international debate in our field and is thus an important contribution by ICOMOS Latvia to our organizations central objective of furthering the conservation, protection, use and enhancement of the world's cultural heritage through the development of common doctrines, the evolution and circulation of knowledge, the creation of improved conservation techniques, and the promotion of cultural heritage significance.

*Yours sincerely,
Toshiyuki Kono, President of ICOMOS*

IEVADS

JANA JĀKOBSONE, Dr. Arch., arhitekte,
ICOMOS Latvija valdes priekšsēdētāja

VĒRŠOS PIE JUMS KĀ PIE KOLĒĢIEM, jo mūs visus, kas lasīs šo izdevumu, interesē kultūrvēsturiskais mantojums, kura veidošanas un saglabāšanas jomā svarīgākais ir cilvēks mūsu kopīgi veidotajās un tik atšķirīgajās kultūrās.

ICOMOS (*International Council on Monuments and Sites*) Starptautiskā pieminekļu un ievērojamu vietu padome ir organizācija, kas veicina tālākizglītību mantojuma jomā, nodrošina pasaules mantojuma vietu izvērtēšanu, saglabāšanu un uzraudzību. ICOMOS nodrošina arī zināšanu un izglītības veicinošus pasākumus, tās mājas lapā pieejams ļoti bagātīgs publikāciju klāsts, tiek rīkoti semināri un diskusijas.

Viena no darbības jomām ir apdraudēto mantojuma vietu, kuru saglabāšana cilvēku darbības vai dabas apstākļu dēļ ir apdraudēta, aizsardzība, kurā iesaistās gan nacionālās, gan starptautiskā ICOMOS komiteja. Viena no ICOMOS prioritātēm ir zināšanu nodošana starp paaudzēm: iesaistīšana globālajā sabiedrībā, lai uzsvērtu zināšanu apmaiņas nozīmi un veicinātu ICOMOS ētikas saglabāšanu un kultūras mantojuma aizsardzību.

ICOMOS darbojas līdzās citām starptautiskajām organizācijām šajā jomā, kā IUSN (*International Union for Conservation of Nature and Natural Resources* – Starptautiskā dabas un dabas resursu aizsardzības savienība), kas rūpējas par dabas vietām un ICCROM (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property* – Starptautiskā kultūras vērtību saglabāšanas un restaurācijas pētniecības centra).

Publikācija tiek izdota zīmīgā gadā gan Latvijas valstij, gan kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas kontekstā. 2018. gads Eiropai un tās kultūras mantojumam ir simboliski un vēsturiski nozīmīgs, jo tas iezīmē virkni svarīgu notikumu, piemēram, simto gadadienu kopš Pirmā pasaules kara beigām un vairāku dalībvalstu, tai skaitā Latvijas, neatkarības pasludināšanas.

Eiropas mantojuma gada laikā neskaitāmi notikumi visā Eiropā veltīti tam, lai mudinātu Eiropas kultūras mantojumā dalīties un novērtēt to kā kopīgu resursu, lai uzlabotos izpratne par kopīgu vēsturi un bagātībām, lai cilvēki labāk izjustu piederību Eiropai un lai Eiropas kultūras mantojums tiktu labāk sargāts, saudzēts, lietots un izprasts.

2018. gada tēma – kopīgs mantojums: no pagātnes uz nākotni. Kultūras mantojumam ir universāla vērtība – gan katram cilvēkam atsevišķi, gan kopienām un sabiedrībām. Ir svarīgi to saglabāt un nodot nākamajām paaudzēm. Tēma izvēlēta, lai uzsvērtu, ka mantojums nav tikai pagātne, bet tas attīstās, mijiedarbojoties ar mums, un Latvijas mantojumam ir liela nozīme Eiropas nākotnes veidošanā.

Izdevumā ir apkopotas ICOMOS galvenās hartas un deklarācijas – tiesību akti, kas nosaka mantojuma saglabāšanas idejas, nostādnes un kontekstus dažādās jomās un dažādos aspektos, kā arī paplašina kultūras mantojuma saglabāšanas izpratni, dodot iespēju izlasīt teorētisko pamatojuma pirmavotus. Tā būtiska pievienotā vērtība ir Latvijas ekspertu – arhitektu, vēsturnieku un arheologu komentāri, kas sniedz ieskatu dokumentu nozīmē, ar piemēriem parādot mantojuma saglabāšanas procesa attīstību Latvijā – mūsu kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas platformā.

Izdevums domāts ne tikai kultūras mantojuma aizsardzības jomas speciālistiem, bet arī plašākai sabiedrības daļai, kas interesējas par Latvijas materiālā un nemateriālā mantojuma saglabāšanas un attīstības procesa teorētisko pamatojumu, kādu to redz pasaules vadošā organizācija – UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija*).

Izdevums apvieno aktuālos un nozīmīgākos dokumentus – hartas un deklarācijas uz 2017. gadu. Diskusijas un tiesību akti tiek pastāvīgi papildināti, pārskatīti, radīti jauni, paplašinot mantojuma izpratni, skatījumu un saglabāšanas virzienus.

Publikācijas izdošanas brīdī ir aktuāli jauni dokumenti – Deli deklarācija par kultūrvēsturisko mantojumu un demokrātiju (*Delhi Declaration on Cultural Heritage and Democracy*), kas norāda, ka kultūras mantojums un demokrātija ir uz cilvēku balstīta pieeja – mantojums ir visu mūsu pamattiesības un atbildība, kā arī sākuma punkts ilgtspējīgai attīstībai un sabiedrības iesaistīšanai mūsdienu strauji mainīgajā pasaulē.

Apstiprināta arī aktuālā Davosas deklarācija (*Davos Declaration Towards a high-quality Baukultur for Europe*), kas ievieš būvniecības kultūras (būv kultūras) konceptu, uzsverot būvniecību ne tikai kā ekonomisku, bet arī kultūras notikumu, vienlaikus atzīstot kultūras mantojuma īpašo lomu augstas kvalitātes būvniecības kultūras veidošanā. Dokuments tiešā mērā nav ICOMOS tiesību akts, bet tapis sadarbībā ar ICOMOS un ietver tās nostādnes.

Lai izdevums bagātina mūsu izpratni par kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu un iedvesmo jaunām idejām, pieejām un konkrētām darbībām!

KOPŠ ICOMOS DIBINĀŠANAS 1965. gada jūnijā ir nomainījušās gan paaudzes, gan ICOMOS darbības programmas, ir pārdzīvotas viedokļu maiņas, arvien paplašinoties izpratnei par mantojumu. Nenoliedzami 1965. gada un mūsdienu pasaules ir atšķirīgas gan ekonomiski, politiski, ģeopolitiski, diplomātiski, tehnoloģiski, militāri, gan arī kultūras attīstības, izpratnes un politikas jomā.

Tomēr kopumā pirmo ICOMOS vēstures pusgadsimtu raksturo relatīvs miera periods. Tas savukārt ir ļāvis regulāri pulcēties un debatēt dažādu jomu kultūras mantojuma profesionāļiem, tā veicinot kultūras mantojuma idejas attīstību un sekmējot svaigu uzskatu, attieksmju un dažādu skatījumu attīstību. ICOMOS dibināšana līdz ar to iezīmē līdz šim nebijušu un neapzinātu pagrieziena punktu kultūras mantojuma attīstības vēsturē, kas pavēra iespējas uzplaukt un pilnveidoties mantojuma profesionāļai videi un dažādām tās apakšnozarēm.

Protams, visu šo dažādo pārmaiņu gaitā ir pamatvērtības, kas ir palikušas nemainīgas un kas attiecīgi veido kultūras mantojuma aizsardzības bāzi. Šai sakarā noteikti minama Starptautiskā pieminekļu un vēsturisko vietu konservācijas un restaurācijas harta jeb tā saucamā Venēcijas harta, kuru 1964. gadā pieņēma Venēcijā, Itālijā. Tās principi vēl arvien ir aktuāli, aptverot visu mantojuma saglabāšanas darbā ietvertu pietāti pret vēsturisko un oriģinālo struktūru, vienlaikus dodot vietu arī jaunajam.

Otru nozīmīgu ICOMOS darbības pamatpīlāru iemieso 1994. gadā Ja-pānas pilsētā Narā pieņemtais dokuments par autentiskumu, kurš burtiski pārrauj mantojuma vērtību definīcijas fiziskās robežas, atzīstot līdzās taustāmām vērtībām arī tos netveramos mantojuma vērtību slāņus, kas atklājas caur emocionālo, pieredzes un attieksmes prizmu. Lai arī šie divi minētie dokumenti ir izturējuši laika pārbaudi un ir pamatu pamatos ICOMOS darbībai, tomēr arī tie nav uzskatāmi par nemainīgiem, jo laika gaitā ir mainījušās gan to interpretācijas, gan pielietojums.

ICOMOS IZVEIDES VĒSTURE

ICOMOS izveide ir tiešā veidā saistīta ar UNESCO darbību pasaulē pēc Otrā pasaules kara. Sešdesmitajos gados aizvien vairāk pieauga pieprasījums pēc UNESCO līdzdalības, padoma un atbalsta dažādos kultūrpolitikas un kultūras mantojuma projektos gan nacionālā līmenī, gan starptautiski

(piemēram, slavenais Abu Simbel tempļa glābšanas projekts). Tāpat būtiski paplašinājās starptautiskā sadarbība kultūras jomā starp dažādām valstīm.

UNESCO gluži vienkārši nespēja tikt ar visiem šiem darbiem galā, tādēļ 1964. gada maijā UNESCO Konsultatīvā padome pieminekļu, mākslas, vēsturisko vietu un arheoloģisko izrakumu jautājumos pieņēma lēmumu, ka ir nepieciešams dibināt atsevišķu profesionālu nevalstisku organizāciju, kas pulcētu kultūras mantojuma jomā strādājošus speciālistus, tādējādi nodrošinot arī UNESCO tiešu pieeju ekspertīzei no visas pasaules.

Attiecīgi Starptautiskā pieminekļu un ievērojamo vietu padome (ICOMOS) tika dibināta kā profesionāla nevalstiska asociācija, kuras darbības pamatmērķis ir pulcēt kultūras mantojuma jomā strādājošos ekspertus, virzīt un attīstīt mantojuma saglabāšanas filozofiju, praksi un aizsardzības ietvaru, nosargāt un saglabāt kultūras mantojuma vērtības visdažādākās tās izpausmēs visā pasaulē, būt par diskusiju forumu. Par organizācijas galvenās mītnes vietu tika izvēlēta Parīze. Līdz ar ICOMOS dibināšanu darbu pārtrauca UNESCO Konsultatīvā padome.

Nozīmīgākās personas ICOMOS izveidē bija itāļu arhitekts Pjero Gazola (*Piero Gazzola*), beļģu vēsturnieks Reimonds Lemērs (*Raymond Lemaire*) un UNESCO Pieminekļu nodaļas vadītājs Hiroši Daifuku (*Hiroshi Daifuku*) – katrs par sevi ļoti cienīti un starptautiski atzīti kultūras mantojuma aizstāvji. Visi viņi bija piedalījušies gan UNESCO Konvencijas par kultūras vērtību aizsardzību bruņota konflikta gadījumā izstrādē 1954. gadā, gan 1964. gadā pieņemtās Venēcijas hartas tapšanā.

Attiecīgi ICOMOS dibināšanu 1965. gada jūnijā Varšavā raksturo milzīgs emocionāls un intelektuāls pacēlums ar kultūras mantojumu saistīto profesionāļu vidū. Venēcijas harta nodrošināja tādu kā ētisko standartu ietvaru darbam kultūras mantojuma saglabāšanā, bet nevalstiskās organizācijas formāts – atvērtību ļoti plašam ekspertu lokam. Tāpēc pirmos desmit savas pastāvēšanas gadus ICOMOS lielākoties nodarbojās ar jaunu biedru piesaisti, starptautisku konferenču rīkošanu un kultūras mantojuma aizsardzības un saglabāšanas darba veicināšanu, izstrādājot dažādus principus, koncepcijas un labas prakses vadlīnijas organizācijas biedriem.

Kopumā ICOMOS savas darbības laikā ir pieņēmusi gandrīz 50 dažādus dokumentus, rezolūcijas un vadlīnijas, kas skaidro gan mantojuma aizsardzības darbu, gan konkrētus mantojuma aspektus, gan dažādu mantojuma apdraudējumu. Lai gan lielākā daļa no tām nav iegūlušas mantojuma aizsardzības vēsturē kā pagrieziena punkti, tās iezīmē kopīgo domas attīstību šo 50 gadu laikā.

ICOMOS pārraudzības lokā bijuši un joprojām ir kultūras tūrisms, mūsdienu arhitektūras, vēsturisko pilsētu, dārzu un parku, arheoloģijas,

zemūdens mantojuma, vēsturisko koka struktūru, sienu zīmējumu un daudzu citu objektu saglabāšanas jautājumi. Tāpat ICOMOS ir aktualizējis arī mantojuma dažādās interpretācijas, prezentācijas, dokumentēšanas, vietas rakstura izcelšanas, apdraudējuma un iespējamo risku aspektus. Tomēr visvairāk šodien ICOMOS vārds izskan saistībā ar UNESCO Pasaules mantojumu.

ICOMOS UN UNESCO PASAULES MANTOJUMS

ICOMOS, aizstājot UNESCO Konsultatīvo padomi pieminekļu jautājumos, diezgan ātri iesaistījās vairākos UNESCO kultūras mantojuma projektos, nodrošinot gan attiecīgo ekspertu mobilizēšanu, gan konkrētu padomu un rīcības plānu izstrādi. Līdzās tam, turpinot ICOMOS dibinātāju veiksmīgo sadarbību Venēcijas hartas izstrādē, ICOMOS iesaistījās arī dažādu UNESCO normatīvo dokumentu izstrādē, tai skaitā Konvencijas par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību (pieņemta 1972. gadā).

Neskatoties uz to, ka ICOMOS tika atzīta kā UNESCO padomdevējas institūcija kultūras mantojuma izvērtēšanā, aizsardzībā un saglabāšanā, sākotnēji ICOMOS loma UNESCO Pasaules mantojuma aizsardzībā bija vairāk teorētiska. Lai gan ICOMOS intelektuālais potenciāls bija milzīgs, tās faktiskās iespējas bija niecīgas. Tāpēc līdz pat 1980. gadu beigām ICOMOS sniegtais vērtējums par Pasaules mantojuma vietām bija ļoti lakonisks, balstīts tikai uz dokumentu analīzi, bet ne vietu apskati. Tāpat līdz pat 1990. gadu sākumam Pasaules mantojuma sarakstā iekļauto kultūras mantojuma vietu apsekošanu un novērošanu, ja vispār tāda notika, veica pats UNESCO Sekretariāts, nevis ICOMOS.

ICOMOS lomas un varas nostiprināšanās attiecībā uz Pasaules mantojumu reāli sākās tikai 1990. gadu sākumā. 1991. gadā ICOMOS sāka apsekot nominētās vietas pirms to izvērtēšanas Pasaules mantojuma sarakstam. Līdz ar to izvērtēšanas ziņojumi kļuva arvien apjomīgāki, detalizētāki, precīzāki un arī pārlicinošāki. 1993. gadā ICOMOS izdeva pirmo ziņojumu par Pasaules mantojuma sarakstu. Ziņojums atklāja šī saraksta vienpusīgumu. Tajā dominēja Eiropas vēsturiskie centri, kristīgo reliģiju un sabiedrības eliti raksturojoši pieminekļi. Šis ziņojums līdzās 1994. gada Naras dokumentam par autentiskumu iezīmēja būtisku pagrieziena punktu jaunu mantojuma kategoriju iekļaušanai UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā un attiecīgi kultūras mantojuma diskursa paplašināšanā.

ICOMOS panāca, ka 1992. gadā tika veiktas izmaiņas UNESCO Pasaules mantojuma īstenošanas vadlīnijās, tās papildinot ar kultūrainavas jēdzienu. Līdz ar šo ICOMOS lomu kā mantojuma paplašinātās izpratnes aizstāvi, ICOMOS kļuva par galveno spēlētāju lemjot, kam tad būt par vispasaules mantojumu un kam nē.

Nozīmīgu lomu šāda pagrieziena punkta iespējamībai spēlēja vairākas sakritības. Japāna nupat 1992. gadā bija pievienojusies UNESCO Pasaules mantojuma konvencijai un aktīvi iesaistījās paplašinot UNESCO Pasaules mantojuma izpratni par mantojuma un mantojuma saglabāšanas pieejām, lai nodrošinātu iespēju UNESCO Pasaules mantojuma sarakstam nominēt vērtības no Japānas.

ICOMOS prezidents Rolands Silva (*Roland Silva*, 1990 – 1999) bija no Šrilankas un bija ļoti ieinteresēts veicināt organizācijas atvērtību jaunām idejām, modernizāciju un citu pasaules reģionu piesaisti. Tieši viņa laikā tika dibinātas 13 jaunas ICOMOS zinātniskās komitejas, tai skaitā nemateriālā mantojuma un kultūras tūrisma. Bet ICOMOS ģenerālsēkretārs (1990 – 1993) bija profesors Herbs Stovels (*Herb Stovel*) no Kanādas, kurš pats bija jaunās mantojuma paradigmas pārstāvis, aizstāvot daudzveidīgākas saglabāšanas prakses, lika uzsvāru uz kopienu līdzdalību, daudzveidīgiem mantojuma vērtību slāņiem un tikpat daudzveidīgu pašu mantojumu (ne monumentālu).

Kopš šīs ICOMOS lomas nostiprināšanās arvien ir saasinājušās attiecības starp Pasaules mantojuma komiteju un ICOMOS par tās sniegtajām rekomendācijām par UNESCO Pasaules mantojuma sarakstam nominēto vietu atbilstību UNESCO Pasaules mantojuma sarakstam. Paplašinoties kultūras mantojuma diskursam, arvien sarežģītākas kļuva nominācijas izvērtēšanas iespējas, jo nu kultūras mantojums varēja būt gandrīz jebkas, kas no ICOMOS puses bija attiecīgi profesionāli jāizvērtē, vienlaikus saglabājot gan iekšēju un cieņu pret dažādām kultūrām un izpausmēm, gan arī saglabājot uzticību Konvencijas būtībai. UNESCO Pasaules mantojuma saraksts kļuva par cīņas arēnu gan pašu kultūras mantojuma ekspertu starpā, gan arī dažādo valstu politiskajai dienaskārtībai.

Konflikta pamatā ir Pasaules mantojuma komitejas pieņemtie lēmumi, kas bieži ir kardināli pretēji ICOMOS rekomendācijām un brīdinājumiem un attiecīgi paredz tādu vietu iekļaušanu UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā, kuras pēc ICOMOS ekspertu viedokļa neatbilst Konvencijas izvirzītajiem kritērijiem (vai dažu dalībvalstu centieniem nepieļaut tādu vietu iekļaušanu UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā, kuras var iespējami mest ēnu uz kādu citu valsti).

Konflikta būtība ir paša mantojuma būtība – cik politizēts šis jau tā apzināti konstruētais un izvēlētais mantojums drīkst kļūt? ICOMOS uzskata, ka UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā iekļaujot vietas, kas neatbilst ne kritērijiem, ne saglabāšanas prasībām, devalvē Konvenciju un visu mantojuma saglabāšanas sistēmu, nodarot tai kaitējumu ilgtermiņā. Tikmēr vairāku dalībvalstu spiediena (Indija, Brazīlija, Krievija) rezultātā tiek pārmests, ka ICOMOS neņem vērā attīstības tendences un valstu

ekonomiskās vajadzības, kas attiecīgi nodrošinātu mantojuma saglabāšanu, kā daļu no mūsdienu mantojuma diskursa.

Lai gan no vienas puses ICOMOS ļoti cieši šī konflikta dēļ, vienlaikus šī mantojuma aizstāvības loma ir ļāvusi ICOMOS aktīvi stiprināt argumentāciju un principus kultūras mantojuma saglabāšanai. To pierāda pēdējo gadu ICOMOS Ģenerālajās asamblejās pieņemtie dokumenti, kas vairāk ir vērsti uz visas kultūras mantojuma nozares aizstāvību kā konkrētu jautājumu virzību.

2011. gadā ICOMOS Ģenerālā asambleja pieņēma Deklarāciju par mantojumu kā attīstības virzītājspēku, bet 2014. gadā Deklarāciju par mantojumu un ainavu kā cilvēces vērtībām. Šī pēdējā laika tendence lieliski parāda arī ICOMOS lomu šodien – nodrošināt to, ka kultūras mantojuma aizsardzība un saglabāšanas ideja nepazūd, meklējot risinājumus, kā tikt galā ar šodienas ekonomiskajiem izaicinājumiem. ICOMOS loma šodien ir saglabāt kultūras mantojumā jēgu un pamatu sabiedrības un kultūras pastāvēšanai.

ICOMOS ŠODIEN

Vērtējot ICOMOS darbību un lomu šodien, tā nav mainījies kopš 1965. gada iecerēm tādā mērā, ka nepieciešamība turpināt profesionāli nodrošināt mantojuma saglabāšanu arvien ir ļoti aktuāla. Tomēr nenoliedzami vajadzība iet līdzīkam ir arī ICOMOS. 2014. gadā tika pilnībā pārstrādāti ICOMOS statūti, tajos paredzot izmaiņas ne tikai formālās darbības principos, bet arī aktualizējot skaidrojumus konkrētām ar mantojumu saistītām konceptuālām lietām.

Šodienas lielākais ICOMOS izaicinājums ir tas, ka darbs UNESCO Pasaules mantojuma konvencijas ietvaros ir tik ļoti pārņēmis ICOMOS darbību, ka faktiski ir to ļoti ierobežojis. Tas attiecīgi ir atstājis iespaidu uz organizācijas spēju reaģēt situācijās un skaidrot mantojuma jautājumus ārpus Pasaules mantojuma ietvara. Tas ir ļāvis vairākus ICOMOS sākotnējos mērķus pārņemt gan dažādām augstākās izglītības iestādēm un pētījumu centriem, gan arī citām un jauni dibinātām starptautiskām asociācijām (piemēram, Getija Saglabāšanas institūts, Izvērtējošā (kritiskā) mantojuma studiju asociācija, u. c.), tām jo īpaši veiksmīgi piesaistot jaunus profesionāļus.

ICOMOS kā tīkls arvien pilda pētījumu popularizēšanas un viedokļu apmaiņas lomu, tomēr pats virzīt nopietnāku izrāvienu kultūras mantojuma filozofijā šobrīd vienkārši nevar atļauties.

ICOMOS UZZIŅA

ICOMOS veido vairāk kā 9500 biedru no vairāk kā 144 valstīm. ICOMOS biedru rindās ir visplašāko jomu pārstāvji – arheologi, arhitekti, mākslas

vēsturnieki, vēsturnieki, antropologi, valodnieki, inženieri, ķīmiķi, sociologi, ģeogrāfi u. c.

ICOMOS mandāts un attiecīgi arī profesionālā vide, kurā tas darbojas šobrīd jau ievērojami sniedzas pāri mantojuma izpratnei kā, galvenokārt, pieminekļiem un ievērojamām vietām. Līdzās arhitektūrai, pilsētām un arheoloģisko izrakumu vietām, ICOMOS šobrīd strādā arī ar jautājumiem gan attiecībā uz nemateriālo un dokumentāro mantojumu, gan kultūrainavām.

ICOMOS ietvaros darbojas 28 specializētas starptautiskās zinātniskās komitejas, kas konkrēti pēta un pievēršanas kādai mantojuma apakšnozarei.

ICOMOS ir atvērta individuāliem un institucionāliem biedriem, kas strādā kultūras mantojuma jomā. Arī ikviens Latvijas kultūras mantojuma jomas profesionālis ir aicināts pievienoties ICOMOS Latvijas nacionālajai komitejai. Informāciju par iestāšanos ICOMOS Latvijā skatīt www.icomos.lv.

KĀ LATVIJĀ IEPAZINA ICOMOS

Jānis Asaris, Mg. Hist., arheologs

STARPTAUTISKĀS PIEMINEKĻU UN IEVĒROJAMU VIETU PADOMES

(*International Council on Monuments and Sites*, saīsināti – ICOMOS) dibināšanas kongress aizsākās Varšavā 1965. gada jūnijā, bet noslēdzās Krakovā.

Kongresā piedalījās 119 pārstāvji no 22 pasaules valstīm, un tika izvirzīti ICOMOS pamatuzdevumi: apkopot dalībvalstu pieredzi kultūras mantojuma vērtību aizsardzībā, izstrādāt dažādu kultūras pieminekļu tipoloģisko grupu saglabāšanas metodiku, veicināt speciālistu sagatavošanu un tālākizglītību, iesaistīt pasaules mēroga ekspertus izcilu pasaules kultūras mantojuma vietu aizsardzībā, izveidot un uzturēt kultūras pieminekļu dokumentācijas centru Parīzē u. c.

Par ICOMOS augstāko vadības institūciju noteica Ģenerālo asambleju, kas sapulcējas ik pēc trīs gadiem.

Latvijai tuvākais pasākums ICOMOS kontekstā notika 1973. gadā Viļņā, kad toreizējās padomju un Čehoslovākijas komitejas organizēja starptautisku simpoziju par pilsētu vēsturisko centru aizsardzību un izmantošanu mūsdienu vajadzībām. Simpozijā piedalījās tā laika ICOMOS prezidents, itāļu arhitekts un viens no Venēcijas hartas (1964) līdzautoriem Pjero Gacola (1908–1979).

No 1975. gada – toreiz, protams, caur Maskavu – uz Parīzes kultūras pieminekļu dokumentācijas centru tika sūtītas Latvijā izdotās ar kultūras mantojuma nozari saistītās grāmatas. Maskavā 1978. gadā norisinājās ICOMOS V Ģenerālā asambleja, kurā no Latvijas PSR piedalījās vēsturnieks Mārtiņš Apinis (1938–1991) – pēc būtības pirmais starptautiskās kultūras pieminekļu aizsardzības principu ieviesējs un popularizētājs Latvijā.

Izstādē Maskavas Dailes teātra vestibilā tika eksponēti materiāli par nozīmīgākajiem restaurācijas objektiem Latvijā – Rundāles pili, Pētera baznīcu, Mežotnes pili, Bauskas, Cēsu un Turaidas pilsdrupām, Ungurmuižu un Latvijas etnogrāfisko brīvdabas muzeju. Par asamblejas norisi M. Apinis rakstīja avīzē “Literatūra un Māksla” 1978. gada 9. jūnijā.

Romā 1981. gadā notika ICOMOS VI Ģenerālā asambleja, kurā par vietu no viceprezidentiem ievēlēja toreizējo Lietuvas PSR Kultūras ministra vietnieku Jonas Gļemžu, kas aktivizēja informācijas saņemšanu par ICOMOS darbību arī Tallinā un Rīgā. M. Apinis piedalījās gan VII (1984.– Rostoka), gan VIII (1987.– Vašingtona) ICOMOS Ģenerālajās asamblejās.

Vašingtonā Apinis nolasīja referātu "Symbolic significance of monuments". Komandējuma atskaitē viņš iesaka izveidot vienotu republikas kultūras pieminekļu aizsardzības institūciju – komiteju vai pārvaldi; izveidot automatisko informācijas sistēmu "pieminekļis" izmantojot skaitļošanas tehniku; pieminekļu apzināšanā plašāk lietot jaunākās tehnoloģiskās iespējas (fotogrammetriju, aerofotogrāfiju, hologrāfiju). Šie jautājumi kultūras pieminekļu aizsardzībā ir aktuāli vēl joprojām.

Rīgā pirmais pasākums ICOMOS paspārnē notika 1987. gada pavasarī. Tā bija starprepublikāniska konference "Komplekso pieminekļu aizsardzība un restaurācija", kurā piedalījās tā laika vadošie kultūras mantojuma speciālisti no Baltkrievijas, Igaunijas, Lietuvas un Latvijas.

IX ICOMOS asamblejas laikā 1990. gada 25. septembrī Lozannā tapa trīs Baltijas valstu pārstāvju (M. Apinis, J. ģļemža, F. Tomps) vēstule par ICOMOS Baltijas komitejas nodibināšanu, ko 5. oktobrī ICOMOS Izpildu komitejas locekļi diplomātiski "pieņēma ar izpratni".

Latvijai svarīgs bija 1992. gada 26. oktobris, kad Somijas ICOMOS 25-gades pasākumā Suomelinnas cietoksnī, piedaloties toreizējam ICOMOS ģenerālsekretāram,

Kanādas arhitektam un konservācijas speciālistam Herbam Stovelam (1948–2012), tika apspriesta Latvijas nacionālas komitejas dibināšana.

1993. gadā ICOMOS vadībai tika nosūtīti Latvijas individuālo biedru pieteikumi, kā arī izstrādāti Latvijas Nacionālās komitejas statūti. Līdz šī brīža biedrības "ICOMOS Latvija" izveidei Nacionālās komitejas vadībā bijušas tādas kultūras mantojuma nozarē pazīstamas personības kā Jānis Lejnieks, Andis Cinis (1961–2014), kā arī šo rindiņu autors.

Biedru skaits komitejā gan nekad nav bijis liels (ap 10 biedru) un arī līdzdalība turpmākajos ICOMOS organizētajos starptautiskajos pasākumos bijusi mazāk aktīva, tomēr šodien, pateicoties jaunāko kolēģu aktivitātei, "ICOMOS Latvija" ir atguvusi atpazīstamību gan Latvijā, gan starptautiski.

Nobeigumā citēšu reiz M. Apiņa rakstīto: "katram ICOMOS loceklim vairāk jāstrādā ar jauniem cilvēkiem, jo viņu smadzenes vēl ir brīnišķīgas uztveres un neviltojas intereses pilnas, pārgudrības nepārņemtas, draudzības un ticības apdvestas."

STARPTAUTISKĀ PIEMINEKĻU UN VĒSTURISKO VIETU KONSERVĀCIJAS UN RESTAURĀCIJAS HARTA.

VENĒCIJAS HARTA

Pieņemta 1964. gadā Venēcijā

KATRAS TAUTAS VĒSTURES PIEMINEKĻI mūsdienās ir pagātnes garīgā mantojuma un seno tradīciju dzīvie liecinieki. Cilvēce, izprotot kultūras mantojuma humāno raksturu, ir atbildīga par šī mantojuma saglabāšanu visā tā krāšņumā un autentiskumā un nodošanu nākamajām paaudzēm.

Tādēļ ir īpaši svarīgi pieminekļu konservācijas un restaurācijas principus saskaņot starptautiskā mērogā, tajā pašā laikā dodot iespēju katrai valstij tos īstenot saskaņā ar savu kultūras vērtību izpratni un tradīcijām.

Šie pamatprincipi pirmo reizi tika definēti 1931. pieņemtajā Atēnu hartā, kad tie guva plašu starptautisku atbalstu, bet vēlāk ieguva konkrētas formas nacionālajos dokumentos, ICOM un UNESCO darbībā un vēlāk radītajā Starptautiskajā kultūras vērtību saglabāšanas un restaurācijas centrā.

Sakarā ar to, ka radušās jaunas sarežģītākas un daudzveidīgākas problēmas, ir pienācis laiks vēlreiz pārskatīt Atēnu hartu, pārvērtēt un padziļināt tajā ietvertos principus un atspoguļot tos jaunā dokumentā.

Saskaņā ar iepriekš minēto, Otrais Starptautiskais arhitektu un tehnisko speciālistu kongress vēstures pieminekļu jautājumos, kas 1964. gada 25.–31. maijā notika Venēcijā, pieņēma sekojošu tekstu:

DEFINĪCIJAS

1. Vēstures pieminekļa jēdziens ietver sevī ne tikai vienu atsevišķu arhitektūras objektu, bet arī pilsētu vai lauku pieminekļu kompleksus, kas saistīti ar noteiktu kultūras attīstības posmu vai ievērojamu vēsturisku notikumu. Tas attiecas ne tikai uz izciliem mākslas darbiem, bet arī uz pagātnes pieminekļiem, kas laika gaitā ieguvuši noteiktu kultūras vērtību.

2. Pieminekļu konservācijai un restaurācijai nepieciešama visu to ziņātnes un tehnikas nozaru palīdzība, kuras var veicināt mantojuma pētniecību un saglabāšanu.

MĒRĶIS

3. Konservācijas un restaurācijas mērķis ir saglabāt pieminekļus gan kā mākslas darbus, gan kā vēstures notikumu lieciniekus.

KONSERVĀCIJA

4. Pieminekļu konservācijas galvenais uzdevums ir to saglabāšanas veicināšana.

5. Pieminekļu konservācija, pirmkārt, veicama tajos gadījumos, kad tie izmantojami sabiedriski derīgiem mērķiem. Izmantošana šādiem mērķiem ir sevišķi vēlama, bet tā nedrīkst izmainīt celtnes vispārējo plānoju un dekoratīvo apdari. Tikai šādu prasību robežās var paredzēt un atļaut pārveidojumus, kas nepieciešami celtnes jaunajai funkcijai.

6. Pieminekļu konservācija ietver arī tā apkārtējās vides aizsardzību. Ja apkārtējā vide ir tradicionāli saistīta ar pieminekli, tā ir saglabājama. Nav pieļaujama arī jaunu objektu celtniecība, veco nojaukšana vai pārbūve, kas izmainītu pieminekļa kopējo risinājumu, proporcijas un kolorītu.

7. Pieminekļi ir neatdalāms no vēstures, kuras liecinieks tas ir, un no vides, kurā tas atrodas. Pieminekļa vai tā daļas pārvietošana nav pieļaujama, izņemot gadījumus, kad tas notiek pieminekļa saglabāšanas nolūkā vai arī to nosaka sevišķi svarīgas nacionāla vai starptautiska rakstura intereses.

8. Skulptūras, gleznas vai citi dekora elementi ir neaizstājama pieminekļa sastāvdaļa un var tikt atdalīti no tā tikai tad, ja tas ir vienīgais to saglabāšanas līdzeklis.

RESTAURĀCIJA

9. Restaurācija ir ļoti specifiska pieminekļu saglabāšanas metode. Tās mērķis ir saglabāt un atklāt pieminekļa estētisko un vēsturisko vērtību, balstoties uz oriģinālmateriāliem pieminekļi un autentiskiem dokumentiem. Tur, kur sākas hipotēzes, restaurācija ir jāpārtrauc. Ja nepieciešams pielietot jaunas detaļas, tām jābūt atkarīgām no vēsturiskās arhitektūras kompozīcijas un jānes sava laikmeta iezīmes. Jebkurā gadījumā gan pirms restaurācijas, gan tās laikā veicami pieminekļa arheoloģiskie un vēsturiskie pētījumi.

10. Ja tradicionālie tehniskie līdzekļi izrādās nepietiekami, pieminekļa restaurācijā var pielietot jebkuru modernu konservācijas vai celtniecības paņēmieni, kura efektivitāte pamatota ar zinātniskiem pētījumiem un praktisko pieredzi.

11. Pieminekļi saglabājami dažādu laiku uzslāņojumi, jo stila vienotība nav restaurācijas galamērķis. Ja celtnē sastopamas dažādu laikmetu iezīmes, tad sākotnējā slāņa atsegšana pieļaujama ārkārtējos gadījumos

un tikai tad, ja atdalāmie slāņi vai elementi ir mazvērtīgi, bet senākajam slānim piemīt lielāka vēsturiska, arheoloģiska vai estētiska vērtība, un tas ir pietiekami labi saglabājies. Likvidēšanai paredzēto elementu novērtēšana un lēmuma pieņemšana par to iznīcināšanu neietilpst vienīgi restaurācijas projekta autora kompetencē.

12. Atjaunotajām zudušajām detaļām jābūt harmoniski saistītām ar visu pieminekli, bet tajā pašā laikā jāatšķiras no oriģināla tā, lai restaurācija neviltotu iespaidu par pieminekļa māksliniecisko vai vēsturisko vērtību.

13. Papildinājumi pieļaujami tikai tādā apjomā, lai tie nemazinātu celtnes interesantāko elementu nozīmi, neizjauktu ansambla kompozīcijas līdzsvaru un celtnes saskaņu ar apkārtējo vidi.

VĒSTURISKĀS VIETAS

14. Vēsturisku vietu apkārtni jāveltī īpaša uzmanība, lai neizjauktu pieminekļa un tā apkārtējās vides viengabalainību, nodrošinātu šo vietu sakoptību un piemērotu eksponēšanu. Veicot šādu vietu konservāciju un restaurāciju, jāvadās no iepriekšējos paragrāfos izvirzītajiem principiem.

15. Arheoloģiskie izrakumi jāveic mūsdienu zinātnisko atziņu līmenī un saskaņā ar UNESCO 1956. gadā pieņemtajām rekomendācijām. Jāveic pasākumi atsegtu drupu saglabāšanai, tur atklāto arhitektūras daļu un priekšmetu konservācijai, uzsverot pieminekļa nozīmi un izrakumos atsegto detaļu svarīgumu. Tajā pašā laikā nepieciešams izslēgt jebkādas rekonstrukciju darbus, izņemot anastilozī, t. i. eksistējošu, bet izkļiedētu detaļu savienošanu. Materiālam, ar ko šīs detaļas tiek saistītas, jābūt atšķirīgam un tas jālieto tikai tik daudz, cik nepieciešams pieminekļa kopīgā veidola radīšanai.

DOKUMENTĀCIJA UN PUBLIKĀCIJAS

16. Visiem saglabāšanas un restaurācijas pasākumiem nepieciešama precīza dokumentācija analītisku un kritisku ziņojumu veidā, kurus ilustrē grafiskais un fotomateriāls. Šai dokumentācijai jāaptver visas remonta, konservācijas un restaurācijas pasākumu fāzes, ieskaitot pieminekļa nostiprināšanu, atsevišķu elementu atdalīšanu, zudušo detaļu atjaunošanu un citus tehniska rakstura darbus, kā arī atklājumus šo darbu laikā. Ļoti vēlama ir šīs dokumentācijas publicēšana.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnieks, Dr. Arch., arhitekts

Harta tika pieņemta gada 1964. 25.–31. maijā, tātad pēc nedēļu ilgām diskusijām vietā, kas ir īpaši nozīmīga visai civilizētajai pasaulei, ir pirmais starptautiskais kultūras mantojuma nozares dokuments pēc Otrā pasaules kara. Hartas rigorozās prasības ir bijušas par iemeslu tam, lai periodiski parādītos mēģinājumi to koriģēt vai modificēt, un tomēr salīdzinoši lakoniskā dokumenta universālais raksturs ir spējis šīs vēlmes apklusināt. To vietā ir radīti desmitiem starptautisku dokumentu, arī hartu un manifestu, kas daudz detalizētāk apraksta stingrās un nelokāmās prasības kultūras mantojuma apakšnozaru speciālistiem, kā arī dod vielu pārdomām plašākai sabiedrībai.

Hartas 5. pantā ir noteikts, ka ēkas– pieminekļa izmantošana sabiedriski derīgiem mērķiem ir vēlama, bet tā nedrīkst izmainīt celtnes vispārējo plānojumu. 6. pantā izteiktā prasība, ka nav pieļaujama pārbūve, kas izmainītu pieminekļa kopējo risinājumu, proporcijas un kolorītu, nonāk pretrunā ar 9. panta apgalvojumu, ka restaurējot pieminekli, jaunajām detaļām jābūt atkarīgām no vēsturiskās arhitektūras kompozīcijas un jānes sava laikmeta iezīmes.

Atsevišķu hartas pantu pretrunīgums ir novēršams, to apgalvojumus interpretējot atbilstoši Laikmeta garam (*Zeitgeist*), kas vienmēr un visur sacenšas ar vietējās tradīcijas aizsargājošo Vietas garu (*Genius Loci*). Latvijā labs piemērs ir Rūmenes muižas neogotikas stila kungu māja, celta 19. gs. pēc arh. T. Zeilera projekta, kuru 21. gs. pārbūvējot, zem ēkas izraka pagrabu un uzcēla otro stāvu. Arhitekta Zaiga Gaile pamatoti apgalvo fakts, ka „objekts nav arhitektūras piemineklis, deva iespēju brīvāk paskatīties uz arhitektūras mantojumu, vērtējot to no šodienas kritērijiem un dzīvesveida prasībām”¹.

Dažkārt atsevišķu konservācijas un restaurācijas principu pārspīlēti šaurs un dogmatisks tulkojums ir kavējis hartas apgalvojumu radošu interpretāciju, kas atbilstu mūsdienīgas kultūras vērtību izpratnes un tradīciju savienojumam. Atklāta paliek atbilde uz jautājumu, kāpēc kultūras mantojuma aizsardzības institūcijas dažkārt dogmatiski interpretē hartu, vairāk kā argumentus izmantojot hartas aizliedzošos, nevis atļaujošos apgalvojumus.

¹ www.zgb.lv, kons. 05. 05. 2018

Rūmenes muižas kungu māju 19. gs. uzbūvēja arhitekts Teodors Zeilers. Ēku 21. gs. pārbūvējot pēc arhitektes Zaigas Gailes projekta, zem tās izbūvēja pazemes telpu un uzcēla otro stāvu tajā pat neogotikas stilā. Foto: ZGB arhivs

DEFINĪCIJAS UN MĒRĶI

Vēsturisks dārzs ir arhitektoniska un dārza mākslas kompozīcija, kas izraisa sabiedrības interesi ar savu vēsturisko vai māksliniecisko vērtību. Kā tāds tas ir uzskatāms par pieminekli.

Vēsturiskā dārza pamatā ir arhitektoniska augu kompozīcija, kas dzīvo, iet bojā un atjaunojas. Tādā veidā dārzs atspoguļo dabas līdzsvaru gadalaiku maiņā, kā arī mākslinieka un dārznieka vēlēšanos ilgstoši uzturēt to nemainīgu.

Kā piemineklis vēsturiskais dārzs jā saglabā saskaņā ar Venēcijas hartas principiem. Ņemot vērā, ka tas ir dzīvs piemineklis, tā uzturēšanu nosaka specifiski noteikumi, kas ietverti šajā hartā.

Vēsturiskā dārza arhitektoniskajā kompozīcijā ietilpst:

- plāns un topogrāfija;
- augu sugas, ieskaitot to proporcijas, krāsu kompozīcijas un telpisko izvietojumu;
- struktūras un dekoratīvās īpatnības;
- plūstoši un stāvoši ūdeņi, kuros atspoguļojas debesis.

Kā tiešas mijiedarbības izpausme starp civilizāciju un dabu, kā arī kā tīkama atpūtas vieta, kas piemērota pārdomām, dārzs iegūst globālu nozīmi kā pasaules idealizēts veidols, "paradīze" šī vārds etimoloģiskajā nozīmē, un vienlaicīgi tas ir kultūras stila, laikmeta un bieži vien radoša mākslinieka oriģinalitātes apliecinājums.

Jēdziens "vēsturisks dārzs" vienādā mērā attiecināms kā uz maziem dārziem, tā plašiem parkiem – gan regulārajiem, gan ainavu.

Neatkarīgi no tā, vai vēsturisks dārzs ir saistīts ar kādu celtni, to nevar izolēt no apkārtējās pilsētas vai lauku, mākslīgās vai dabīgās vides. Vēsturiska vieta ir īpaša, ar kādu ievērojamu notikumu saistīta vieta, piemēram, ar svarīgu vēsturisku notikumu, populāru mītu, episku cīņu vai arī tā kalpojusi par sižetu pazīstamai gleznai.

Vēsturisko dārzu saglabāšana ir atkarīga no identifikācijas un valsts uzskaites. Saglabāšana praktiski izpaužas kā kopšana, konservācija un restaurācija. Atsevišķos gadījumos ieteicama rekonstrukcija.

Vēsturiskā dārza autentiskums vienādā mērā atkarīgs kā no tā dažādo detaļu plānojuma, mēroga, dekoratīvajām īpašībām, tā augu un neorganiskā materiāla izvēles katrai dārza daļai.

KOPŠANA, KONSERVĀCIJA, RESTAURĀCIJA, REKONSTRUKCIJA

Lai neiznīcinātu vēsturiskā dārza vienotību, jebkuri kopšanas, konservācijas, restaurācijas un rekonstrukcijas procesa darbi jāveic visās tā daļās vienlaicīgi.

KOPŠANA UN KONSERVĀCIJA

Ārkārtīgi svarīga ir nepārtrauktība vēsturiskā dārza kopšanas procesā. Tā kā augu valsts ir dārza pamatmateriāls, tad tās uzturēšanai nemainīgā stāvoklī nepieciešamas gan atsevišķas, gan periodiskas ilgtermiņa nomaiņas (izciršana un jaunu koku stādīšana to vietā).

Periodiski nomaināmo koku, krūmu, augu un puķu sugas jāizvēlas, ņemot vērā jau izveidojušos un atzīto praksi katrā botāniskajā dārzā vai dārzkopības reģionā, nosakot sākotnēji augušās sugas un saglabājot tās.

Pastāvīgas vai maināmas arhitektoniskas, tēlnieciskas vai dekoratīvas formas, kas ir vēsturiskā dārza būtiska sastāvdaļa, novācamas vai pārvietojamas tikai tad, ja tas būtiski nepieciešams šo formu saglabāšanai vai restaurācijai. Jebkuras apdraudētas dārza sastāvdaļas aizvietošana vai restaurācija veicama saskaņā ar Venēcijas hartas principiem; jebkurai galīgas aizstāšanas datumam jābūt norādītam.

Vēsturiskais dārzs jā saglabā piemērotā vidē. Jā aizliedz tādas apkārtnējās vides fiziskas izmaiņas, kas apdraudētu ekoloģisko līdzsvaru. Tas attiecināms uz visiem infrastruktūras aspektiem – kā iekšējiem, tā ārējiem (kanalizācija, apūdeņošanas sistēmas, ceļi, autostāvvietas, žogi, dienesta telpas, apmeklētāju apkalpošanas kompleksi utt.).

RESTAURĀCIJA UN REKONSTRUKCIJA

Vēsturiskā dārza restaurācija un rekonstrukcija nav pieļaujama bez iepriekšējas pilnīgas izpētes, kas aptver pasākumu kompleksu no arheoloģiskajiem izrakumiem līdz faktu apkopošanai par konkrēto dārzu un analoģiskiem objektiem un nodrošina restaurācijas un rekonstrukcijas darbu zinātnisko kvalitāti. Līdz praktisko darbu sākumam sagatavojama zinātniskā projekta dokumentācija, kas iesniedzama ekspertu grupai pārbaudei un sagatavošanai.

Restaurācijas projektam jārespektē konkrētā dārza attīstības secība. Principā nevienam periodam nedrīkst piešķirt prioritāti, izņemot īpašus gadījumus, kad rekonstrukcijas nepieciešamību nosaka bojājumu un postījumu pakāpe atsevišķās dārza daļās. Šādi darbi veicami uz dabā saglabājušos palieku vai neapšaubāmu dokumentāru liecību pamata un var notikt tajās dārza daļās, kas atrodas tuvāk dārzā esošajām celtnēm, lai izceltu ēku kompozicionālo nozīmi.

Ja dārzs ir pilnīgi izzudis vai pastāv tikai nenoteiktas liecības par tā attīstību, rekonstruēto dārzu nevar uzskatīt par vēsturisko dārzu.

IZMANTOŠANA

Lai gan jebkurš vēsturisks dārzs paredzēts pastaigām un apskatei, pieeja tam jāierobežo, lai tiktu saglabāta dārza fiziskā struktūra un kultūrvēsturiskā nozīme.

Pēc sava rakstura un mērķiem vēsturisks dārzs ir vieta, kas veicina cilvēku kontaktus, klusumu un dabas izpratni. Tā ikdienas pielietojuma koncepcija var būt kontrastā ar dārza lomu tajos retajos gadījumos, kad tas tiek izmantots svinībām. Šāds dārza izmantošanas veids skaidri jādefinē, lai jebkuras svinības kalpotu dārza vizuālā efekta pastiprināšanai, nevis to bojātu.

Lai gan vēsturiskie dārzi ir piemēroti mierīgām atpūtas spēlēm, to tuvumā var ierīkot atsevišķus laukumus aktīvām sporta nodarbībām, lai apmierinātu sabiedrības dažādās vajadzības, neradot aizspriedumus pret dārzu un ainavu konservāciju.

Uzturēšanas un konservācijas darbiem, kuru periodiskums atkarīgs no gadalaikiem, kā arī īslaicīgiem pasākumiem, kas kalpo dārza autentiskuma saglabāšanai, vienmēr jāpiešķir prioritāte attiecībā pret dārza izmantošanu sabiedriskiem mērķiem. Visi vēsturiskā dārza apmeklējumi jāpakļauj noteikumiem, kas nodrošinātu tā īpatnību saglabāšanu.

Ja dārzs ir iežogots, žogu nedrīkst nojaukt iepriekš nepārlicinoties par visām iespējamām sekām, kas radītu izmaiņas dārza raksturā un ietekmētu tā saglabāšanu.

JURIDISKĀ UN ADMINISTRATĪVĀ AIZSARDZĪBA

Atbildīgu varas iestāžu pienākums ir pēc kvalificētu speciālistu slēdziena veikt nepieciešamos juridiskos un administratīvos pasākumus, lai identificētu, ņemtu valsts uzskaitē un aizsargātu vēsturiskos dārzus. Vēsturisko dārzu saglabāšana jāparedz zemes ierīcības plānos, un šāds uzdevums izvirzāms visos reģionālajos un vietējos plānošanas dokumentos. Attiecīgo varas iestāžu uzdevums ir arī pēc kvalificētu ekspertu ieteikuma apstiprināt finansiālos pasākumus, kas veicinātu

vēsturisko dārzu kopšanu, konservāciju, restaurāciju, un, ja nepieciešams, to rekonstrukciju.

Vēsturiskie dārzi ir viens no kultūras mantojuma veidiem, kura saglabāšanai tā īpatnību dēļ jāveltī nepārtrauktas kvalificētu speciālistu rūpes. Tādēļ jānodrošina šādu speciālistu – vēsturnieku, arhitektu, ainavu arhitektu, dārznieku, botāniķu sagatavošana. Jārūpējas arī par regulāru nodrošinājumu ar uzturēšanai un restaurēšanai nepieciešamajām augu sugām.

Interese par vēsturiskajiem dārziem jāsekmē ar visiem darbības veidiem, kas palīdzētu izcelt to patieso kultūras vērtību, padziļināt zināšanas un tos pienācīgi novērtētu. Lai cilvēki apzinātos nepieciešamību cienīt dabu un vēstures mantojumu, ir jāveicina vēsturisko dārzu zinātniskā izpēte, starptautiskā informācijas apmaiņa, populāri zinātniskas publikācijas, objektu apmeklēšana (pastāvot attiecīgai kontrolei) un masu informācijas līdzekļu izmantošana.

Izcilākie vēsturiskie dārzi jāiesaka ietvert Pasaules mantojuma sarakstā.

Nota bene. Augstāk minētās rekomendācijas piemērojamas visiem vēsturiskajiem dārziem. Papildus paragrāfi, kas piemērojami specifiskiem dārzu tipiem, pievienojami Florences hartai ar šādu tipu īsu aprakstu.

ICOMOS-IFLA, Starptautiskā vēsturisko dārzu komiteja, sastādīja šo hartu un 1982. gada 15. decembrī ICOMOS to reģistrēja kā Venēcijas hartas pielikumu. Florences harta juridiski stājusies spēkā pēc apstiprināšanas ICOMOS Ģenerālajā Asamblejā Drēzdenē 1984. gada 17. maijā.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnietis, Dr. Arch., arhitekts

ICOMOS šo hartu 1982. gadā reģistrēja kā Venēcijas hartas pielikumu. Turpat vai divdesmit gadu Starptautiskajai vēsturisko dārzu komitejai bija nepieciešami, lai vienotos par specifiskiem dārzu saglabāšanas noteikumiem. Sabiedrības vēlēšanās ilgstoši uzturēt augu kompozīciju nemainīgu ir labi saprotama, bet nav viegli realizējama.

Vēsturisks dārzs ir saistīts ar kādu celtni, un to nevar izolēt no apkārtnes pilsētas vai lauku, mākslīgās vai dabīgās vides. Latvijā 20. gs. kari un revolūcijas nav saudzējuši nedz pilis un muižas, nedz to dārzus un parkus. Bez tam dārzu augu izvēli ir ietekmējusi laikmeta mode, un ne vienmēr introducēto augu sugas ir bijušas piemērotas Latvijas klimatam.

Vēsturisko dārzu saglabāšana ir atkarīga no to identifikācijas un valsts uzskaites. Pētniecībā daudz darba ieguldījuši I. M. Janelis, I. Lancmanis, O. Spārītis, D. Bruģis, V. Antipovs, A. Zvirgzds u. c. Jāatzīmē Edgara Neilanda uzņēmuma „Labie koki” praktiskā darbība parku dendroloģiskajā izpētē. Latvijā ir četri nacionālie parki: Gaujas, Slīteres, Rāznes un Ķemeru, kuri ietver arī cilvēku radītās kultūras vērtības, kā arī 66 parki un 1 dārzs, kas valsts nozīmes kultūras pieminekļi, tomēr, kā atzīmē Kristīne Dreija, „.. vēsturisko dārzu un parku vērtības un nozīmība vairākumā gadījumu nenodrošina to sociālekonomisko lietderību Latvijas lauku ainavā, jo trūkst īpašnieku un pārvaldītāju stratēģiskas izpratnes.”²

Latvijas vēsturiskajiem dārziem pārsvarā trūkst projektu dokumentācijas, un respektējot hartas apgalvojumu “ja dārzs ir pilnīgi izzudis vai pastāv tikai nenoteiktas liecības par tā attīstību, rekonstruēto dārzu nevar uzskatīt par vēsturisko dārzu”, nav daudz patiesi daudz vēsturisko dārzu. Laimīgs izņēmums ir Rundāles pils parks, kurš pēdējos 50 gados Imanta Lancmaņa vadībā ir rekonstruēts, izmantojot sākotnējo dokumentāciju.

Ar lielu pietāti un izpratni par kultūrvēsturiskajām vērtībām jau 20 gadu garumā savu atdzimšanu piedzīvo Tāšu muižas komplekss Jura Zviedrāna un Kristīnes Veinbergas vadībā. Muižas apbūves ēkas apsaimniekojot un atjaunojot, tiek izmantoti attiecīgā būvniecības perioda materiāli un arī puķu dobju sortiments izvēlēts atbilstoši ēkas būvniecības laikam.

Tāšu muižu apsaimniekojot un atjaunojot, tiek izmantoti attiecīgā būvniecības perioda materiāli, un arī puķu dobju sortiments izvēlēts atbilstoši ēkas būvniecības laikam.
Foto: Jānis Lejnietis

² http://lufb.llu.lv/dissertation-summary/landscape-architecture/Kristine-Dreija_promocijas_darba_kopsavilkums_2013_LLU_LIF.pdf, kons. 05. 07. 2018

VĒSTURISKO PILSĒTU UN APDZĪVOTU VIETU KONSERVĀCIJAS HARTA

VAŠINGTONAS HARTA

Pieņemta 1987. gadā Vašingtonā

IEVADS UN DEFINĪCIJAS

Visi pilsētībūvnieciskie veidojumi, neatkarīgi no to izveidošanās apstākļiem un rašanās laika, ir sabiedrības vēsturiskās attīstības daudzveidības apliecinātāji.

Harta vienlīdz attiecināma kā uz lielām, tā mazām apdzīvotām vietām, ieskaitot gan veselas pilsētas, gan to vēsturiskos centrus, gan atsevišķus kvartālus kopā ar dabīgo vai cilvēku mākslīgi veidoto vidi.

Bez vēstures dokumenta funkcijas šīs teritorijas atspoguļo tradicionālos pilsētveidošanās principus. Straujās pilsētu attīstības rezultātā daudzas šādas teritorijas šodien ir apdraudētas, bojātas vai pat iznīcinātas.

Apzinoties šo dramatisko situāciju, kas izsauc neatgriezenisku kultūras, sociāla un arī ekonomiska rakstura zaudējumus, Starptautiskā pieminekļu un ievērojamo vietu padome (ICOMOS) uzskata par nepieciešamu sastādīt starptautisku hartu par vēsturiskām pilsētām un apdzīvotām vietām, kas papildinātu "Starptautisko pieminekļu un vēsturisku vietu konservācijas un restaurācijas hartu", t. s. Venēcijas hartu.

Jaunā harta nosaka vēsturisku pilsētu un apdzīvotu vietu saglabāšanas mērķus, principus un metodes. Dokumenta uzdevums ir apliecināt atsevišķu indivīdu un visas sabiedrības dzīves mijiedarbību un harmoniskas attīstības nepieciešamību, veicināt kultūras vērtību saglabāšanu, kas, kaut nereti pieticīgā apjomā, veido cilvēces kopējo atmiņu.

Kā norādīts UNESCO "Rekomendācijās par vēsturisko ansambļu saglabāšanu un to nozīmi mūsdienās" (Varšava-Nairobi, 1976. g.), kā arī dažādos citos starptautiskos dokumentos, "Vēsturisko pilsētu un apdzīvotu vietu konservācija" ir pasākumu kopums, kas nepieciešams pilsētībūvniecisko veidojumu aizsardzībai, kā arī to harmoniskai attīstībai un piemērotai izmantošanai mūsdienās.

PRINCIPI UN MĒRĶI

Lai konservācija būtu maksimāli efektīga, vēsturisko pilsētu un apdzīvotu

vietu saglabāšana jāuzskata par valsts ekonomiskās un sociālās attīstības procesa sastāvdaļu un jāplāno visos līmeņos.

Saglabājami visi materiālās un garīgās kultūras elementi, kas nosaka pilsētas vēsturisko raksturu, tajā skaitā:

- pilsētas plānojums, ko veido gruntsgabalu izvietojums un ielu tīkls;
- attiecības starp dažādiem telpiskiem veidojumiem – celtnēm, zaļajiem masīviem un atklātiem laukumiem;
- celtnu ārējā veidola un interjera īpatnības, ko nosaka mērogs, proporcijas, stils, konstrukcijas, materiāls, krāsojums un apdare;
- attiecības starp vēsturisko pilsētu vai apdzīvotu vietu un to apkārtni – gan dabīgo, gan mākslīgi veidoto;
- dažādās funkcijas, kas vēsturiskajai pilsētai vai apdzīvotajai vietai piemīt šīs laika gaitā.

Minēto īpatnību ignorēšana apdraud vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas savdabības saglabāšanu. Iedzīvotāju iesaistīšana un aktīva līdzdalība ir būtiska konservācijas programmas sekmīgas realizācijas sastāvdaļa, un tā ir visnotaļ veicināma. Vēsturisku pilsētu un apdzīvotu vietu saglabāšana pirmām kārtām attiecināma uz to iedzīvotājiem.

Vēsturiskās pilsētas vai apdzīvotas vietas aizsardzībā jāievēro piesardzība, sistemātiska pieeja un disciplīna. Jāizvairās no jebkura dogmatisma, bet katrā atsevišķā gadījumā nepieciešams rēķināties ar specifiskām šo centru saglabāšanas problēmām.

METODES UN LĪDZEKĻI

Vēsturisku pilsētu un apdzīvotu vietu saglabāšanas programmai pamatā jābalstās uz daudznozaru zinātniskiem pētījumiem. Konservācijas plānā jāietver svarīgākās atziņas, ko sniedz arheoloģijas, vēstures, arhitektūras, socioloģijas un ekonomikas zinātnes, jaunākie tehnikas sasniegumi.

Skaidri jāformulē konservācijas plāna galvenie mērķi, kā arī juridiskie, administratīvie un finansiālie pasākumi šo mērķu sasniegšanai.

Konservācijas plāns jāorientē uz harmonijas nodrošināšanu starp pilsētas vēsturiskajām daļām un visu pilsētu kopumā. Plānam jānosaka, kuras celtnes noteikti jā saglabā, kuras jā konservē esošā stāvoklī un kuras izņēmuma gadījumā varētu tikt nojauktas.

Pirms jebkuras iejaukšanās vēsturiskajā vidē rūpīgi jādokumentē tās pašreizējais aizsardzības stāvoklis. Pilsoņiem, kuri dzīvo vēsturiskajā vidē, jāatbalsta tās saglabāšanas plāns.

Līdz saglabāšanas plāna pieņemšanai jebkuri neatliekami konservācijas darbi jāveic saskaņā ar šīs un Venēcijas hartas principiem. Lai vēsturisko pilsētu un apdzīvotu vietu aizsardzība būtu efektīva, šis darbs jāveic nepārtraukti.

Jaunām funkcijām jābūt saistītām ar vēsturiskās pilsētas vai apdzīvotās vietas raksturu. Vēsturiskās apbūves pielāgošana mūsdienu vajadzībām jāveic ļoti rūpīgi un uzmanīgi.

Esošā dzīvojamā fonda uzlabošana ir viens no konservācijas svarīgākajiem mērķiem. Ceļot jaunas ēkas vai pielāgojot esošās, jārespektē vēsturiskais plānojums, īpaši gruntsgabalu izvietojums un mērogs.

Nav jāizvairās no modernu elementu pielietošanas, ja tie bagātina vēsturisko vidi un neizjauc vēsturiskā ansambļa un apkārtnes vides harmoniju.

Zināšanas par vēsturiskās pilsētas vai apdzīvotas vietas vēsturi padziļināmas ar arheoloģisko pētījumu palīdzību. Arheoloģiskie atklājumi pienācīgi eksponējami.

Transporta kustība vēsturiskās pilsētās un apdzīvotās vietās reglamentējama: stāvvietas ierīkojamas tā, lai tās nebojātu vēsturisko struktūru vai tās tuvāko apkārtni.

Galvenās transporta maģistrāles nedrīkst iespiesties vēsturisko pilsētu vai apdzīvotu vietu struktūrā, tām vienīgi jāuzlabo transporta kustība vēsturisko centru tuvumā, atvieglojot arī piekļūšanu šīm vietām.

Lai nodrošinātu kultūras mantojuma saglabāšanu un garantētu iedzīvotāju drošību un labklājību, vēsturiskās pilsētas sargājamās no dabas katastrofām, piesārņošanas, vibrācijas un citām nelaimēm un tehniskiem traucējumiem.

Paņēmieniem, kuri tiek izmantoti aizsardzībai pret dažādām iespējamām nelaimēm vai šo nelaimju seku likvidēšanai, jāatbilst saudzējamā mantojuma specifiskajam raksturam. Veicināma un atbalstāma sabiedrisko institūtu darbība kultūras mantojuma aizsardzībā, kā arī jānodrošina attiecīgo konservācijas un restaurācijas darbu finansiālais segums.

Jānodrošina speciālistu profesionāla sagatavošana vēsturisko pilsētu un apdzīvotu vietu saglabāšanai un konservācijai.

KOMENTĀRS

Katrīna Kukaine, Mg. Geogr., telpiskās attīstības plānotāja

Hartas iedīgi meklējami jau 1964. gada Venēcijas hartā. Tomēr tās principiem bija jānobriest, tikmēr ļaujot pasaulē paplosīties moderno pilsētu attīstības vēsmām, plašām reģenerācijas kampaņām, kas pārvērtā pilsētu sejas līdz nepazīšanai, lai Vašingtonā 1987. gada 15. oktobrī tā tiktu pieņemta. Savukārt, pēc 24 gadiem to turpinās Valetas principi vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu aizsardzībai un pārvaldībai.

Hartas galvenais mērķis – sniegt to pasākumu kopumu, kas nepieciešams pilsētībūvniecisko veidojumu aizsardzībai, kā arī to harmoniskai attīstībai un piemērotai izmantošanai mūsdienās. Hartas doktrīna pauž ļoti progresīvus un arī šodien aktuālus principus – vēsturisku pilsētu un apdzīvoto vietu saglabāšana pirmām kārtām attiecināma uz to iedzīvotājiem un tikai integrēta, iekļaujoša un daudznozaru pieeja vēsturisko pilsētu saglabāšanā būs rezultatīva. Nav piemirsti arī juridiskie, administratīvie un finansiālie pasākumi pilsētplānošanā.

Arī Latvijā – tolaik Padomju Latvijā – sešdesmito gadu otrajā pusē presē tika uzsāktas diskusijas vispirms par Vecrīgas, tad par citu Latvijas pilsētu vēsturisko centru saglabāšanu. Satraukums mantojuma sargātāju vidē pieauga sakarā ar ekonomikas attīstības reģionālās plānošanas shēmām. Astoņdesmito gadu beigās presē kritizēja sociālistisko valstu praksi pilsētu vēsturiskos centros autentisko ēku nojaukšanu kompensējot ar to butaforiskiem atdarinājumiem.³

Tātad Vašingtonas hartas vēsmas bija jaušamas arī otrpus dzelzs priekšvara. Ap to pašu laiku Padomju Latvijā tapa jauns kultūras pieminekļu saraksts, un Ministru padome 1983. gadā pēc Muzeju un kultūras pieminekļu zinātniskās pētniecības padomes ieteikuma sarakstā iekļāva arī 33 pilsētībūvniecības pieminekļus – Latvijas pilsētu vēsturiskos centrus un to daļas.⁴

Šodien hartas principi kalpo par pamatu vēsturisku urbānu vietu vērtību definējumam. Tāds ir atrodams arī Latvijas likumdošanā par kultūras pieminekļu aizsardzību, tai skaitā, Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likumā. Piemēram, tādi principi kā – esošā dzīvojamā fonda uzlabošana, ir viens no konservācijas svarīgākajiem mērķiem, un nav jāizvairās no modernu elementu pielietošanas, ja tie bagātina vēsturisko vidi un neizjauc vēsturiskā ansambļa un apkārtējās vides harmoniju.

³ M. Mintauris. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā; Neputns, 2016. 200–201. lpp.

⁴ Turpat, 182. lpp.

Latvijā kopš 1983. g. valsts aizsargā 33 pilsētībūvniecības pieminekļus – pilsētu vēsturiskos centrus, tostarp Kuldīgu, kas mūsdienās pretendē uz iekļaušanu Pasaules kultūras un dabas mantojuma sarakstā.
Foto: Alans Perševics

ARHEOLOĢISKĀ MANTOJUMA AIZSARDZĪBAS UN PĀRVALDĪBAS HARTA

LOZANNAS HARTA

Apstiprināta 1990. gadā Lozannā (Lausanne)

IEVADS

Ir vispārēji atzīts uzskats, ka zināšanas un izpratne par cilvēces izcelsmi un attīstību ir fundamentāli nozīmīgas, lai identificētu kultūras un sabiedrības veidošanās saknes.

Arheoloģiskais mantojums ietver pamatzināšanas par pagātnes cilvēku aktivitātēm. Līdz ar to, kultūras mantojuma aizsardzība un atbilstoša pārvaldība ir būtiska, lai arheologiem un citiem pētniekiem būtu iespējas to izziņāt un interpretēt kā pozitīvu pienesumu mūsdienu un nākotnes paaudzei.

Mantojuma aizsardzībā jāizmanto ne tikai arheoloģiskās metodes, ir nepieciešamas plašākas zināšanas un profesionālās prasmes. Atsevišķi arheoloģiskā mantojuma elementi ir arhitektonisko struktūru sastāvdaļas, un tie ir jāaizsargā saskaņā ar šādu struktūru aizsardzības kritērijiem, kas ir definēti 1996. gada Venēcijas Hartā "Pieminekļu un Senvietu konservācija un restaurācija".

Cits arheoloģiskā mantojuma elements ietver informāciju par dzīves tradīcijām un vietējiem iedzīvotājiem. Šādos kultūras pieminekļos un senvietās aizsardzības un saglabāšanas procesā būtiska ir vietējo kultūras grupu līdzdalība.

Arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai jābūt balstītai uz efektīvu sadarbību starp dažādu nozaru speciālistiem. Tam nepieciešama arī sadarbība starp pārvaldības institūcijām, akadēmiskajiem pētniekiem, privātajiem un publiskajiem uzņēmējiem un sabiedrību kopumā.

Harta nosaka principus, kas attiecināmi uz dažādiem arheoloģiskā mantojuma pārvaldības veidiem. Tie ietver publisko autoritāšu un likumdevēju atbildību un principus, kuri attiecināmi uz profesionālo sniegumu šādās jomās: apsekošana, izrakumi, dokumentēšana, izpēte, uzturēšana, konservācija, saglabāšana, rekonstruēšana, informēšana, prezentēšana, publiskā pieejamība un kultūras mantojuma izmantošana, kā arī arheoloģiskā mantojuma aizsardzībā iesaistīto profesionāļu kvalifikācija.

Šī harta iedvesmu smēlusies no Venēcijas Hartas panākumiem un ir kā vadlīniju un ideju avots gan valdību politikai un praksei, gan arī pētniekiem un profesionāļiem. Šai hartai ir jāatspoguļo visā pasaulē izmantojami pamatprincipi un vadlīnijas. Šī iemesla dēļ tā nevar ņemt vērā reģionu vai valstu specifiskās problēmas vai iespējas. Tādēļ reģionālā un nacionālā līmenī harta ir jāpapildina ar to vajadzībām atbilstošiem principiem un vadlīnijām.

DEFINĪCIJA

1. nodaļa

Arheoloģiskais mantojums ir materiālā mantojuma daļa, par kuru primāro informāciju sniedz arheoloģiskās metodes. Tas ietver visas cilvēku ekssistences paliekas un sastāv no vietām, kuras saistītas ar visām iespējamām cilvēku aktivitātes izpausmēm, t. i., pamestas struktūras un citas atliekas (ieskaitot pazemes un zemūdens objektus) līdz ar tiem saistīto visu pārvietojamo kultūras mantojumu.

INTEGRĒTĀS AIZSARDZĪBAS POLITIKA

2. nodaļa

Arheoloģiskais mantojums ir trausls un neatjaunojams kultūras resurss, tādēļ zemes izmantošana ir jākontrolē un jāattīsta tādā veidā, lai mazinātu arheoloģiskā mantojuma iznīcināšanu.

Arheoloģiskā mantojuma aizsardzības politika ir jāintegrē zemes izmantošanas, attīstības, plānošanas, kultūras, vides un izglītības politikā.

Arheoloģiskā mantojuma aizsardzības politika ir regulāri jāpārskata, lai tā atbilstu konkrētajai situācijai. Šajā politikā ir jāiekļauj arheoloģisko rezervju veidošana.

Arheoloģiskā mantojuma aizsardzība ir jāintegrē starptautiskā, nacionālā, reģionālā un vietējā līmeņa plānošanas politikā.

Arheoloģiskā mantojuma aizsardzības politikā ir jāparedz plašas publikas aktīva līdzdalība. Tas ir būtiski situācijās, kad ir iesaistīts vietējo iedzīvotāju mantojums. Līdzdalība ir jābalsta uz iespēju iegūt likumdošanai nepieciešamās zināšanas. Līdz ar to publikas nodrošināšana ar informāciju ir nozīmīgs elements integrētā aizsardzībā.

LIKUMDOŠANA UN EKONOMIKA

3. nodaļa

Arheoloģiskā mantojuma aizsardzība ir jāsaprot kā visu cilvēku morāls pienākums; tā ir arī kolektīva publiskā atbildība. Šis pienākums ir jāatbalsta ar atbilstošiem likumiem un kultūras mantojuma efektīvai pārvaldībai un atbalstam nepieciešamo programmu nodrošināšanu ar adekvātu finansiālo segumu.

Arheoloģiskais mantojums ir kopīgs visai sabiedrībai, tādēļ katras valsts pienākums būtu nodrošināt tā aizsardzībai nepieciešamo finansējumu.

Likumiem būtu jānodrošina katras valsts un reģiona vajadzībām, vēsturei un tradīcijām atbilstoša arheoloģiskā mantojuma aizsardzība, nodrošinot arī izpētes vajadzības.

Likumam pamatā ir jābūt konceptam, ka arheoloģiskais mantojums ir visas cilvēces un cilvēku grupu mantojums, un tas nav ierobežots kādai individuālai personai vai nācijai.

Ar likumu ir jāaizliedz jebkuras arheoloģiskas vietas vai pieminekļa, vai to apkārtnes iznīcināšana, degradēšana vai pārveidošana, bez atbilstošas arheoloģiskas autoritātes klātbūtnes.

Likumiem ir jāpieprasa pilna arheoloģiskā izpēte un dokumentēšana gadījumos, kad ir bijusi/tikusi pieļauta arheoloģiskā mantojuma iznīcināšana.

Ar tiesību aktiem ir jāpieprasa, lai tiktu nodrošināta konkrētam arheoloģiskajam mantojumam atbilstoša saglabāšana, pārvaldība un konservācija. Arheoloģiskā mantojuma tiesību aktu pārkāpumu gadījumā ir jāpiemēro adekvātas tiesiskās sankcijas.

Ja tiesību akti paredz aizsargāt tikai tos arheoloģiskā mantojuma elementus, kuri ir reģistrēti selektīvā obligātajā inventarizācijā, tad līdz laikam, kad var tikt veikta arheoloģiskā izvērtēšana, ir jāizstrādā jaunatklāto pieminekļu un vēsturisko vietu pagaidu aizsardzības noteikumi.

Infrastruktūras attīstības projekti ir nopietns arheoloģiskā mantojuma fiziskais apdraudējums. Attīstītāju pienākums ir nodrošināt, lai ietekmes uz arheoloģisko mantojumu novērtējums tiek veikts pirms attīstības projekta īstenošanas, tādejādi attiecīgajos tiesību aktos ir jāietver noteikumi, ka izdevumi par šo novērtējumu ir jāiekļauj projekta kopējos izdevumos. Tiesību aktos ir jāiekļauj princips, ka attīstības shēmas ir jāprojekti tādā veidā, lai minimizētu to ietekmi uz arheoloģisko mantojumu.

APZINĀŠANA

4. nodaļa

Arheoloģiskā mantojuma aizsardzība ir jābalsta uz iespējami plašākām zināšanām par tā apmēru un būtību. Līdz ar to vispārējs arheoloģisko resursu pētījums ir būtisks darba instruments, izstrādājot arheoloģiskā mantojuma aizsardzības stratēģijas. Tātad pamata nosacījums arheoloģiskā mantojuma aizsardzībā un pārvaldībā ir arheoloģiskā apzināšana.

Tajā pašā laikā, krājumi veido primāro resursu datu bāzi zinātniskām studijām un pētījumiem. Līdz ar to krājumu apkopošana būtu jāuzlūko kā pastāvīgs, dinamisks process. Tādēļ pat virspusējas zināšanas var būt par

sākuma punktu aizsardzības pasākumiem; tas nozīmē, ka krājumiem ir jāietver informācija dažādos nozīmīguma un uzticamības līmeņos.

PĒTNIECĪBA

5. nodaļa

Arheoloģiskās zināšanas principā ir balstītas uz arheoloģiskā mantojuma zinātnisku izpēti. Šāda izpēte ietver plašu metožu klāstu, sākot ar nedestruktīvām metodēm un paraugu ņemšanu, līdz pat pilna apjoma izrakumiem.

Primārs ir princips, ka informācijas iegūšana par arheoloģisko mantojumu nedrīkst iznīcināt vairāk arheoloģiskās liecības, kā tas ir nepieciešams pētniecības, aizsardzības vai apzināšanas mērķiem. Nedestruktīvās metodes, kā apzināšana no gaisa vai zemes un paraugu ņemšana, kad vien tas iespējams, būtu jālieto kā primārās pirms pilna apjoma izrakumiem.

Tā kā izrakumi vienmēr iezīmē nepieciešamību atlasīt liecības, kuras tiks dokumentētas un saglabātas, uz pārējās informācijas un, iespējams, pat pilnīgas pieminekļa iznīcināšanas rēķina, lēmums par izrakumu veikšanu var tikt pieņemts tikai pēc rūpīgas izvērtēšanas.

Izrakumi būtu jāveic tikai senvietās un pieminekļos, kurus apdraud būvniecības projekti, zemes izmantošanas izmaiņas, izlaupīšana vai dabiskā noplicināšanās.

Izņēmuma gadījumos neapdraudētās senvietās var tikt veikti izrakumi ar mērķi rast risinājumu izpētes problēmām vai interpretēt tās efektīvāk, lai būtu iespējams tās par tām informēt sabiedrību. Iepriekšminētajos gadījumos, pirms izrakumu veikšanas, zinātniski jāizvērtē senvietas nozīmīgums. Izrakumi ir jāveic daļēji, saglabājot neiznīcinātus artefaktus pētījumiem nākotnē.

Ir jānodrošina zinātniskajai kopienai pieejama, pieņemtajiem standartiem atbilstoša atskaite, un tai ir jābūt, saprātīgā laika periodā pēc izrakumu noslēgšanās, iekļautai attiecīgajā krājumā.

Izrakumi ir jāveic saskaņā ar 1956. gada "UNESCO rekomendācijas starptautiskajiem principiem, kas piemērojami arheoloģiskajiem izrakumiem" un arī ar apstiprinātiem starptautiskajiem un nacionālajiem profesionālajiem standartiem.

SAGLABĀŠANA UN KONSERVĀCIJA

6. nodaļa

Par prioritāti arheoloģisko pieminekļu pārvaldībā ir jābūt pieminekļu un senvietu saglabāšanai "*in situ*", t. sk. ilgtermiņa konservācija un ar to saistīto ierakstu un krājumu pārvaldība. Jebkuru mantojuma elementu pārvietošana uz citu atrašanās vietu, ir principa – par kultūras mantojuma

saglabāšanu tā oriģinālajā kontekstā – pārkāpums. Šis princips uzsvēr atbilstošas uzturēšanas, konservācijas un pārvaldības nepieciešamību. Minētais pamato citu principu – arheoloģisko mantojumu nevajadzētu eksponēt izrakumos vai atstāt izstādītu pēc izrakumiem, ja nevar tikt garantēta pienācīga saglabāšana un pārvaldība.

Ir jāmeklē un jāmotivē vietējās sabiedrības iesaiste un līdzdalība ar mērķi popularizēt un saglabāt arheoloģisko mantojumu. Šis princips ir īpaši nozīmīgs situācijā, kad notiek darbība ar pamatiedzīvotāju un vietējo kultūru grupu mantojumu. Atsevišķos gadījumos var būt lietderīgi atbildību par senvietu un pieminekļu aizsardzību un pārvaldību uzticēt pamatiedzīvotājiem.

Aktīva saglabāšana ir jāveic selektīvi, jo pieejamie resursi ir ierobežoti. Tā ir jāizmanto senvietu un pieminekļu daudzveidības paraugiem, balstoties uz zinātnisku novērtējumu par to nozīmīgumu un reprezentatīvo dabu, bet nebalstot izvēli tikai uz, ievērojamākiem un pievilcīgākajiem pieminekļus.

Attiecīgie 1956. gada UNESCO Rekomendācijas principi ir jāievēro, lai nodrošinātu arheoloģiskā mantojuma konservāciju un saglabāšanu.

PREZENTĀCIJA, INFORMĀCIJA, REKONSTRUKCIJA

7. nodaļa

Arheoloģiskā mantojuma prezentēšana sabiedrībai ir būtiska metode, lai veicinātu izpratni par modernās sabiedrības izcelsmi un attīstību. Tajā pašā laikā tas ir arī nozīmīgs līdzeklis, lai veidotu izpratni par nepieciešamību aizsargāt mantojumu.

Prezentācija un informācija ir jāparedz kā populārzinātniska interpretācija par esošajām zināšanām, tādēļ tā ir regulāri jāpapildina. Ir jāņem vērā daudzveidīgā attieksme pret pagātnes izpratni.

Rekonstrukcijai ir divas būtiskas funkcijas: eksperimentālā izpēte un interpretācija. Tās ir jāveic ar īpašu piesardzību, lai izvairītos no jebkuru saglabājušos arheoloģisko liecību bojāšanas, un, lai tās būtu autentiskas, ir jāņem vērā liecības no visiem zināmiem avotiem. Kur tas ir iespējams un ir lietderīgi, ir jāizvairās rekonstrukcijas veidot tieši uz arheoloģiskajām liecībām, un tām ir jābūt identificējamām kā rekonstrukcijām.

PROFESIONĀLĀ KVALIFIKĀCIJA

8. nodaļa

Dažādās disciplīnās arheoloģiskā mantojuma pārvaldībā būtiski ir augsti akadēmiskie standarti. Līdz ar to katras valsts politikā atbilstoša skaita attiecīgo nozaru augsti kvalificētu profesionāļu sagatavošanai ir jāklūst par nozīmīgu mērķi. Nepieciešama starptautiska sadarbība, lai attīstītu

ekspertīzi atsevišķās, īpaši specializētās nozarēs. Ir jāizstrādā un jāsaglabā profesionālo apmācību un profesionalitātes pārraudzības standarti.

Tiecoties uz akadēmisko arheoloģisko apmācību mērķi ir jāņem vērā izmaiņas konservācijas politikā: no izrakumiem uz saglabāšanu *“in-situ”*. Tāpēc ir jāņem vērā fakts, ka pamatiedzīvotāju vēstures izpēte ir tik pat nozīmīga arheoloģiskā mantojuma saglabāšanā un izpratnē, kā atsevišķu pieminekļu un senvietu izpēte.

Arheoloģisko pieminekļu aizsardzība ir dinamisks attīstības process. Tādēļ strādājošiem šajā nozarē ir jārod iespēja profesionāli pilnveidoties, papildinot zināšanas. Pēcdiploma studiju programmas ir jāattīsta, īpaši uzsverot arheoloģiskā mantojuma aizsardzību un pārvaldību.

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA

9. nodaļa

Arheoloģiskais mantojums ir visas cilvēces kopīgs mantojums. Lai attīstītu un saglabātu tā pārvaldības standartus, būtiska nozīme ir starptautiskajai sadarbībai.

Ir nepieciešams steidzami radīt starptautiskus mehānismus informācijas un pieredzes apmaiņai starp profesionāļiem, kuri nodarbojas ar arheoloģiskā mantojuma pārvaldību. Ir jāorganizē konferences, semināri, darbnīcas utt. starptautiskā un arī reģionālā līmenī, jānodibina pēcdiploma studiju reģionālie centri. Ar ICOMOS specializēto grupu starpniecību ir jāpopularizē šis aspekts, kā vidēja un ilgtermiņa plāns.

Ir jāattīsta profesionālo darbinieku starptautiskā apmaiņa, kuras mērķis – paaugstināt arheoloģiskā mantojuma pārvaldības standartus.

Arheoloģiskā mantojuma pārvaldības tehniskās asistēšanas programmas ir jāattīsta ICOMOS pārraudzībā.

KOMENTĀRS

Sandra Zirne, Mg. Hist., arheoloģe

Lozannas hartu sagatavoja Starptautiskā Arheoloģiskā Mantojuma Pārvaldības Komiteja kā atbildi uz pasaulē pieaugošo arheoloģiskā mantojuma apdraudējumu, īpaši teritoriju attīstības un vietu izlaušanās rezultātā. Harta aicina nodrošināt arheoloģiskā mantojuma kā visas cilvēces kopīgā mantojuma aizsardzību nacionālo valstu likumdošanas līmenī, pamatojoties uz krājumu apzināšanu un vispārējiem pētījumiem. Tajā atspoguļoti pamatprincipi un vadlīnijas attiecībā uz arheoloģisko resursu pārvaldību, to dokumentēšanu, uzturēšanu, konservāciju, rekonstrukciju.

Hartā uzsvērtā arheoloģiskā mantojuma kā neatjaunojama resursa zinātniskā nozīme un nepieciešamība tā saglabāšanā iesaistīt plašāku sabiedrību

Latvijā Lozannas hartas pamatprincipi ietverti kultūras mantojuma aizsardzības tiesiskajā regulējumā, kas paredz zināmo arheoloģisko vietu uzskaiti un aizsardzību, kā arī nodrošina jaunu vietu apzināšanas un saglabāšanas pasākumus, nosakot tām jaunatklāta objekta statusu.

Latvijā plašākie arheoloģiskās apzināšanas darbi bija 20. gs. 80. gados sakarā ar Daugavpils HES celtniecības ieceri, 2018. gadā iesākta pēdējās desmitgadēs plašākā arheoloģisko vērtību apzināšana projektētajā Rail Baltic dzelzceļa trases Latvijas posmā.

Nelielais arheologu skaits Latvijā (30–40) un strauji pieaugošais teritorijas attīstības plānu daudzums ir cēlonis tam, ka par dominējošo ir kļuvusi preventīvā arheoloģija. Tas nozīmē pilnīgu arheoloģiskās izpētes iekļaušanos būvniecības projektos, kuru apjomu diktē ekonomiskie rādītāji. Rezultātā aizvien biežāk tiek izmantota pazemes telpa, kas pretrunā hartas nostādnēm rada risku arheoloģisko liecību saglabāšanai *“in situ”*, to aizstājot ar pakāpenisku arheoloģisko datu pārceļšanu uz arhīviem.

Pēdējos gados Latvijā ir pieaugusi sabiedrības interese par arheoloģiskā mantojuma rekonstrukcijas iespējām, sākot no atsevišķiem priekšmetiem līdz pat senajām struktūrām un vēstures notikumiem. Lozannas harta uzsver divas būtiskas rekonstrukcijas funkcijas– eksperimentālo izpēti un interpretāciju, aicinot rekonstrukcijas veidot ārpus arheoloģiskajām liecībām un pamatot tās ar visiem zināmajiem avotiem.

Latvijas arheoloģiskā mantojuma specifika ir noteikusi to, ka senās apbūves rekonstrukcijas līdztekus oriģinālo konstrukciju konservācijas pasākumiem, galvenokārt veiktas mūra pilīs, piemēram, Cēsīs un Turaidā. 9.–10. gs. koka apbūves rekonstrukcija ir Āraišu ezerpilī, kur tā veikta balstoties uz ilggadīgiem arheologa J. Apala pētījumu rezultātiem.

20. gs. nogalē Vecrīgas Rātslaukuma reģenerācijas ietvaros tika veikta arī arheoloģiskās izpēte, un tajos atrastais ozola blukis ir saglabāts *“in situ”*, rātsnama jaunizbūvētajā pazemes telpā.
Foto: Jānis Lejnieks

ZEMŪDENS KULTŪRAS MANTOJUMA AIZSARDZĪBAS UN PĀRVALDĪBAS HARTA

SOFIJAS HARTA

Ratificēta 1996. gadā Sofijā, Bulgārijā

IEVADS

Hartas nolūks ir veicināt zemūdens kultūras mantojuma aizsardzību un pārvaldību iekšzemes un piekrastes ūdeņos, kā arī seklās jūrās un dziļos okeānos. Tā koncentrējas uz īpašām zemūdens kultūras mantojuma detaļām un apstākļiem un tiek izprasta kā ICOMOS 1990. gada Arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un pārvaldības hartas papildinājums.

Harta definē „arheoloģisko mantojumu” kā to materiālā mantojuma daļu, kurai arheoloģiskās izpētes metodes nodrošina primāro informāciju, iekļaujot visas cilvēces eksistences pazīmes, kas veidojas vietās, kurās attiecināma cilvēces aktivitāte, par ko liecina pamestas struktūras un tām līdzī nākošas kustamās materiālās vērtības. Šīs hartas kontekstā, zemūdens mantojums tiek saprasts kā arheoloģijas mantojums, kas atrodas vai ir atradies zem ūdens. Tas ietver nogrimušas vietas, avāriju vietas, vrakus un to arheoloģisko un dabisko kontekstu.

Pēc rakstura zemūdens kultūras mantojums ir starptautisks resurss. Liela daļa zemūdens mantojuma atrodas starptautiskā vidē un tiek radīts tirdzniecības un komunikāciju rezultātā, kad kuģi ar kravu pazūd tālu prom no to mītnes vai sasniedzamā mērķa vietas.

Arheoloģija ir saistīta ar vides konservāciju; resursu menedžmenta valodā runājot, zemūdens kultūras mantojums ir pabeigts un neatjaunojams. Ja zemūdens mantojums sniedz ieguldījumu vides novērtējumā nākotnē, tad mums jābūt gan individuāli gan kolektīvi atbildīgiem, nodrošinot tā pastāvīgu saglabāšanu.

Arheoloģija ir publiska aktivitāte; ikvienam ir tiesības ielūkoties pagātnē, lai izpētītu savu dzīvi un ikviens centiens samazināt zināšanas par pagātnei ir personīgās autonomijas ierobežošana. Zemūdens kultūras mantojums sniedz savu ieguldījumu identitātes veidošanā un ir nozīmīgs kopienu izjūtas faktors. Īpaši rūpīgi pārvaldot, zemūdens kultūras mantojums var sniegt pozitīvu ieguldījumu tūrisma veicināšanā.

Arheoloģija ir balstīta izpētē, tā pilnveido zināšanas par cilvēku kultūru cauri gadsimtiem un nodrošina jaunas idejas par pagātnes dzīvi. Šīs

zināšanas un idejas sniedz ieguldījumu mūsdienu dzīves izpratnē, tādējādi ļaujot paredzēt nākotnes izaicinājumus.

Vairākas zemūdens aktivitātes, kas pašas par sevi ir labvēlīgas un vēlamas, var radīt nelabvēlīgas sekas zemūdens kultūras mantojumam, ja netiek paredzēta to ietekme. Zemūdens kultūras mantojums var tikt apdraudēts, veicot būvniecību, kas izmaina krastu vai jūras gultni vai arī maina straumes plūsmu, nogulsnes vai sārņus. Zemūdens kultūras mantojums var tikt apdraudēts arī dēļ nepārdomātas dzīvo un nedzīvo resursu izmantošanas.

Vēl vairāk, neatbilstoša pieejamība un „suvenīru” iegūšana var radīt ievērojamu kaitējumu kultūras mantojumam. Daudzi no šiem draudiem var tikt mazināti vai pilnībā novērsti, savlaicīgi sadarbojoties ar arheologiem un īstenojot saudzējošus projektus. Šis hartas nolūks ir veicināt augstāko standartu ievērošanu arheoloģiskajā izpētē, ņemot vērā iespējamus draudus zemūdens kultūras mantojumam ātrai un efektīvai to novēršanai.

Zemūdens kultūras mantojumu apdraud arī pilnībā nevēlamas aktivitātes, kas kalpo atsevišķu indivīdu interesēm uz pārējo rēķina. Zemūdens kultūras mantojuma komerciāla izmantošana spekulācijām ir pilnībā pretrunā ar kultūras mantojuma saglabāšanas un pārvaldības principiem. Šis hartas mērķis ir nodrošināt, lai izpētes tiek skaidri formulētas ar noteiktu mērķi, metodoloģiju un sagaidāmajiem rezultātiem, lai katrs projekts būtu ikvienam maksimāli caurskatāms.

1. PANTS – PAMATPRINCIPI

Zemūdens kultūras mantojuma aizsardzības pamatā ir tā saglabāšana “in situ” (tā atrašanās vietā).

Jāveicina publiskā pieejamība.

Pirms izrakumu veikšanas, jāizmanto mantojumam nekaitējošas tehnoloģijas, uz neiejaucšanās principiem balstīta izpēte un paraugu iegūšana.

Izpēte nedrīkst negatīvi ietekmēt zemūdens kultūras mantojumu vairāk, kā nepieciešams izpētes rezultātu iegūšanai.

Izpētes laikā jāizvairās nevajadzīgi iejaukties cilvēku mirstīgajās atliekās vai piemiņas vietās.

Izpēti nepieciešams precīzi dokumentēt.

2. PANTS – PROJEKTS

Pirms izpētes veikšanas, nepieciešams izstrādāt projektu, ņemot vērā:

- Projekta izpētes mērķi;
- Izmantotās metodes un tehnoloģijas;
- Paredzamo finansējumu;
- Laika grafiku;

- Izpētes komandas sastāvu, kvalifikāciju, pienākumus un pieredzi;
  - Materiālu konservāciju;
  - Vietas pārvaldīšanas un uzturēšanas iespējas;
  - Sadarbību ar muzejiem un citām iestādēm;
  - Dokumentāciju;
  - Veselību un drošību;
  - Atskaites sagatavošanu;
  - Arhīva materiālu saglabāšanu, ieskaitot izpētes laikā iegūtos zemūdens kultūras mantojuma paraugus;
  - Informācijas izplatīšanu, ieskaitot sabiedrības līdzdalību;
  - Nepieciešamības gadījumā projekts jāpārskata un jākorrigē.
- Izpēte jāveic saskaņā ar projektu. Projektam jābūt pieejamam arheologu sabiedrībai.

3. PANTS – FINANSĒJUMS

Finansējums jāpiesaista pirms izpētes veikšanas, lai varētu īstenot visas projekta stadijas, ieskaitot konservāciju, atskaites sagatavošanu un izplatīšanu. Projektā jāiekļauj ārkārtas gadījumu plāns, kas nodrošinās zemūdens kultūras mantojuma konservāciju un dokumentācijas sagatavošanu, gadījumā, ja plānotais finansējums tiek pārtraukts.

Projekta finansējums nedrīkst iekļaut zemūdens kultūras mantojuma pārdošanu vai jebkādas aktivitātes, kas var radīt zemūdens kultūras mantojuma un dokumentācijas neatgriezenisku zaudēšanu.

4. PANTS – LAIKA GRAFIKS

Laika grafiks jā sastāda pirms izpētes veikšanas, lai varētu īstenot visas projekta stadijas, ieskaitot konservāciju, atskaites sagatavošanu un izplatīšanu. Projektā jāiekļauj ārkārtas gadījumu plāns, kas nodrošinās zemūdens kultūras mantojuma konservāciju un atbalstošās dokumentācijas sagatavošanu, gadījumā, ja ir novirzes no plānotā laika grafika.

5. PANTS – IZPĒTES MĒRĶI, METODE UN TEHNOLOĢIJA

Projektā jāiekļauj izpētes mērķi, detalizēta metodoloģija, kā arī izmantotā tehnoloģija. Metodoloģijai jā saskan ar izpētes mērķiem un izmantotajām tehnoloģijām jābūt maksimāli neiejaucošām (neuzbāzīgām). Artefaktu analīze un dokumentācijas izstrāde ir neatņemama jebkuras izpētes sastāvdaļa; šīs analīzes veikšana jāiekļauj arī projektā.

6. PANTS – KVALIFIKĀCIJA, ATBILDĪBA (PIENĀKUMI) UN PIEREDZE

Visiem projektā iesaistītajiem dalībniekiem nepieciešama atbilstoša kvalifikācija un pieredze darba veikšanai. Viņiem jābūt precīzi informētiem un

projekta būtību izprotošiem. Zemūdens kultūras mantojuma izpēte jāveic stingrā pieredzējuša zemūdens arheologa vadībā un kontrolē, kam ir atbilstoša atzīta kvalifikācija un pieredze konkrētas izpētes veikšanai.

7. PANTS – IEPRIEKŠĒJA IZPĒTE

Pirms zemūdens kultūras mantojuma izpētes jāveic vietas novērtējums, kas nosaka tās nozīmi un potenciālu. Vietas novērtējumā jāiekļauj izpētes materiāli no pieejamajām vēsturiskajām un arheoloģiskajām liecībām, arheoloģiskais un vides raksturojums, kā arī iejaukšanās sekas ilgtermiņā pēc izpētes veikšanas.

8. PANTS – DOKUMENTĀCIJA

Visam izpētes procesam jābūt nopietni dokumentētam saskaņā ar esošajiem profesionālās arheoloģijas dokumentācijas standartiem. Dokumentācijā jāiekļauj visaptverošs vietas apraksts, pieminot zemūdens kultūras mantojuma izcelsmi, neatkarīgi no tā, vai tas tiek izcelts vai paliek savā vietā izpētes gaitā, fiksējot lauka pierakstus, plānus un zīmējumus, fotogrāfijas un citus mediju ierakstus.

9. PANTS – MATERIĀLA KONSERVĀCIJA

Materiāla konservācijas programmai jānodrošina arheoloģisko liecību apstrāde izpētes laikā, pārejas posmā un ilgtermiņā. Materiālu konservācija jāveic atbilstoši esošajiem profesionālajiem standartiem.

10. PANTS – VIETAS PĀRVALDĪŠANA UN UZTURĒŠANA

Jāizstrādā vietas pārvaldīšanas programma, detalizējot aizsardzības un pārvaldības aktivitātes “in situ” gan izpētes gaitā, gan pēc tās. Programmai jāiekļauj publiskā informācija, vietas stabilizācijas pasākumi, uzraudzība un aizsardzība pret nevēlamu iejaukšanos. Jāveicina zemūdens kultūras mantojuma publiskā pieejamība, izņemot vietās, kur pieejamība nav savienojama ar aizsardzību un pārvaldību.

11. PANTS – VESELĪBA UN DROŠĪBA

Izpētes komandas un trešo personu veselība un drošība ir īpaši svarīgs faktors. Visiem izpētes komandas dalībniekiem jāstrādā saskaņā ar drošības politiku, kas atbilst attiecīgajai likumdošanai un profesionālajām prasībām un ir atspoguļota projektā.

12. PANTS – ZIŅOJUMI

Starp perioda ziņojumi jāveic atbilstoši projektā iekļautajam laika grafikam un jānodod attiecīgajām arhīva struktūrām.

Ziņojumiem jāiekļauj:

- Atskaite par mērķiem;
- Atskaite par metodoloģiju un izmantotajām tehnoloģijām;
- Atskaite par sasniegtajiem rezultātiem;
- Rekomendācijas turpmākajai izpētei, vietas pārvaldīšanai un izcelto zemūdens kultūras mantojuma liecību aprūpei.

13. PANTS – MATERIĀLU APRŪPE

Projekta arhīva materiāli, tajā skaitā izpētes laikā izceltās zemūdens kultūras mantojuma liecības, kā arī dokumentācijas kopijas, jānodod atbildīgajai institūcijai, kas var nodrošināt publisko pieejamību un pastāvīgu materiālu aprūpi. Materiālu nodošana jāsaskaņo pirms izpētes uzsākšanas un jāatspoguļo projektā. Materiāli jāgatavo atbilstoši esošajiem profesionālajiem standartiem. Jānodrošina projekta zinātniskā viengabalainība; materiālu izvietošana dažādās institūcijās nedrīkst kavēt turpmāku izpēti. Zemūdens kultūras mantojums nedrīkst tikt izmantots komerciālos nolūkos.

14. PANTS – IZPLATĪŠANA

Pamatojoties uz izpētes rezultātiem, jāveicina sabiedrības informēšana par zemūdens kultūras mantojuma nozīmi. Informācijas pieejamība pēc iespējas plašākai publikai nedrīkst būt ierobežota ar augstu maksu. Jāveicina sadarbība ar vietējo sabiedrību un interešu grupām, īpaši tām, kas saistītas ar zemūdens kultūras mantojuma saglabāšanu. Vēlams, lai izpēte tiktu veikta ar sabiedrības un interešu grupu atbalstu.

Izpētes komandai jāiesaista sabiedrība un interešu grupas izpēte darbā tik daudz, cik tas ir savienojams ar kultūras mantojuma aizsardzību un pārvaldību. Cik atļauj praktiskie apsvērumi, jānodrošina iespēja sabiedrībai attīstīt zināšanas un prasmes par arheoloģiju. Jāveicina sadarbība ar muzejiem un citām iestādēm. Apmeklējumu kārtība, izpēte un iestāžu ziņojumu nodošana sadarbības iestādēm jāsaskaņo pirms izpētes sākšanas. Projekta gala sintēze jāgatavo pēc iespējas ātrāk, ņemot vērā izpētes sarežģītību, un jānodod glabāšanā attiecīgajā publiskā arhīva struktūrā.

15. PANTS – STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA

Starptautiskā sadarbība ir būtisks faktors zemūdens kultūras mantojuma saglabāšanā un pārvaldīšanā, un tā būtu jāattīsta, lai vecinātu augstāko kvalitātes standartu ievērošanu izpētes darbā. Starptautiskā sadarbība jāveicina, lai efektīvāk izmantotu arheologus un citus profesionāļus, kuri ir specializējušies zemūdens kultūras mantojuma izpētē. Profesionāļu apmaiņas programmas ir iespēja izplatīt labās prakses piemērus.

KOMENTĀRS

Jānis Meinerts, Bc. Hist., arheologs

Sofijas harta pieņemta 1996. gadā, laikā, kad tehnoloģiskās attīstības dēļ zemūdens kultūras mantojums kļuva pieejams aizvien plašākam cilvēku lokam – gan pētniekiem, gan tūristiem, gan dažādiem dēkaiņiem un dārgumu meklētājiem.

Aktuālā nepieciešamība starptautiskā līmenī ieviest augstus profesionālos standartus un vienotu izpratni ar zemūdens mantojuma izpēti saistītajos fundamentālajos jautājumos atspoguļojas arī pašā hartā.

Lai gan tās nosaukums pretendē uz to, ka harta uzstādīs principus zemūdens mantojuma aizsardzībai ļoti plašā tvērumā, tās saturs un vēstījums ir vērsti tieši uz profesionālas zinātniskās izpētes nodrošināšanu, uzsverot nepieciešamību respektēt objekta integritāti, izmantot nedestruktīvas metodes, nodrošināt pētījumu rezultātu publisku pieejamību, kā arī rūpēties par izpētes objekta tālāko pastāvēšanu tā oriģinālajā atrašanās vietā.

Harta ar tajā ietvertajiem principiem vistiešāk būtu attiecināma uz zemūdens mantojuma izpētes darbu plānotājiem un veicējiem, salīdzinoši šauru, bet ļoti internacionālu cilvēku grupu, un viņu darbību. Latvijā dažādu vēsturisku apstākļu sakritību, personību, mērķtiecīgas plānošanas un attiecīga finansiāla atbalsta trūkuma dēļ nav izveidojusies šāda profesionāļu grupa un zemūdens mantojuma apzināšana un izpēte lielā mērā balstās jūrniecības vēstures un niršanas entuziastu personiskajā entuziasmā un ieinteresētībā šo jautājumu izpētē.

Attiecībā pret Sofijas hartā ietverto principu ievērošanu zemūdens mantojuma izpētes darbā Latvijā, jāatzīmē, ka, lai gan zemūdens apzināšanas darbi Latvijā uzsākti jau samērā sen un nesuši ļoti būtiskus rezultātus, īsti zemūdens pētniecības darbi veikti maz.

Visnozīmīgākos rezultātus zemūdens mantojuma apzināšanā ir devušas arheologa Jāņa Apala veiktās apzināšanas iekšzemes ūdeņos 20. gs. 50. un 60. gados, kā arī tām sekojušie plašie izrakumi Āraišu ezera mītnē. Taču šie izrakumi pēc savas būtības tika veikti pēc savam laikam ierastās sauszemes izrakumu metodikas, nolaižot ezera ūdens līmeni. Arī nelielie 90. gados veiktie amatieru izpētes darbi Kolkas vrakā I nav vērtējami kontekstā ar Sofijas hartu.

Positīvu tendenci iezīmē pēdējā desmitgadē veiktie apzināšanas darbi Baltijas jūras piekrastē un pie Kolkas raga, kur profesionāli nirēji ar personisku interesi par jūrniecības vēsturi no Latvijas Zemūdens

Latvijā visnozīmīgākos rezultātus zemūdens mantojuma apzināšanā ir devuši arheologa Jāņa Apala veiktie plašie izrakumi Āraišu ezerā 20. gs. 50. un 60. gados, kam sekoja Āraišu ezera mītnes replikas būvniecība.
Publicitātes foto

kultūrvēsturiskā mantojuma asociācijas veikuši vairāku piekrastes vraku stāvokļa fiksāciju, kuras rezultātā tapusi dokumentācija iezīmēja jaunu kvalitatīvu soli ceļā uz mūsdienīga un zinātniskiem mērķiem izmantojama informācijas kopuma radīšanu.

Atzīmējami arheologa Jura Urtāna vadībā veiktie pirmie profesionālie zemūdens arheoloģiskās izpētes darbi Sāvienas ezerā 2016. gadā, piedaloties Zemūdens kultūrvēsturiskā mantojuma asociācijas nirējiem.

IEVADS

Vernakulārais arhitektūras mantojums ir būtisks tautu lepnuma un pieķeršanos veidojošs elements. Tas tiek pieņemts kā sabiedrību raksturojošs un pievilcīgs produkts. Tas šķiet neformāls, tomēr ievēro noteiktu kārtību. Tas ir utilitārs, bet vienlaicīgi interesants un skaists. Tas fokusējas uz laikmetīgo dzīvi, bet vienlaicīgi glabā liecības par sabiedrības vēsturi. Kaut gan šis mantojums ir cilvēku roku darbs, tomēr arī laika radīts. Būtu nepieņemami, ja, rūpējoties par cilvēces mantojumu, netiktu saglabāts šis tradicionālais līdzsvars, kas veido paša cilvēka eksistences kodolu.

Vernakulārais arhitektūras mantojums ir svarīgs; tas ir fundamentāls kopienas kultūras atspoguļotājs, izteiksmes veids tās attiecībām ar konkrēto teritoriju, bet vienlaicīgi – arī pasaules kultūru daudzveidību.

Vernakulārās būves atspoguļo tradicionālo un dabisko kopienas mājojumu veidu. Tas ir nepārtraukts process, ieskaitot nepieciešamās pārmaiņas un nemitīgu pielāgošanos sociāliem un vides apstākļiem. Šo tradīciju izdzīvošanu visa pasaulē apdraud ekonomiskā, kultūras un arhitektoniskā vienveidīgošana (homogenizācija). Kā šos izaicinājumus pieņemt – tā ir pamatproblēma, ar ko jānodarbojas kopienām, bet arī valdībām, plānotājiem, arhitektiem, kultūras mantojuma sargātājiem un daudznozaru speciālistu grupām.

Kultūru homogenizācijas un globālu sociālekonomisku pārmaiņu dēļ vernakulārās celtnes visā pasaulē ir kļuvušas īpaši ievainojamas, sastopas ar tādām nopietnām problēmām kā morāla novecošanās, iekšējā līdzsvara trūkums un iekļaušanās. Papildus Venēcijas hartai ir nepieciešams noteikt principus vernakulārā arhitektūras mantojuma aizsardzībai un aprūpei.

VISPĀRĪGI JAUTĀJUMI

1. Vernakulāro mantojumu raksturo:
  - a) kopienā izmantots būvniecības veids;
  - b) lokāli vai reģionāli atzīta vides apstākļu izmantošana;

c) stila, formas un izskata saskaņotība vai tradicionālo būvformu izmantošana;

d) tradicionāla pieredze dizainā un būvniecībā, kas neformālā veidā tiek nodota tālāk;

e) efektīva atbilde funkcionāliem, sociāliem un vides ierobežojumiem;

f) efektīva tradicionālo konstruktīvo sistēmu un amatprasmes izmantošana.

2. Vernakulārā mantojuma novērtēšana un veiksmīga aizsardzība ir atkarīga no vietējās kopienas iesaistīšanās un atbalsta, nepārtrauktas izmantošanas un uzturēšanas.

3. Valdībām un atbildīgajām institūcijām ir jāatzīst ikvienas kopienas tiesības uzturēt dzīvas savas tradīcijas, aizsargājot tās caur likumdošanu ar administratīviem un finanšu līdzekļiem un nododot tās nākamajām paaudzēm.

SAGLABĀŠANAS PRINCIPI

1. Vernakulārā arhitektūras mantojuma saglabāšanai jāizriet no daudznozaru pieredzes, vienlaicīgi ņemot vērā pārmaiņu un attīstības neizbēgamību un cienot kopienas kultūras identitāti.

2. Mūsdienu darbā, saistībā ar vernakulārām būvēm, ēku grupām un apdzīvotām vietām, jāņem vērā to kultūrvēsturiskā vērtība un tradicionālais raksturs.

3. Vernakulārais mantojums reti ir pārstāvēts ar atsevišķām struktūrām, un vislabāk tā saglabāšana noris raksturīgās grupās un apdzīvotās vietās no reģiona uz reģionu.

4. Vernakulārais arhitektūras mantojums ir kultūrvēsturiskās ainavas sastāvdaļa, un šīs attiecības ir jāņem vērā izvēloties saglabāšanas veidus.

5. Vernakulārais mantojums ietver ne tikai būvju fizisko formu un struktūru, konstrukcijas un telpisko izveidojumu, bet arī veidu, kā tās tiek izmantotas un izprastas, tradīcijas un nemateriālās asociācijas, kas ar tām ir saistītas.

LIETOŠANAS VADLĪNIJAS

1. Pētniecība un dokumentēšana

Jebkuri fiziski darbi saistībā ar vernakulārām celtnēm jāveic piesardzīgi, pirms tam veicot pilnu tās formas un struktūras analīzi. Dokumentēšanas rezultātus jānodod glabāšanai publiski pieejamos arhīvos.

2. Apkārtējā vide, ainava un ēku grupas

Iejaukšanās vernakulārās celtnēs jārisina veidā, kas respektē un saglabā apkārtējās vides integritāti, attiecības ar fizisko un kultūrvēsturisko ainavu un celtnēm savstarpēji.

3. Tradicionālās būvniecības sistēmas

Vernakulārā mantojuma izteiksmes veida pamatā ir tradicionālo būvniecības sistēmu un amata prasmju pārmantojamība, kas nozīmīga arī šo struktūru remontā un restaurācijā. Šīs iemaņas ir jāuzkrāj, jādokumentē un jānodod jaunajai amatnieku un būvnieku paaudzei ar izglītības un apmācību palīdzību.

4. Materiālu un būvju daļu aizstāšana

Pārveidojumiem, kas likumīgā veidā sniedz atbildi uz mūsdienīgu izmantošanu, jātiek realizētiem, lietojot tādus materiālus, kas saglabā celtnes izpausmes veida, izskata, faktūras un formas saskaņu un nodrošina būvniecības materiālu savstarpējo saderību.

5. Pielāgošana

Vernakulāro celtnu pielāgošana un atkārtota izmantošana jāveic, respektējot celtnes integritāti, raksturu un formu, vienlaicīgi tajās nodrošinot pieņemamus dzīves apstākļus. Vietās, kur vernakulāro formu izmantošana bijusi nepārtraukta, kopiena var izmantot ētikas kodeksu, lai izvērtētu pieļaujamo iejaukšanās pakāpi.

6. Pārmaiņas un periodiska restaurācija

Laika gaitā notikušās pārmaiņas ir jāizvērtē un jāizprot kā nozīmīgs vernakulārās arhitektūras aspekts. Visu būves daļu atbilstība vienam periodam parasti nav vernakulārā mantojuma saglabāšanas mērķis.

7. Apmācība

Lai saglabātu vernakulārā mantojuma kultūrvēsturisko vērtību visos tā izpausmes veidos, valdībām, atbildīgajām institūcijām, domubiedru grupām un organizācijām jāpievērš īpaša uzmanība sekojošam:

a) ar vernakulārā mantojuma principiem saistītām izglītības programmām restauratoriem;

b) apmācību programmām, kas palīdzētu vietējām kopienām tradicionālo būvniecības sistēmu, materiālu un amata prasmju uzturēšanā;

c) informatīvajām programmām, kas veicina izpratnes veidošanu sabiedrībā, īpaši jauniešu vidū;

d) reģionāliem sadarbības tīklojumiem, lai dalītos pieredzē un zināšanās vernakulārā mantojuma saglabāšanai.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnieks, Dr. Arch., arhitekts

Antropologi ar vārdu “vernakulārs” apzīmē kādas zemes vai novada vietējo iedzīvotāju valodu, kas atšķiras no literārās valodas. Arhitektūrā tās ir utilitāras bezstila ēkas, kurām piemīt savdabīgs skaistums, kuru paši provinces iedzīvotāji var pat nepamanīt, bet viesi no metropoles noteikti novērtēs kā pievilcīgu un vietējo sabiedrību raksturojošu materiālās kultūras daļu, ko Latvijā pazīstam ar vārdu kopu “tautas celtniecība”, un kas vislabāk atspoguļo tautas vēstures etniskos, politiskos un ekonomiskos aspektus.

Visplašākais tautas celtniecības objektu klāsts ir sastopams Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā, kuru dibināja 1924. g. Muzeja iniciatora arhitekta Paula Kundziņa daudzo publikāciju vidū nozīmīgākais darbs ir monogrāfija „Latvju sēta” (Stokholmā, 1974), kurā dziļi analizēta latvju sētas attīstība no tās pirmsākumiem līdz sabrukumam. Šajā kontekstā ir labi saprotama tā kaisme, ar kuru profesors 30. gados iestājās par tradicionālo kultūras vērtību saglabāšanu Latvijas laukos.

Arhitekts ar patosu runā par to, cik “latviski mājīga var būt istaba ar redzamām griestu sijām un dēļu klājumu trīnītē, ar ieru krāsni un mūrīti”. Salīdzinot to ar „kailo, gludi apmesto telpas iekšpusi, kur kaktā stāv pilsētas parauga podiņu krāsns”, viņš liek saprast, ka nedz Latvijas lauku arhitektūrai, nedz interjeram, nedz priekšmetu dizainam nebūtu jāseko „pilsētas paraugiem”. Uz netiksmi pret internacionālām novitātēm norāda arī to pašmāju mēbeļu kritika, kas „pēc vācu “musturu grāmatām” atdarina starptautiskās modes jaunākos untumus”.⁵

Vernakulārā arhitektūra ir cieši saistīta ar funkcijām, kurām ēkas ir celtas, to būvniecības materiāli var būt arī nenoturīgi, piemēram zivju kūpinātava vai nojume sienam. Mūsdienu sociālekonomisku pārmaiņu laikā vernakulārās celtnes ir kļuvušas īpaši ievainojamas globalizācijas dēļ, jo tirgū nemitīgi parādās arvien jauni būvniecības un apdares materiāli, kas ļauj ātri un lēti veikt, jāatzīst morāla novecojušo ēku renovāciju bez tradicionālajiem materiāliem, neraugoties uz to ilgtspējību un augstākiem kvalitātes rādītājiem.

Tautas celtniecības objekti ir tapuši, un arī šodien top bez diplomētu speciālistu– arhitektu un inženieru līdzdalības, un tiem nav projektu. Atsakoties no tradicionālajām konstruktīvajām sistēmām, zūd tās amatnieku

Vernakulāro mantojumu optimāli ir saglabāt “in situ”, jo tas ietver ne tikai būves, bet arī ar tām saistītās tradīcijas, kā vasaras saulgriežu svinēšana 23.jūnijā. “Kurmju” zemnieku sētas, valsts nozīmes kultūras piemineklis Nr. 6440, centrā- 1879. g. dzīvojamā rija. Foto: Jānis Dripe

prasmes un pieredze būvniecībā, kas agrāk neformālā veidā tika nodota tālāk. Hartas atziņa, ka ikvienai kopienai ir tiesības uzturēt dzīvas savas tradīcijas un nododot tās nākamajām paaudzēm nonāk pretrunā ar būvniecību administratīviem reglamentējošiem normatīvajiem aktiem, kas nepieļauj būvdarbus bez projekta.

Vernakulārais mantojums ietver ne tikai būvju fizisko formu un struktūru, konstrukcijas un telpisko izveidojumu, bet arī veidu, kā tās tiek izmantotas un izprastas, tradīcijas un nemateriālās asociācijas, kas ar tām ir saistītas. Līdz ar to optimāli ir šo mantojumu saglabāt “in situ” jeb uz vietas.

⁵ Kundziņš P. „Mūsu lauku dzīvojamo māju arhitektūra. “Sējējs”, 1936. g. Nr. 4.

STARPTAUTISKĀ KULTŪRAS TŪRISMA HARTA. TŪRISMA VADĪBA VĒSTURISKĀS VIETĀS

MEHIKO HARTA

Pienemta 1999. gadā Mehiko

HARTAS PAMATOJUMS

Dabas un kultūras mantojums tā plašākajā izpratnē pieder visiem cilvēkiem. Mums ikvienam ir tiesības un pienākums izprast, novērtēt un saglabāt tā universālo vērtību.

Kultūras mantojums ir plašs jēdziens, kas iekļauj dabas, kā arī kultūras vidi. Tas iekļauj ainavas, vēsturiskas vietas un pieminekļus, kā arī bioloģisko daudzveidību, kolekcijas, pagātnes un līdz mūsdienām apgūtas kultūras prasmes, zināšanas un dzīvo pieredzi. Tas apkopo un pauž ilgstošo vēsturiskās attīstības procesu, veidojot kodolu dažādām nācijām, reģioniem, pamatiedzīvotājiem un vietējām identitātēm kā neatņemamu mūsdienu pasaules daļu. Tas ir dinamisks atskaites punkts un pozitīvs instruments izaugsmei un pārmaiņām.

Kultūras mantojums un kolektīvā atmiņa katrai kopienai ir neaizvietojuams un nozīmīgs pamats attīstībai gan mūsdienās, gan nākotnē.

Pieaugošā globalizācijas laikā kultūras mantojuma un kultūras daudzveidības aizsardzība, konservācija, interpretācija un pasniegšanas veids kādai konkrētai vietai vai reģionam ir nopietns izaicinājums. Tomēr kultūras mantojuma pārvaldība atbilstoši starptautiski atzītiem standartiem parasti ir katras kopienas atbildība.

Kultūras mantojuma pārvaldības mērķis ir nodot informāciju par tā nozīmi un konservācijas nepieciešamību pašai kopienai, kā arī viesiem. Saprātīgi un labi pārvaldīta fiziski, intelektuāli un/vai emocionāli pieejams kultūras mantojums un kultūras attīstība rada gan tiesības, gan sniedz privilēģijas. Tas nes sev līdzīgu pienākumu cienīt kultūras mantojuma vērtības un intereses vienlīdzīgi ar kopienu, kurai pieder kultūras mantojums, kā arī vietējos apsaimniekotājus vai vēsturiskā īpašuma īpašniekus, kā arī ainavas un kultūras formas, no kurām kultūras mantojums ir cēlies.

DINAMISKĀ MIJIEDARBĪBA STARP TŪRISMU UN KULTŪRAS MANTOJUMU

Iekšzemes un starptautiskais tūrisms joprojām ir visaktīvākais kultūras apmaiņas veids, kas nodrošina iespēju iegūt personīgo pieredzi, ne tikai par to, kas saglabājies no pagātnes, bet arī par mūsdienu sabiedrību un citu dzīvi. Tūrisms tiek augstu vērtēts kā pozitīvs dabas un kultūras mantojuma konservācijas veicinātājs. Tūrisms var atspoguļot ekonomikas īpašības un kalpot konservācijas nolūkiem, piesaistot finansējumu, izglītojot sabiedrību un ietekmējot politiskos procesus. Tūrisms veido nacionālo un reģionālo ekonomiku un var kalpot par nozīmīgu attīstības faktoru, ar nosacījumu, ka tas tiek veiksmīgi pārvaldīts.

Tūrisms ir kļuvis par sarežģītu fenomenu ar politisku, ekonomisku, sociālu, kultūras, izglītības, bio-fizisku, ekoloģisku un estētisku dimensiju. Veiksmīga mijiedarbība starp potenciāli konfliktējošām gaidām un cerībām gan no tūristu puses, gan vietējo kopienu un vietas saimnieku puses ir vienlaikus gan izaicinājums, gan jaunas iespējas.

Kultūras un dabas mantojums, tā dažādība un dzīvā kultūra ir galvenās tūristu intereses. Pārmērīgs vai slikti pārvaldīts tūrisms un ar tūrisma saistītas aktivitātes var apdraudēt mantojuma fizisko stāvokli, integritāti un nozīmīgākās iezīmes. Ekoloģiskais stāvoklis, kultūra un vietējo kopienu dzīvesstils var tikt degradēts līdz ar apmeklētāju aktivitāti.

Tūrisma jāsākot piesaistīt vietējām kopienām un jābūt kā motivējošam virzītājspēkam uzturēt savu kultūras mantojumu un kultūras praksi. Sadarbība starp vietējo kopienu pārstāvjiem, konservatoriem, tūrisma operatoriem, objektu īpašniekiem, politiķiem, nacionālo attīstības plānu izstrādātājiem un mantojuma vietu pārvaldītājiem ir būtisks faktors, lai sasniegtu ilgtspējīgu tūrisma industriju un veicinātu mantojuma resursu aizsardzību nākamajām paaudzēm.

HARTAS MĒRĶI

Veicināt un mudināt kultūras mantojuma konservācijā un pārvaldībā iesaistītos novērtēt mantojumu, kas pieejams vietējām kopienām un apmeklētājiem.

Veicināt un mudināt tūrisma industriju pārvaldīt tūrisma tādā veidā, kas respektē un uzlabo kultūras mantojumu un vietējo kopienu dzīvo kultūru.

Veicināt un uzlabot dialogu starp konservācijas interesē un tūrisma industriju par mantojuma vietu, kolekciju un dzīvās kultūras trauslumu un nozīmi, tajā skaitā nepieciešamību panākt to ilgtspējīgu pastāvēšanu.

Ierosināt, lai plānojumu un politikas dokumenti ietver detalizētus un izmērāmus mērķus un stratēģiju par mantojuma vietu un kultūras norišu prezentāciju un interpretāciju, ievērtējot saglabāšanas un konservācijas kontekstu.

Papildus:

- Harta atbalsta plašākas ICOMOS iniciatīvas, citu starptautisku organizāciju un tūrisma industriju uzturēt kultūras mantojuma pārvaldības integritāti un konservāciju.

- Harta aicina iesaistīt visus ar vienādām vai pat reizēm konfliktējošām interesēm, atbildību un pienākumiem pievienoties, lai sasniegtu šos uzdevumus.

- Harta aicina izstrādāt vadlīnijas iesaistītajām pusēm, lai veicinātu Principu ieviešanu, kas piemēroti attiecīgajiem apstākļiem vai organizāciju un kopienu īpašajām prasībām.

KULTŪRAS TŪRISMA HARTAS PRINCIPI

1. princips

Ņemot vērā, ka pašmāju un starptautiskais tūrisms ir galvenais virzītājspēks kultūras apmaiņai, konservācijai jānodrošina atbildīgas un labi pārvaldītas iespējas vietējo kopienu pārstāvjiem un apmeklētājiem, lai piedzīvotu un izprastu, ka kopienas kultūras mantojums un kultūra ir prioritāte.

1. Dabas un kultūras mantojums ir materiāls un garīgs resurss, kas sniedz ieskatu vēsturiskās attīstības gaitā. Tam ir nozīmīga loma mūsdienu dzīvē un tam jābūt fiziski, intelektuāli un/vai emocionāli pieejamam sabiedrībai.

2. Aizsardzības un konservācijas programmām materiālā un nemateriālā mantojuma, kā arī mūsdienu kultūras izpausmju saglabāšanā jāveicina izpratne par mantojuma nozīmi vietējo kopienu un apmeklētāju apziņā objektīvā un pieņemamā veidā.

3. Dabas un kultūras mantojuma individuālajiem aspektiem ir dažāda līmeņa nozīme – dažiem ir universāla nozīme, citiem nacionāla, reģionāla vai vietēja nozīme. Interpretācijas programmām ir jāskaidro šī nozīme atbilstoši un vietējām kopienām un apmeklētājiem saprotamā veidā, izmantojot atbilstošas, stimulējošas izglītības, mediju, tehnoloģijas formas un personīgās izskaidrošanas metodes vēstures, vides un kultūras informācijas pasniegšanai.

4. Interpretācijai un programmu pasniegšanai jāveicina un jāuzlabo augsta līmeņa sabiedrības izpratnes veicināšana un atbalsts, kas nepieciešams dabas un kultūras mantojuma ilgtermiņa pastāvēšanai.

5. Interpretācijas programmām jāsniedz mantojuma vietu, tradīciju un kultūras aktivitāšu nozīmes skaidrojums, iekļaujot vietējo kopienu un teritoriju pagātnes pieredzi un tagadnes daudzveidību, ieskaitot minoritāšu un lingvistisko grupu specifiku.

6. Apmeklētājam vienmēr jābūt informētam par dažādajām kultūras vērtībām, kas tiek pieskaitīti pie konkrētā mantojuma resursa.

2. princips

Kultūras matojuma vietas un tūrisma attiecības ir dinamiskas un var pat kļūt konfliktējošas. Tām jābūt pārvaldītām ilgtspējīgā veidā, lai kalpotu tagadnes un nākotnes paaudzēm.

2. 1. Mantojuma vietu patiesā vērtība ir nozīmīgs pamats kultūras daudzveidībai un sociālajai attīstībai. Ilgtermiņa aizsardzība un konservācija dzīvās kultūras, mantojuma vietu, kolekciju, to fiziskās un ekoloģiskās integritātes un vides konteksta nodrošināšanai jābūt būtiskai sociālās, ekonomiskās, politiskās, likumdošanas, kultūras un tūrisma attīstības politikas sastāvdaļai.

2. 2. Kultūras mantojuma resursu vai vērtību un tūrisma mijiedarbība ir dinamiska un pastāvīgi mainīga, radot gan iespējas un izaicinājumus, gan arī potenciālus konfliktus. Tūrisma projektiem, aktivitātēm un attīstības iniciatīvām jāsniedz pozitīvs efekts, līdz minimumam samazinot pretēju efektu, kas ietekmē mantojumu un vietējo kopienu dzīves stilu, vienlaikus sniedzot apmeklētājiem gaidīto iespaidu.

2. 3. Konservācijas, interpretācijas un tūrisma attīstības programmām jābūt balstītām uz visaptverošu izpratni par specifiskajiem, nereti kompleksiem un konfliktējošiem mantojuma nozīmes aspektiem konkrētajai vietai. Ilgstoša izpēte un konsultācijas ir būtiskas, lai turpinātu augošo izpratni par vietas nozīmi.

2. 4. Svarīga ir mantojuma vietu un kolekciju autentiskuma saglabāšana. Tas ir būtisks kultūras nozīmības elements, kas izpaužas to fiziskajā materiālā, kolektīvajā atmiņā un nemateriālajās tradīcijās, kas saglabājušās no pagātnes. Programmām jāsniedz priekšstats par vietu un kultūras pieredžu autentiskumu, lai veicinātu kultūras mantojuma novērtēšanu un izpratni.

2. 5. Tūrisma attīstības un infrastruktūras projektiem jāņem vērā estētiskā un kultūras dimensija, dabas un kultūras ainavas, bio-dažādības raksturīgās iezīmes un mantojuma vietu plašāks vizuālais konteksts. Priekšroka jānodod vietējo materiālu izmantojumam un vietējo arhitektūras un tautas celtniecības tradīcijām.

2. 6. Pirms kultūras mantojuma vietas tiek izceltas vai attīstītas tūrisma pieaugumam, pārvaldības plāniem jānovērtē šī resursa dabas un kultūras vērtība. Pēc šī novērtējuma jāizstrādā atbilstoši ierobežojumi pieņemamām izmaiņām, īpaši attiecībā uz apmeklētāju ietekmi uz fizisko raksturojumu, integritāti, ekoloģiju un vietas bio-dažādību, vietējo pieejamību un transporta sistēmas, kā arī vietējās kopienas sociālo, ekonomisko un kultūras labklājību. Ja iespējamās izmaiņas nav pieņemamas, tad attīstības priekšlikums ir pārskatāms.

2. 7. Jābūt pastāvīgām novērtēšanas programmām, lai noteiktu progresīvu tūrisma aktivitāšu ietekmi un attīstību uz konkrēto vietu vai kopienu.

3. princips

Konservācijai un mantojuma vietu tūrisma plānošanai jānodrošina, lai apmeklētāju pieredze būtu vērtīga, apmierinoša un baudāma.

3. 1. Konservācijas un tūrisma programmām jāsniedz augstas kvalitātes informācija, lai koncentrētu apmeklētāja izpratni par mantojuma nozīmību un nepieciešamību to saglabāt, ļaujot apmeklētājam baudīt vietu pienācīgā veidā.

3. 2. Apmeklētājiem jāspēj izbaudīt mantojuma vietu sev pieņemamā veidā, ja viņi tā vēlas. Varētu būt nepieciešams veidot īpašas ceļojuma takas, lai mazinātu ietekmi uz vietu un tās integritāti, tās dabas un kultūras raksturu.

3. 3. Cieņa pret svētvietām un garīgajām vietām un tradīcijām ir svarīgs apsvērumus vietu pārvaldniekiem, apmeklētājiem, politiķiem, plānotājiem un tūrisma operatoriem. Apmeklētāji jānudina uzvesties kā gaidītiem viesiem, cienot vietējo kopienu vērtības un dzīves stilu, novēršot iespējamu zādzību vai nelegālu kultūras priekšmetu tirdzniecību un uzvesties atbildīgi, tādējādi radot vēlmi aicināt atgriezties.

3. 4. Tūrisma aktivitātēm jānodrošina atbilstošas komforta, drošības un labklājības iespējas apmeklētājiem, radot prieku par apmeklējumu, bet negatīvi neietekmējot būtiskās iezīmes vai ekoloģisko raksturu.

4. princips

Vietējām kopienām un pamatiedzīvotājiem jāiesaistās konservācijas un tūrisma plānošanā.

4. 1. Jārespektē vietējo kopienu tiesības un intereses reģionālā un vietējā mērogā, tajā skaitā īpašumu turētāju un iesaistīto cilvēku tradicionālās tiesības vai pienākumus par savu zemi un ievērojamām vietām. Viņi jāiesaista mērķu noteikšanā, stratēģijas un politikas izstrādē, kā arī procedūru izveidē, lai identificētu, konservētu, vadītu, prezentētu un interpretētu savu kultūras mantojumu, labāko praksi un kultūras izpausmes tūrisma kontekstā.

4. 2. Tā kā konkrētas vietas vai reģiona kultūras mantojumam var būt universāls raksturs, jārespektē kopienu vajadzības un vēlmes aizsargāt vai pārvaldīt fizisko, garīgo vai intelektuālo pieeju noteiktām kultūras norisēm, zināšanām, ticībai, aktivitātēm, artefaktiem vai vietām.

5. princips

Tūrisma un konservācijas aktivitātēm jāsniedz ieguldījums vietējo kopienu dzīvē

5. 1. Politiķiem jācenšas radīt apstākļus, kas veido līdzvērtīgu tūrisma radīto ieguldījumu izplatību valstīm un reģioniem uzlabojot sociāli ekonomisko attīstību un sniedzot ieguldījumu nabadzības apkarošanā.

5. 2. Konservācijas pārvaldībai un tūrisma aktivitātēm jānodrošina vienāds ekonomiskais, sociālais un kultūras labums vietējo kopienu cilvēkiem, visos līmeņos caur izglītību, apmācību un radot pilna laika nodarbinātības iespējas.

5. 3. Noteikta proporcija no ienākumiem, kas gūti no tūrisma programmām pa mantojuma vietām jānovirza šo vietu aizsardzībai, konservācijai un prezentācijai, ietverot to dabas un kultūras kontekstu. Ja iespējams, apmeklētāji jāinformē par šo līdzekļu izmantošanu šādiem mērķiem.

5. 4. Tūrisma programmām jāveicina gidu apmācība un nodarbinātība no vietējo kopienu pārstāvju vidus, lai veicinātu vietējo iedzīvotāju iemaņas savu kultūras vērtību pasniegšanā un interpretācijā.

5. 5. Kultūras mantojuma interpretācijai un izglītības programmām vietējiem iedzīvotājiem jāveicina vietējo kultūras mantojuma vietu pārvaldītāju iesaiste. Programmām jāveicina zināšanas un cieņa pret kultūras mantojumu, mudinot vietējos iedzīvotājus tiešā veidā iesaistīties aprūpē un konservācijā.

5. 6. Konservācija un tūrisma programmām jāietver izglītības un apmācības iespējas politiķiem, plānotajiem, pētniekiem, dizaineriem, arhitektiem, konservatoriem un tūrisma operatoriem. Iesaistītie dalībnieki jāmudina izprast un palīdzēt risināt strīdīgus jautājumus, iespējas un kolēģu radītas problēmas.

6. princips

Tūrisma veicinošām programmām ir jāaizsargā un jāvairo kultūras un dabas mantojuma īpašais raksturs.

6. 1. Tūrisma veicinošām programmām jārada reālistiski mērķi un atbildīgi jāinformē potenciālie apmeklētāji par konkrēto mantojumu un vietējo kopienu, tādējādi mudinot attiecīgi uzvesties.

6. 2. Kultūras mantojuma vietu un kolekciju nozīme jāveicina un jāpārvalda veidā, kas aizsargā to autentiskumu un uzlabo apmeklētāju pieredzi radot minimālu apmeklētāju skaitu vienā reizē.

6. 3. Tūrisma veicināšanas programmām jānodrošina plašs ieguvumu sadalījums, mazinot apmeklējumu spiedienu uz populārākām apmeklējumu vietām, mudinot apmeklētājus izbaudīt plašāku kultūras un dabas mantojuma raksturu vietējā apkārtnē.

6. 4. Vietējo amatniecības un citu produktu izplatīšanai un reklamēšanai jānodrošina saprātīga sociālā un ekonomiskā atgriezeniskā saite uz vietējo kopienu, vienlaikus nodrošinot, ka to kultūras integritāte netiek degradēta.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnieks, Dr. Arch., arhitekts

Tūrisms, kā mūsdienu masu kultūras sastāvdaļa, apdraud gan mantojuma fizisko stāvokli, gan nozīmīgākās tā iezīmes, un līdz ar to 20. gs. nogalē tika pieņemta harta ar mērķi regulēt tūrisma biznesu vēsturiskās vietās, lai nodrošinātu to apmeklētājiem vērtīgu, apmierinošu un baudāmu pieredzi.

Tūrisma nozarē pieaugošās konkurences apstākļos, kad ikviens kultūras mantojuma objekts vēlas “nokļūt uz kartes” un saņemt sev pienākošos ienākumu daļu kopējā brīvā laika pavadīšanas tirgū, vēsturisko vietu un ēku īpašnieki un apsaimniekotāji ir grūtas izvēles priekšā – vai investēt oriģinālā pakalpojumā, ar nelielām cerībām saņemt peļņu, bet vienlaikus sniedzot kādu labumu vietējās kopienas cilvēkiem, vai iegādāties gatavu produktu tūristiem, neraugoties uz to, ka tādejādi tiek degradēta vietējās amatniecības kultūras integritāte.

Elementārs piemērs ir ēdināšanas pakalpojumi, izdarot izvēli starp maz pazīstamu vietējo piegādātāju un starptautiskas tirdzniecības ķēdes pārstāvi, kas nāk ar publikas iecienītu zīmolu. Tomēr apmeklētāju informēšana par dažādajām kultūras vērtībām, tostarp gastronomiskām, kas tiek pieskaitīts pie konkrētā mantojuma resursa, var būt noderīga “iebarojot” savu produktu.

Kultūras mantojums ir uztverams un vērtējams tikai saskarsmē ar vietējo kopienu dzīvo kultūru, ko Latvijā sarežģa katrai kopienai atšķirīgā kultūras mantojuma izpratne un kolektīvās atmiņas interpretācija. Līdz ar to īpašu nozīmi iegūst mazo tūrisma firmu piedāvātie mazāk zināmo, bet tāpēc ne mazāk vērtīgo objektu apmeklējumi, tā mazinot spiedienu uz populārākām apmeklējumu vietām un, mudinot cilvēkus izbaudīt plašāku kultūras un dabas mantojuma raksturu vietējā apkārtnē.

Svarīga ir materiālās un nemateriālās kultūras sinerģija. Tas ir būtisks kultūras nozīmības elements, kas Latvijā izpaužas sabiedrības kolektīvajā atmiņā un tādās tradīcijās, kā Dziesmu svētki, kapusvētki un vietējo kopienu kapu kultūrā vispār. Tūrisma operatoriem jādarbojas delikāti, lai ar savām aktivitātēm sniegtu pozitīvas emocijas, līdz minimumam samazinot pretēju efektu, kas ietekmētu mantojumu un vietējo kopienu dzīves stilu.

Latvijā kultūras mantojums darbojas saskarsmē ar dzīvo kultūru, šeit jāmin senās mūzikas festivāli Rundāles un Bauskas pilīs, folkloras festivāli Turaidas pils Dainu kalnā, viduslaiku sadzīves iedzīvināšana

Turaidas muzejrezervātā gada tsākajā naktī, 21. jūnijā, no septiņiem vakarā līdz nākošās dienas saules lēktam ikviens ir aicināts kopā ar folkloras kopām svinēt vasaras saulgriežu svētkus latviskās tradīcijās.
Publicitātes foto

Cēsu pilī, kur darbojas **vēstures** cienītāju kopas jeb militārās vēstures klubi. Tajos apvienojas ļaudis, kas tērpti vēsturisko apģērbu kopijās, spēlē lomu spēles, piemēram, kādas vēsturiskas kaujas rekonstrukciju autentiskā vidē.

ARHITEKTŪRAS MANTOJUMA ANALĪZES, KONSERVĀCIJAS UN BŪVJU RESTAURĀCIJAS PRINCIPI

ZIMBABVES HARTA

Pieņemta 2003. gadā Viktorijafolsā, Zimbabvē

DOKUMENTA MĒRĶIS

Arhitektūras mantojuma būvju raksturs un vēsture (materiāls un būvēšanas veids) rada virkni problēmu diagnostikā un restaurācijā, kas ierobežo moderno juridisko kodeksu un būvniecības standartu piemērošanu.

Ir vēlami un nepieciešami ieteikumi, lai nodrošinātu racionālas analīzes metodes un kultūras kontekstam piemērotas atjaunošanas metodes. Ieteikumi ir iecerēti kā noderīgs materiāls visiem, kas iesaistīti konservācijas un restaurācijas problēmu risināšanā, tomēr tie nevar aizstāt speciālas zināšanas, kas iegūtas no zinātniskiem un kultūras tekstiem.

Ieteikumu dokumentam ir divas daļas: "Principi", kur izklāstīti konservācijas pamata jēdzieni, un "Pamatnostādnes", kur aplūkoti noteikumi un metodika, kas jāievēro projektētājiem. Tikai nodaļai "Principi" ir apstiprināta/ratificēta ICOMOS dokumenta statuss.

PRINCIPI

1. Vispārēji kritēriji

1. 1. Arhitektūras mantojuma konservācijai, nostiprināšanai un restaurācijai ir nepieciešama daudzdisciplīnu pieeja.

1. 2. Arhitektūras mantojuma vērtība un autentiskums nevar balstīties uz fiksētiem kritērijiem, jo cieņpilna izturēšanās pret visām kultūrām liek arī aplūkot fizisko mantojumu tajā kultūras kontekstā, kuram tas pieder.

1. 3. Arhitektūras mantojuma vērtība ir ne tikai tā izskatā, bet arī visu tā sastāvdaļu viengabalainībā, kas kopā veido unikālu sava laika būvniecības tehnoloģijas produktu.

It īpaši iekšējo konstrukciju nojaukšana, saglabājot tikai fasādes, neatbilst konservācijas kritērijiem.

1. 4. Kad tiek ierosinātas izmaiņas lietojumā vai funkcijās, ir rūpīgi jāņem vērā visas konservācijas un drošuma prasības.

1. 5. Arhitektūras mantojuma būvju restaurācija nav pašmērķis, bet tikai līdzeklis, lai restaurētu ēku kā vienotu veselumu.

1. 6. Mantojuma būvju īpatnības un to sarežģītā vēsture liek organizēt izpēti un ieteikumus precīzā darbību secībā līdzīgi kā medicīnā. Anamnēze, diagnostika, terapija un uzraudzība — šīs darbības ir saistītas attiecīgi ar būtisku datu un informācijas meklēšanu, bojājumu iemeslu identificēšanu, korektīvo pasākumu izvēli un ieviešanu pasākumu efektivitātes kontroli. Lai nodrošinātu maksimālu efektivitāti un minimālu ietekmi uz arhitektūras mantojumu, kā arī racionālu finansējuma izlietojumu, parasti ir nepieciešams izpēti procesā atkārtot šīs darbības noteiktā secībā.

1. 7. Nekādas darbības nedrīkst veikt, ja nav noskaidroti sasniedzamie ieguvumi un iespējamais kaitējums arhitektūras mantojumam, izņemot gadījumus, kad ir nepieciešami steidzami aizsardzības pasākumi, lai novērstu būvju sabrukšanu (piemēram, pēc seismiskiem bojājumiem); tomēr, kad vien iespējams, šo neatliekamo pasākumu īstenošanā ir jāizvairās no struktūras neatgriezeniskas pārveidošanas.

2. Izpēte un diagnostika

2. 1. Parasti jau no izpēti pirmajiem posmiem – vietas sākotnējās apskates un izpēti programmas sagatavošanas – ir kopā jādarbojas daudzdisciplīnu darba grupai, kuras sastāvu nosaka problēmas veids un lielums.

2. 2. Dati un informācija sākotnēji ir jāapstrādā aptuveni, lai izveidotu visaptverošu darbības plānu atbilstoši būvju reālajām problēmām.

2. 3. Konservācijas praksē ir nepieciešama pilnīga izpratne par konstrukcijas un materiālu īpatnībām. Ļoti svarīga ir informācija par būves sākotnējo un iepriekšējo stāvokli, izmantotajiem celtniecības paņēmieniem, pārveidojumiem un to ietekmi, notikumiem un, visbeidzot, par būves pašreizējo stāvokli.

2. 4. Arheoloģiskajos pieminekļos var būt īpašas problēmas, ņemot vērā, ka būves izrakumu laikā ir jāstabilizē, kad zināšanas par tām vēl nav pilnīgas. Konstrukтивie risinājumi “no jauna atklātas” ēkas gadījumā var būt pilnīgi atšķirīgi, salīdzinot ar ēku, kas bijusi “atsegta”. Steidzami konstrukтивie risinājumi, kas vajadzīgi būves stabilizēšanai izrakumu laikā, nedrīkst apdraudēt visas ēkas konceptuālo formu un lietojumu.

2. 5. Diagnostika ir balstīta uz vēsturisko, kvalitatīvo un kvantitatīvo pieeju; kvalitatīvās pieejas pamatā ir konstrukciju un materiālu bojājumu tieša novērošana un arī vēsturiskā un arheoloģiskā izpēte, savukārt kvantitatīvās pieejas pamatu galvenokārt veido materiālu un konstrukcijas pārbaudes, uzraudzība un strukturālā analīze.

2. 6. Pirms lēmuma pieņemšanas par strukturālu ieviešanu ir nepieciešams vispirms noteikt bojājumu iemeslus un pēc tam novērtēt būves drošuma līmeni.

2. 7. Drošuma novērtējumā, kas ir pēdējais diagnostikas posms, kurā nosaka nepieciešamību pēc korektīviem pasākumiem, ir jānosaka kvalitatīvā analīze un kvantitatīvā analīze: tieši novērojumi, vēsturiskā izpēte, strukturālā analīze un attiecīgos gadījumos arī eksperimenti un pārbaudes.

2. 8. Bieži tāda paša drošuma līmeņa nodrošināšana kā jaunu ēku projektēšanā prasa pārmērīgus vai pat nerealizējamus pasākumus. Šādos gadījumos īpaša analīze un pamatoti apsvērumi var attaisnot dažādas pieejas drošuma problēmu risināšanai.

2. 9. Visi aspekti, kas saistīti ar iegūto informāciju, diagnostiku, tostarp drošuma novērtējumu, un lēmumu par ieviešanu pasākumu īstenošanu, ir jāapraksta “Paskaidrojuma ziņojumā”.

3. Korektīvie un kontroles pasākumi

3. 1. Terapijai ir jārisina iemesli, nevis simptomi.

3. 2. Labākā terapija ir profilaktiska uzturēšana.

3. 3. Konservācijas un nostiprināšanas pasākumu pamatā ir jābūt drošuma novērtējumam un izpratnei par būves nozīmīgumu.

3. 4. Darbības nedrīkst veikt, kamēr nav pierādīts, ka tās ir nepieciešamas.

3. 5. Katrai ieviešanai jābūt samērīgai ar nospraustajiem drošuma mērķiem, lai ieviešanai nepārsniegtu minimālo nepieciešamo apjomu, kas vajadzīgs, lai garantētu drošumu un ilgmūžību, vienlaikus pēc iespējas mazāk kaitējot mantojuma vērtībām.

3. 6. Ieviešanai jābūt pilnīgai izpēti pamatā ir jābūt skaidrai izpratnei par darbībām, kas izraisījušas kaitējumu, un par darbībām, ko ņem vērā būves analīzē pēc ieviešanas, jo no tām ir atkarīgs projekts.

3. 7. Izvēle starp “tradicionālām” un “inovatīvām” metodēm ir jāizdara, izvērtējot katru gadījumu atsevišķi, un priekšroka ir jādod metodēm, kas ir vismazāk agresīvas un kas ir vislabāk savienojamas ar mantojuma vērtībām, paturot prātā drošuma un ilgmūžības prasības.

3. 8. Dažkārt ir grūti novērtēt reālo drošuma līmeni un iespējamus ieguvumus no ieviešanas, tāpēc var būt lietderīgi izmantot “novērošanas metodi” jeb pakāpenisku pieeju, sākot ar minimālu ieviešanu un pēc tam, iespējams, pieņemot papildu pasākumus vai korektīvus pasākumus.

3. 9. Kad vien iespējams, pieņemtajiem pasākumiem ir jābūt “atgriezeniskiem”, lai tos var atcelt un aizstāt ar piemērotākiem pasākumiem pēc jaunas informācijas iegūšanas. Ja ieviešanai pasākumi nav pilnīgi atgriezeniski, tie nedrīkst ierobežot turpmāku ieviešanu.

3. 10. Ir pilnīgi jānoskaidro restaurācijas darbos izmantoto materiālu (it īpaši jaunu materiālu) īpašības un to savietojamība ar esošajiem

materiāliem. Tas ietver ilgtermiņa ietekmes noteikšanu, lai būtu iespējams izvairīties no negatīvām blakusparādībām.

3. 11. Nedrīkst iznīcināt būves un to ieskaujošās vides sākotnējā vai iepriekšējā stāvokļa raksturīgās īpašības.

3. 12. Katram iejaukšanās pasākumam ir pēc iespējas jārespektē būves sākotnējā vai iepriekšējā stāvokļa koncepcija, tehnika un vēsturiskā vērtība, un ir jāatstāj nākotnei atpazīstamas liecības.

3. 13. Iejaukšanās darbību pamatā ir jābūt vispārējam integrētam plānam, kurā pietiekama uzmanība pievērsta dažādajiem arhitektūras, būves, iekārtojuma un funkcionalitātes aspektiem.

3. 14. Kad vien iespējams, ir jāizvairās no jebkāda vēsturiska materiāla vai raksturīgu arhitektūras iezīmju iznīcināšanas vai izmaiņšanas.

3. 15. Kad vien iespējams, bojātas būves ir jāsalabo, nevis jāaizstāj.

3. 16. Nepilnības un pārveidojumi, kad tie kļuvuši par daļu no būves vēstures, ir jāsaģlabā, ciktāl tie neapdraud drošību.

3. 17. Demontāža un montāža no jauna ir veicama tikai tad, ja to prasa būves un materiālu raksturs, kad konservācija ar citiem līdzekļiem ir neiespējama vai kaitīga.

3. 18. Pagaidu aizsardzības sistēmām, kuras izmanto iejaukšanās laikā, ir jāparāda to mērķis un funkcija, neradot kaitējumu mantojuma vērtībām.

3. 19. Jebkādam iejaukšanās priekšlikumam ir jābūt pievienotai programmai par darbu laikā veicamo uzraudzību, ja tāda ir iespējama.

3. 20. Nav pieļaujami pasākumi, kurus nav iespējams uzraudzīt izpildes laikā.

3. 21. Lai pārlicinātos par rezultātu efektivitāti, ir jāveic pārbaudes un uzraudzība gan iejaukšanās laikā, gan pēc tās.

3. 22. Visas pārbaudes un uzraudzības darbības ir jādokumentē un jāsaģlabā kā daļa no būves vēstures.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnīks, Dr. Arch., arhitekts

Savādi, bet varbūt arī simboliski, ka harta pieņemta Zimbabvē, jo mūsdienās ar kultūras mantojuma aizsardzības institūciju izteiktajām prasībām arhitektūras restaurācijas jomā konfliktē ne tikai valstu noteiktie būvniecības standarti un juridiski pamatotās ēku īpašnieku pretenzijas uzraudzības institūcijām, bet arī sociālie faktori, kas ir ietekmējuši katras, arī šodien par vērtīgu atzītas ēkas vai apkaimes izcelsmi. Virkni problēmu šajā aspektā ierobežo hartas piemērošanu.

Tēze 3. 11. “Nedrīkst iznīcināt būves un to ieskaujošās vides sākotnējā vai iepriekšējā stāvokļa raksturīgās īpašības” ir grūti realizējama apbūves aizsardzības teritorijās. Rīgā, piemēram, tāda ir Maskavas priekšpilsēta ar tās 19. gs. celtniecības periodam atbilstoši pieticīgo un nolietoto inženier-tehnisko nodrošinājumu, kas mūsdienās ir veicinājis nelabvēlīga sociālā kontingenta nostiprināšanos šeit un degradējis teritoriju kopumā. Šādu apkaimeju atveseļošanai nepieciešami kompleksi revitalizācijas pasākumi.

Vienus un tos pašus kultūras mantojuma aizsardzības kritērijus attiecinot gan uz augstas kvalitātes ēkām pilsētas centrā, gan uz nomaļu kvartāliem, kurus jau sākotnēji veidoja nekvalitatīvi celtas ēkas, Maskavas priekšpilsēta kultūras mantojuma aizsardzības vārdā tiek nolemta degradācijai un sociālajai diskriminācijai, pretēji Eiropas Padomes “Vispārējās konvencijas par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai” prasībai, ka kultūras mantojuma īpašības izmantojamas, lai bagātinātu ekonomiskās attīstības procesu un stiprinātu sociālo vienotību.

Pēdējās desmitgadēs vēsturiskā apbūve apbūves aizsardzības teritorijās tiek pamesta un vēlāk nojaukta objektīvu apstākļu dēļ – īpašniekiem nav līdzekļu tās atjaunošanai atbilstoši valsts un pašvaldības noteiktajiem kultūras mantojuma aizsardzības kritērijiem. Prasība izvietot ēkas uz iedibinātajām ielu būvplaidēm, neraugoties uz intensīvu satiksmi tajās, pazemina dzīvokļu komfortu. Tāpat kā prasības saglabāt koka apbūves sākotnējo fasāžu izveidojumu un detaļas, koka žogus, vārtus un zemes gabalu apzaļumojumu nav izpildāmas, jo vairumā gadījumu minētie elementi ir gājuši bojā.

Vienus un tos pašus kritērijus attiecinot gan uz ēkām pilsētas centrā, gan uz nomaļiem, kurus jau sākotnēji veidoja nekvalitatīvi celtas ēkas, pēdējās kultūras mantojuma aizsardzības vārdā tiek nolemtas degradācijai un sociālajai diskriminācijai. Daugavpils iela Maskavas forštatē.

Foto: Jānis Lejnīks

KULTŪRAS MANTOJUMA VIETU INTERPRETĀCIJAS UN PREZENTĒŠANAS HARTA

KVEBEKAS HARTA

Pieņemta 2008. gadā Kvebekā, Kanādā

PREAMBULA

ICOMOS tika izveidota 1965. gadā kā pasaules mēroga organizācija, kuras ietvaros kultūras mantojuma speciālisti nodarbojas ar kultūras mantojuma vietu izpēti, dokumentēšanu un aizsardzību, un organizācijas mērķis kopš izveides ir ar visām tās īstenotajām darbībām popularizēt saglabāšanas ētiku un palīdzēt veicināt sabiedrības izpratni par cilvēces materiālo kultūras mantojumu visās tā formās un daudzveidībā.

Kā norādīts 1964. gadā pieņemtajā Venēcijas hartā, “ir īpaši svarīgi pieminekļu konservācijas un restaurācijas principus saskaņot starptautiskā mērogā, tajā pašā laikā dodot iespēju katrai valstij tos īstenot saskaņā ar savu kultūras vērtību izpratni un tradīcijām.”

Turpmākajās ICOMOS hartās šā mērķa īstenošanai tika izveidotas profesionālas pamatnostādnes konkrētu saglabāšanas problēmu risināšanai un veicināta efektīva komunikācija par kultūras mantojuma saglabāšanas nozīmīgumu ikvienā pasaules reģionā.

ICOMOS hartās ir uzsvērts publiskās komunikācijas kā plašāka saglabāšanas procesa neatņemamas daļas nozīmīgums (dažādos dokumentos tā aprakstīta dažādi kā “izplatīšana”, “popularizēšana”, “prezentēšana” un “interpretācija”). Tajās ir netieši norādīts, ka katra kultūras mantojuma saglabāšanas darbība visu pasaules kultūras tradīciju kontekstā ir uzskatāma par komunikācijas darbību.

Ņemot vērā, ka līdz mūsdienām ir saglabājies milzums dažādu aizgājušo laiku kopienu un civilizāciju materiālo un nemateriālo kultūras vērtību, izvēle par to, ko un kā saglabāt un kā to prezentēt sabiedrībai, ir uzskatāma par vietu interpretācijas elementiem.

Šī izvēle atspoguļo katras paaudzes redzējumu par to, kas ir nozīmīgs un svarīgs un kāpēc pagātnes materiālās kultūras liecības būtu jānodod nākamajām paaudzēm.

Ir acīmredzama nepieciešamība pēc skaidra, loģiska pamatojuma, standartizētas terminoloģijas un pieņemtiem profesionālajiem interpretācijas un prezentēšanas principiem.

Pēdējos gados ir dramatiski palielinājies interpretācijas darbību skaits daudzās kultūras mantojuma vietās un ir ieviestas jaunas interpretācijas tehnoloģijas un ekonomiskās stratēģijas kultūras mantojuma vietu mārketingam un apsaimniekošanai, kas rada jaunas sarežģītas problēmas un fundamentālus jautājumus, kas ir nozīmīgi, īstenojot mērķi nodrošināt saglabāšanu un to, ka sabiedrība novērtē kultūras mantojuma vietas visā pasaulē:

- Kādi mērķi ir pieņemti un pieņemami kultūras mantojuma vietu interpretācijai un prezentēšanai?

- Kādi principi būtu jāizmanto, nosakot piemērotos tehniskos līdzekļus un metodes konkrētā kultūras un mantojuma kontekstā?

- Kādi vispārēji ētiski un profesionāli apsvērumi būtu jāņem vērā interpretācijā un prezentēšanā, ņemot vērā tajā sastopamo īpašo formu un metožu lielo dažādību?

Tāpēc šīs hartas mērķis ir definēt interpretācijas un prezentēšanas pamata principus kā būtiskus kultūras mantojuma saglabāšanas centienu elementus un kā veidu, kas palīdz sabiedrībai labāk novērtēt un izprast kultūras mantojuma vietas. Kaut arī šīs hartas principus un mērķus var vienlīdz attiecināt arī uz interpretāciju, kas nenotiek uz vietas, tomēr tā ir galvenokārt vērsta uz interpretāciju un prezentēšanu uz vietas kultūras mantojuma vietās vai to tiešā tuvumā.

DEFINĪCIJAS

Interpretācija: visu veidu iespējamās darbības ar mērķi uzlabot sabiedrības informētību un izpratni par kultūras mantojuma vietu. Šīs darbības var ietvert drukātas un elektroniskas publikācijas, publiskas lekcijas, kultūras mantojuma vietā izvietotus objektus un citur izvietotus ar to tieši saistītus objektus, izglītības programmas, kopienas darbības, kā arī paša interpretācijas procesa tālāku pētniecību, novērtēšanu un ar to saistīto apmācību.

Prezentācija: šaurākā nozīmē apzīmē interpretācijas satura rūpīgi plānotu komunikāciju, izmantojot interpretācijas informāciju, fizisku piekļuvi un interpretācijas infrastruktūru kultūras mantojuma vietā. To var nodrošināt ar dažādiem tehniskiem līdzekļiem, tajā skaitā, bet ne tikai ar tādiem elementiem kā informācijas stendi, muzeja tipa ekspozīcijas, organizētas apskates, lekcijas un ekskursijas gida pavadībā, kā arī multimediju lietojumprogrammas un tīmekļa vietnes.

Interpretācijas infrastruktūra: ietver fiziskus objektus un teritorijas, kas atrodas pie kultūras mantojuma vietas vai ir ar to saistītas un kuras var īpaši izmantot interpretācijas vai prezentēšanas mērķiem, tostarp interpretācijas atbalstīšanai ar jaunu un esošu tehnoloģiju palīdzību.

Vietējie interpretētāji: darbinieki vai brīvprātīgie kultūras mantojuma vietā, kuri pastāvīgi vai īslaicīgi iesaistīti informācijas sniegšanā sabiedrībai par vietas vērtībām un nozīmīgumu.

Kultūras mantojuma vieta: vieta, apvidus, dabiska ainava, apdzīvota vieta, arhitektūras ansamblis, arheoloģisks piemineklis vai būve, kas ir atzīta un bieži tiek juridiski aizsargāta kā vēsturiski un kultūras ziņā nozīmīga vieta.

MĒRĶI

Atzīstot, ka interpretācija un prezentēšana ir daļa no vispārējā kultūras mantojuma saglabāšanas un apsaimniekošanas procesa, hartas mērķis ir izveidot septiņus pamata principus, kas kalpotu par pamatu interpretācijai un prezentēšanai jebkādā formā vai vidē, kas piemērota konkrētiem apstākļiem.

1. princips: Pieejamība un izpratne

2. princips: Informācijas avoti

3. princips: Cieņa pret vidi un kontekstu

4. princips: Autentiskuma saglabāšana

5. princips: Ilgtspējīga plānošana

6. princips: Iesaistīšanās nozīmīgums

7. princips: Pētījumu, apmācības un novērtēšanas nozīmīgums

Pamatojoties uz šiem septiņiem principiem, hartas mērķi ir šādi:

1. Palīdzēt labāk novērtēt un izprast kultūras mantojuma vietas, veicināt sabiedrības informētību par nepieciešamību tās aizsargāt un saglabāt un veicināt sabiedrības iesaistīšanos.

2. Informēt dažādas mērķauditorijas par kultūras mantojuma vietu nozīmi, rūpīgi un dokumentēti apstiprinot to nozīmīgumu ar atzītām zinātniskām metodēm un arī izmantojot dzīvas kultūras tradīcijas.

3. Aizsargāt kultūras mantojuma vietu materiālās un nemateriālās vērtības to dabas un kultūras vidē un sociālajā kontekstā.

4. Respektēt kultūras mantojuma vietu autentiskumu, informējot par to vēsturiskās struktūras un kultūras vērtību nozīmīgumu un aizsargājot tās no nelabvēlīgas ietekmes, ko rada uzmācīga interpretācijas infrastruktūra, apmeklētāju spiediens, kļūdaina vai nepiemērota interpretācija.

5. Veicināt kultūras mantojuma vietu ilgtspējīgu saglabāšanu, uzlabojot sabiedrības izpratni un iesaistot to saglabāšanas centienos, nodrošinot interpretācijas infrastruktūras uzturēšanu ilgtermiņā un tās interpretācijas satura regulāru pārskatīšanu.

6. Veicināt iesaistīšanos kultūras mantojuma interpretācijā, veicinot ieinteresēto pušu un apkārtējo kopienu iesaistīšanos interpretācijas programmu izstrādē un īstenošanā.

7. Izstrādāt tehniskas un profesionālas pamatnostādnes kultūras mantojuma interpretācijai un prezentēšanai, ieskaitot tehnoloģijas, pētniecību un apmācību. Šādām pamatnostādnēm jābūt atbilstošām un ilgtspējīgām to sociālajā kontekstā.

PRINCIPI

Pieejamība un izpratne. Interpretācijas un prezentēšanas programmām ir jāpadara kultūras mantojuma vietas fiziski un intelektuāli vieglāk pieejamas sabiedrībai.

1. Efektīvai interpretācijai un prezentēšanai ir jāveicina personīgā pieredze, jāpalielina sabiedrības cieņa un izpratne un jāinformē par kultūras mantojuma vietu saglabāšanas nozīmīgumu.

2. Interpretācijai un prezentēšanai ir jānudina cilvēkus un kopienas pārdomāt savus priekšstatus par vietu un jāpalīdz tiem izveidot jēgpilnu saikni ar to. Mērķim ir jābūt turpmākas intereses, mācīšanās, pieredzes un izpētes veicināšanai.

3. Interpretācijas un prezentēšanas programmām ir jāidentificē un jānovērtē to mērķauditorijas gan no demogrāfiskā, gan kultūras viedokļa. Jādara viss iespējamais, lai dažādās mērķauditorijas informētu par vietas vērtībām un nozīmīgumu.

4. Interpretācijas infrastruktūrā ir jāņem vērā kultūras mantojuma vietu apmeklētāju un vietējo kopienu valodu daudzveidība.

5. Interpretācijas un prezentēšanas darbībām ir arī jābūt fiziski pieejamām sabiedrības dažādajām grupām.

6. Gadījumos, kad fiziskā piekļuve kultūras mantojuma vietai ir ierobežota saistībā ar vietas saglabāšanas, jutīgu kultūras jautājumu, pielāgotas atkārtotas izmantošanas vai drošības apsvērumiem, interpretācija un prezentēšana ir jānodrošina citur.

Informācijas avoti. Interpretācijas un prezentēšanas pamatā ir jābūt ar atzītām zinātniskām metodēm iegūtām liecībām un dzīvām kultūras tradīcijām.

1. Interpretācijai ir jāparāda ar vietu saistītās mutiskās un rakstiskās informācijas, saglabājušos materiālo liecību, tradīciju un nozīmju daudzveidība. Šīs informācijas avoti ir jādokumentē, jāarhivē un jādara pieejami sabiedrībai.

2. Interpretācijas pamatā ir jābūt labi īstenotai daudzdisciplīnu izpētei par vietu un tās apkārtni. Tai ir arī jāatzīst, ka jēgpilna interpretācija noteikti ietver pārdomas par alternatīvām vēsturiskām hipotēzēm, vietējām tradīcijām un stāstiem.

3. Kultūras mantojuma vietās, kur tradicionāla stāstu stāstīšana vai vēstures notikumu dalībnieku atmiņas kalpo par būtisku informācijas avotu par vietas nozīmīgumu, interpretācijas programmās ir jāiekļauj šīs mutvārdu liecības – netieši ar interpretācijas infrastruktūras objektu palīdzību vai tieši ar vietējo kopienu pārstāvju aktīvu piedalīšanos kā interpretētajiem uz vietas.

4. Mākslinieku, arhitektu vai datormodelētāju veidotu vizuālu rekonstrukciju pamatā ir jābūt vides, arheoloģijas, arhitektūras un vēstures datu detalizētai un sistemātiskai analīzei, ieskaitot rakstisku, mutisku un ikonogrāfisku avotu un fotogrāfiju analīzi. Informācijas avotiem, kas kalpo par pamatu šādiem vizuāliem atveidojumiem, ir jābūt labi dokumentētiem, un, ja iespējams, salīdzinājumam ir jāsniedz arī alternatīvas rekonstrukcijas, kuru pamatā ir tās pašas liecības.

5. Interpretācijas un prezentēšanas programmas un darbības ir arī jādokumentē un jāarhivē, lai tās varētu turpmāk izmantot atsaucei un pārdomām.

Konteksts un vide. Kultūras mantojuma vietu interpretācijai un prezentēšanai ir jābūt saistītai ar to plašāku sociālo, kultūras, vēstures un dabas kontekstu un vidi.

1. Interpretācijai ir jāpēti vietas nozīmīgums, ņemot vērā tās daudzpusīgo vēsturisko, politisko, garīgo un māksliniecisko kontekstu. Tajā ir jāņem vērā visi vietas kultūras, sociālā un vides nozīmīguma un vērtību aspekti.

2. Publiski interpretējot kultūras mantojuma vietu, ir skaidri jānošķir un jādatē vietas secīgās attīstības fāzes un ietekmes uz tās attīstību. Ir jārespektē visu laika periodu devums vietas nozīmīgumā.

3. Interpretācijā ir arī jāņem vērā visas grupas, kas devušas savu ieguldījumu vietas vēsturiskā un kultūras nozīmīguma veidošanā.

4. Apkārtējā ainava, dabiskā vide un ģeogrāfija ir neatņemamas vietas vēsturiskā un kultūras nozīmīguma sastāvdaļas, un tās ir jāņem vērā vietas interpretācijā.

5. Vietas interpretācijā ir jāņem vērā vietas kultūras mantojuma nemateriālie elementi, piemēram, kultūras un garīgās tradīcijas, stāsti, mūzika, dejas, teātra, literatūras, vizuālās mākslas darbi, vietējās paražas un kulinārais mantojums.

6. Interpretācijas programmu formulēšanā ir jāņem vērā kultūras mantojuma vietu starpkultūru nozīmīgums un dažādie skatījumi uz tām, pamatojoties uz zinātniskajiem pētījumiem, senajiem dokumentiem un dzīvajām tradīcijām.

Autentiskums. Kultūras mantojuma vietu interpretācijā un prezentēšanā ir jārespektē autentiskuma pamatprincipi atbilstoši 1994. gadā pieņemtajam Naras dokumentam par autentiskumu.

1. Autentiskums ir nozīmīgs aspekts saistībā ar cilvēku kopienām un materiālajām liecībām. Kultūras mantojuma interpretācijas programmu izstrādē ir jārespektē vietas tradicionālās sociālās funkcijas un vietējo iedzīvotāju un kopienu kultūras paradumi un cieņa.

2. Interpretācijai un prezentēšanai ir jāveicina kultūras mantojuma vietas autentiskuma saglabāšana, informējot par tās nozīmīgumu, bet neradot nelabvēlīgu ietekmi uz tās kultūras vērtībām un neradot neatgriezeniskas izmaiņas vietas struktūrā.

3. Visā redzamajā interpretācijas infrastruktūrā (piemēram, kioski, kājāmgājēju celiņi un informācijas stendi) ir jārespektē vietas raksturs, vide un kultūras un dabiskais nozīmīgums, vienlaikus nodrošinot vieglu identifikāciju.

4. Uz vietas organizēti koncerti, izrādes un citas interpretācijas programmas ir rūpīgi jāplāno, lai aizsargātu vietas nozīmīgumu un fizisko apkārtni un lai pēc iespējas mazāk traucētu vietējiem iedzīvotājiem.

Ilgspējība. Kultūras mantojuma vietas interpretācijas plānā ir jārespektē tās dabas un kultūras nozīmīgums un galveno mērķu vidū ir jābūt sociālai, finanšu un vides ilgtspējībai.

1. Interpretācijas un prezentēšanas programmu izstrādei un īstenošanai ir jābūt vispārējā kultūras mantojuma vietu plānošanas, budžeta veidošanas un apsaimniekošanas procesa neatņemamai sastāvdaļai.

2. Interpretācijas infrastruktūras un apmeklētāju skaita potenciālā ietekme uz kultūras mantojuma vietas kultūras vērtību, fizisko raksturu, viengabalainību un dabisko vidi ir pilnībā jāņem vērā pētījumos par ietekmi uz kultūras mantojumu.

3. Interpretācijai un prezentēšanai ir jākalpo dažādiem saglabāšanas, izglītības un kultūras mērķiem. Interpretācijas programmas panākumus nedrīkst vērtēt, par pamatu ņemot vienīgi apmeklētāju skaitu vai ieņēmumus.

4. Interpretācijai un prezentēšanai ir jābūt saglabāšanas procesa neatņemamai sastāvdaļai, uzlabojot sabiedrības izpratni par konkrētām vietas saglabāšanas problēmām un izskaidrojot darbības, kuras īsteno, lai aizsargātu vietas fizisko viengabalainību un autentiskumu.

5. Jebkādi tehniski vai tehnoloģiski elementi, kuri paredzēti kā pastāvīga vietas interpretācijas infrastruktūras daļa, ir jāprojektē un jāveido tā, lai nodrošinātu efektīvu un regulāru uzturēšanu.

6. Interpretācijas programmās ir jāiekļauj mērķis nodrošināt taisnīgus un ilgtspējīgus ekonomiskos, sociālos un kultūras ieguvumus visām

ieinteresētajām pusēm ar izglītības, apmācības un darba iespējām vietu interpretācijas programmās.

Iesaistīšanās. Kultūras mantojuma vietu interpretācijai un prezentēšanai ir jābūt jēgpilnas sadarbības rezultātam, kurā piedalās kultūras mantojuma speciālisti, vietējās un apkārtējās kopienas un citas ieinteresētās puses.

1. Interpretācijas un prezentēšanas programmu formulēšanā ir jāintegrē daudzdisciplīnu zināšanas, ko var sniegt zinātnieki, kopienas locekļi, saglabāšanas speciālisti, valsts iestādes, vietu apsaimniekotāji un interpretētāji, tūrisma uzņēmumi un citi profesionāļi.

2. Vietu interpretācijas un prezentēšanas programmu plānošanā ir jāņem vērā un jārespektē īpašnieku, vietējo un apkārtējo kopienu tradicionālās tiesības, pienākumi un intereses.

3. Interpretācijas un prezentēšanas programmu paplašināšanas vai pārskatīšanas plāniem ir jābūt publiski pieejamiem, lai sabiedrība varētu tos komentēt un iesaistīties to izstrādē. Visām pusēm ir tiesības un pienākums darīt zināmu savu viedokli un skatījumu.

4. Ņemot vērā, ka intelektuālā īpašuma tiesības un tradicionālās kultūras tiesības ir īpaši svarīgas interpretācijas procesā un tā izpausmēs dažādos komunikācijas līdzekļos (piemēram, multivides prezentācijas uz vietas objektos, digitālie plašsaziņas līdzekļi, drukāti materiāli), plānošanas procesā ir jāapspriež, jānoskaidro un jāsaskaņo īpašuma tiesības un tiesības izmantot attēlus, tekstus un citus interpretācijas materiālus.

Pētījumi, apmācība un novērtēšana. Turpmāki pētījumi, apmācība un novērtēšana ir būtiski kultūras mantojuma vietas interpretācijas elementi.

1. Kultūras mantojuma vietas interpretācija nav uzskatāma par pabeigtu līdz ar konkrētas interpretācijas infrastruktūras pabeigšanu. Turpmāki pētījumi un konsultācijas ir svarīgas, lai veicinātu izpratni par vietas nozīmīgumu. Jebkuras kultūras mantojuma vietas interpretācijas programmas neatņemamai sastāvdaļai ir jābūt regulārai tās pārskatīšanai.

2. Interpretācijas programma un infrastruktūra ir jāprojektē un jāveido tādā veidā, kas atvieglo turpmāku satura pārskatīšanu un/vai paplašināšanu.

3. Interpretācijas un prezentēšanas programmas un to fiziskā ietekme uz vietu ir nepārtraukti jāuzrauga un jānovērtē, un periodiski ir jāizdara izmaiņas, pamatojoties uz zinātnisku analīzi un sabiedrības atsauksmēm. Šajā novērtēšanas procesā ir jāiesaista apmeklētāji, vietējo kopienu locekļi un kultūras mantojuma speciālisti.

4. Katra interpretācijas programma ir uzskatāma par izglītības resursu visu vecumu cilvēkiem. Programmas izstrādē ir jāņem vērā tās iespējamā lietošana skolu mācību programmās, neformālās izglītības un mūžizglītības programmās, komunikācijas un informācijas līdzekļos, īpašās darbībās, pasākumos un sezonālu brīvprātīgo iesaistīšanā.

5. Ļoti svarīgs mērķis ir apmācīt kvalificētus speciālistus kultūras mantojuma interpretācijas un prezentēšanas specializētajās jomās, piemēram, satura veidošanā, apsaimniekošanā, tehnoloģijā, ekskursiju vadīšanā un izglītībā. Papildus tam pamata akadēmiskajās kultūras mantojuma saglabāšanas programmās ir jāiekļauj arī interpretācijas un prezentēšanas komponents.

6. Ir jāizstrādā apmācības programmas un kursi uz vietas ar mērķi sniegt aktuālo informāciju par jaunumiem un jauninājumiem visu līmeņu kultūras mantojuma un interpretācijas personālam, kā arī apkārtējām un vietējām kopienām.

7. Starptautiskā sadarbība un pieredzes apmaiņa ir ļoti svarīga, izstrādājot un uzturot interpretācijas metožu un tehnoloģiju standartus. Tādēļ ir jāveicina starptautiskas konferences, darbsemināri un profesionālo darbinieku apmaiņa, kā arī valsts un reģionu līmeņa sanāksmes. Tās dod iespēju regulārai informācijas apmaiņai par interpretācijas metožu daudzveidību un pieredzi dažādos reģionos un kultūrās.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnieks, Dr. Arch., arhitekts

Jēdziens “kultūras mantojuma vieta” kā īpaša, ar kādu ievērojamu vēsturisku notikumu saistīta ainava, Latvijā vēl nav īpaši izkopts sabiedrības apziņā. Piemēram, Latvijas tapšanai tik svarīgās Pirmā pasaules kara t. s. Ziemassvētku kauju vietas Pierīgā ir episku cīņu liecinieces un salīdzinoši populārs kultūras tūrisma objekts. Tomēr klausoties gida stāstījumā par asiņainām ainām tīrelī, bet vienlaikus veroties labi izaugušā mežā, ir grūti stādīties priekšā kauju sižetus, kas ir kalpojuši par iedvesmu pazīstamajām Jāzepa Grosvalda strēlnieku tēmas gleznām.

Varbūt situāciju varētu padarīt emocionālāku un labāk saprotamu apmeklētājiem radikāli iejaucoties mūsdienu ainavā un tuvinot to skarbai Pirmā pasaules kara situācijai, jo harta atsevišķos gadījumos iesaka arī ainavas rekonstrukciju. Protams, ka piedāvājums ne tikai izcirst, bet pat sakropļot kokus, lai radītu “ainavas pēc kaujas” iespaidu, izsauks “zaļo” entuziastu un attiecīgo uzraudzības iestāžu protestus.

Pēdējā laikā ir palielinājies informācijas apjoms daudzās kultūras mantojuma vietās un ir ieviestas jaunas interpretācijas tehnoloģijas un ekonomiskās stratēģijas, kas atbrīvo rokas kultūras mantojuma vietu mārketingam un dažkārt dod iespējas izplatīties viltus ziņām, kā politiskam instrumentam, kas var ignorēt ētiskus un profesionālus apsvērumus, kas būtu jāņem vērā vietu prezentēšanā un interpretācijā.

Ieteikums cilvēkiem un kopienām pārdomāt savus priekšstatus par vietu, lai izveidotu jēgpilnu saikni ar to, ir humāns un saprotams. Tā realizācijā noderīga ir visu interešu turētāju sadarbība. Latvijā ievērojamu darbu veic Piļu un muižu asociācija, kas ik gadu aicina ikvienu piedalīties akcijā “Apceļosim Latvijas pils un muižas”, veicinot turpmāku interesi par bagāto mantojumu “*in situ*”.

Jāatzīst, ka vietu jēgpilna interpretācija noteikti ietver pārdomas par alternatīvām vēsturiskām hipotēzēm, vietējām tradīcijām un stāstiem. Latvijā tāds ir Pokaiņu mežs, 13 kilometru attālumā no Dobeles, neparasts tūrisma objekts savu brīnumaino nostāstu dēļ. Tūrisma operatori to traktē kā senu svētvieta, kurā vērojami lielāki un mazāki akmeņi un to krāvu-mi. Vēsturnieki šo hipotēzi noraida, bet tas nav mazinājis ļaužu interesi par Pokaiņiem.

Vietu interpretāciju var padarīt emocionālāku iejaucoties mūsdienu ainavā. Rīgā, Dzirnau un Gogola ielas stūrī 1941. g. nacistu nodēdzinātās sinagogas atjaunotās drupas- piemiņas vietu 90. gados papildināja holokausta upuru un ebreju glābēju piemineklis.

Foto: Jānis Lejnieks

NARAS DOKUMENTS PAR AUTENTISKUMU

Pieņemts 1994. gadā Narā, Japānā

IEVADS

Eksperti, kuri pulcējušies Narā, Japānā, atzīst, ka šāda foruma noorganizēšana ir Japānas speciālistu patiens drosmes, gara un intelekta pierādījums, lai mestu izaicinājumu vispārpieņemtiem apgalvojumiem par kultūras pieminekļu saglabāšanu un apspriestu iespējas un līdzekļus, kas palielinātu cieņu pret kultūru un kultūras mantojuma dažādības saglabāšanu.

Mēs izsakām pateicību Pasaules Kultūras mantojuma komitejai, ka tā sniedza atbalstu vērtīgajām diskusijām par autentiskumu. Diskusiju mērķis bija analizēt autentiskumu, kas pilnībā saskanētu ar sabiedrības sociālajām un kultūras vērtībām, tādējādi vēlreiz pārskatot objektu ārkārtējo un universālo vērtību, kas izteikti iekļaušanai UNESCO Pasaules Kultūras un dabas mantojuma sarakstā.

Naras dokuments par autentiskumu pieņemts kā Venēcijas hartas (1964) turpinājums un papildinājums, ņemot vērā kultūras mantojuma nozīmes un iespēju pieaugumu mūsdienu pasaulē.

Pievēršot uzmanību autentiskumam kultūras mantojuma saglabāšanā, nepieciešams noskaidrot un izgaismot cilvēces kopējo atmiņu, jo īpaši tāpēc, ka globalizācija un viendabība ieņem aizvien nozīmīgāku lomu mūsdienu pasaulē, kur kultūras identitāti apdraud agresīvs nacionālisms un kultūras minoritāšu apspiešana.

KULTŪRAS UN KULTŪRAS MANTOJUMA DAŽĀDĪBA

Mūsu pasaules kultūru un kultūras mantojuma dažādība ir visas cilvēces neaizstājama garīgā un intelektuālā bagātība. Pasaules kultūru un kultūras mantojuma dažādības aizsardzība un pastiprināšana efektīvi jāveicina kā būtisks cilvēces attīstības faktors.

Kultūras dažādība pastāv laikā un telpā, pastāv prasība cienīt citas kultūras un visa veida pārliecību, ko tās sevī iemieso. Gadījumos, kad kultūras vērtības nonāk pretrunā, cieņa pret kultūru dažādību prasa visu pušu kultūras vērtību atzīšanu.

Visas kultūras un sabiedrības iesakņojušās specifiskās materiālo un nemateriālo formu un veidu izpausmēs, kas veido viņu kultūras mantojumu, tāpēc tā jāciena.

Svarīgi izcelt UNESCO pamatprincipu, ka kultūras mantojums pieder ikvienam un visiem kopā. Pienākums rūpēties un pārvaldīt kultūras mantojumu vispirms ir sabiedrībai, kas to radījusi, tad tai institūcijai, kuras pārziņā tas atrodas.

Pievienošanās starptautiskajām hartām un konvencijām par kultūras mantojuma saglabāšanu nozīmē ietvertu principu un pienākumu ievērošanu. Katrai sabiedrībai ļoti vēlams līdzsvarot pašu kultūras prasības ar citu kultūru prasībām, taču nezaudējot individuālās pamatvērtības.

VĒRTĪBAS UN AUTENTISKUMS

Visu formu un vēstures periodu kultūras mantojuma saglabāšana saistīta ar vērtībām, ko tas iemieso. Mūsu spējas saprast šīs vērtības, pirmkārt, atkarīgas no vērtību ticamības un patiesīguma pakāpes, ko sniedz informācijas avoti. Informācijas avotu zināšana un izpratne, kā arī kultūras mantojuma sākotnējās un vēlākās raksturīgās iezīmes un tā nozīme, ir nepieciešamais pamats autentiskuma aspektu novērtēšanai.

No šāda viedokļa autentiskums apspriests un apstiprināts Venēcijas hartā kā būtisks vērtību kvalitātes faktors. Autentiskuma izpratne ieņem ļoti būtisku lomu jebkurā kultūras mantojuma zinātniskajā izpētē, saglabāšanas un restaurācijas plānošanā, objektu ierakstīšanas procedūrā atbilstoši Konvencijai par Pasaules Kultūras un dabas mantojuma aizsardzību, kā arī citās kultūras mantojuma inventarizācijās.

Visi spriedumi par kultūras mantojuma vērtībām, kā arī par informācijas avotu ticamību var atšķirties starp kultūrām un pat vienas kultūras ietvaros. Tāpēc nav iespējams spriedumus par vērtībām un autentiskumu balstīt uz nemainīgiem kritērijiem. Gluži pretēji – cieņa pret visām kultūrām prasa, lai kultūras mantojums būtu vērtēts un apspriests savas kultūras ietvaros.

Tieši tāpēc vissvarīgākais un neatliekamākais uzdevums ir kultūras mantojuma raksturīgo vērtību atzīšana katras kultūras ietvaros atbilstoši ticamiem un patiesiem informācijas avotiem.

Atkarībā no kultūras mantojuma īpatnībām, kultūras konteksta un tā attīstības laika gaitā, spriedumi par autentiskumu var būt saistīti ar lielu informācijas avotu dažādību. Informācijas avoti var ietvert tādus aspektus kā formu un dizainu, materiālu un saturu, derīgumu un funkciju, tradīcijas un tehniku, novietojumu un apkārtni, garīgumu, gaisotni un citus iekšējos un ārējos faktorus. Šie avoti pieļauj izstrādāt īpašus mākslinieciskos, vēsturiskos, sociālos un zinātniskos kritērijus kultūras mantojuma izpētei.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnietis, Dr. Arch., arhitekts

Dokumenta apgalvojums, ka „visi spriedumi par kultūras mantojuma vērtībām, kā arī par informācijas avotu ticamību var atšķirties starp kultūrām” atbilst Latvijas situācijai, kurā līdz pat neatkarīgas valsts nodibināšanai 1918. g. kultūras mantojuma jomā pastāvēja divas konkurējošas kopienas – vācu un latviešu, bet krievu īpatsvars vēl nebija tik nozīmīgs.

Tāpat kā īstenībai atbilst apgalvojums, ka „nav iespējams spriedumus par vērtībām un autentiskumu balstīt uz nemainīgiem kritērijiem. Gluži pretēji – cieņa pret visām kultūrām prasa, lai kultūras mantojums būtu vērtēts un apspriests savas kultūras ietvaros”. Tiešām, padomju okupācijas gados notikušās pārmaiņas pieprasa kultūras mantojumā iekļaut gan t. s. Staļina baroka, gan t. s. padomju modernisma objektus, kas arī apliecina tautas radošumu.

Dokumenta aicinājums pievērst „uzmanību autentiskumam kultūras mantojuma saglabāšanā”, jo „mūsdienu pasaulē kultūras identitāti apdraud agresīvs nacionālisms un kultūras minoritāšu apspiešana” ir ļoti mūsdienīgs, tāpat kā apgalvojums, ka “gadījumos, kad kultūras vērtības nonāk pretrunā, cieņa pret kultūru dažādību prasa visu pušu kultūras vērtību atzīšanu.”

Vēl ne tik senā pagātnē Latvijas muižu t. s. stilu arhitektūra tika pretstatīta latviešu tautas celtniecībai. Latvijā jau 20. gados aicinājums – skatīties uz Latvijas vēsturi ar latviešu tautas acīm tika „uztverts visai rezervēti, jo atbilda etniski nacionālajai, nevis reģionālajai jeb zemes vēstures pieejai, kas tradicionāli dominēja vācu historiogrāfijā”.⁶

Tēzei par to ka „pienākums rūpēties un pārvaldīt kultūras mantojumu vispirms ir sabiedrībai, kas to radījusi, tad tai institūcijai, kuras pārziņā tas atrodas” labs piemērs ir Lielie kapi Rīgā, kur lielāko daļu no apbedījumiem, nemaz jau nerunājot par ģimenes kapličām, veido Rīgas patriciešu ģimeņu kapenes, par kurām atbildību uzņēmusies Rīgas dome, nesāņemot nekādu atbalstu no baltvācu kopienas puses, kas pamazām izzūd mūsdienu Vācijā.

Baltvācu patriciešu ģimeņu kapenes lielā mērā veido Rīgas Lielo kapu ainavu, par kuru atbildību uzņēmusies pilsētas dome, jo pienākums rūpēties par kultūras mantojumu ir institūcijai, kuras pārziņā tas atrodas. Baltvācu kopiena mūsdienu Vācijā pamazām izzūd.

Foto: Jānis Lejnietis

⁶ M. Mintaus. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. R. . 2016., lpp. 86

NARA+20: PAR MANTOJUMA PRAKSI, KULTŪRAS VĒRTĪBĀM UN AUTENTISKUMA KONCEPTU

Pieņemts 2014. gadā Nara, Japānā

ATSAUCOTIES UZ 1994. GADA NARAS DOKUMENTA par Autentiskumu panākumiem, nosakot principus respektēt un cienīt kultūras un mantojuma daudzveidību visā pasaulē, un izvērēt konceptus par kultūras vērtību un autentiskumu mantojuma praksēs;

Apliecinot sabiedrības dalības, sociālās iekļaušanas, ilgtspējas prakšu un starppaaudžu atbildības mantojuma saglabāšanā nozīmību;

Apzinoties esošos kultūras mantojuma saglabāšanas un novērtēšanas izaicinājumus, kas radušies no globalizācijas, urbanizācijas, demogrāfiskajām izmaiņām un jaunajām tehnoloģijām;

Atzīstot kopienu tiesības uzturēt un nodot to sevišķās kultūras izpausmju materiālās un nemateriālās formas;

Balstoties uz starptautiskām konvencijām un hartām, un paveiktā darba akadēmiskos un profesionālos forumos kopš Naras Dokumenta izstrādes, kas ir palīdzējis izvērst kultūras mantojuma vērienu un uzsvērt kultūras konteksta un kultūras daudzveidības nozīmību;

Kultūras Lietu Aģentūra (Japānas Valdība), atzīmējot Naras Dokumenta 20. gadadienu, ierosināja virkni ekspertu tikšanos sadarbībā ar Kjušu Universitāti, lai izvērtētu un mācītos no Naras Dokumenta piemērošanas mantojuma ievērojamu vietu identifikācijā un pārvaldībā praktiskās pieredzes pēdējos 20 gados.

Šis Nara+20 teksts, balstīts uz Himeji Rekomendācijām, identificē piecus galvenos savstarpēji saistītos jautājumus, kas izceļ prioretizētās darbības, ko plašāka kopiena un ieinteresētās puses attīstīs un izvērsīs globālā, nacionālā un vietējā kontekstā.

1. MANTOJUMA PROCESU DAŽĀDĪBA

Kā Naras Dokuments norāda, autentiskums atšķiras atkarībā no kultūras konteksta un kultūras mantojuma koncepts pats pieļauj dažādas formas un procesus.

Pēdējos 20 gados mantojuma pārvaldības un saglabāšanas prakses ir aizvien vairāk ņēmušas vērā sociālos procesus, kas rada, izmanto, interpretē un sargā kultūras procesus.

Papildus, sociālos procesus un autentiskuma izpratnes ir ietekmējuši jauni radušies mantojuma piekļuves un piedzīvošanas veidi un tehnoloģijas.

Ir nepieciešams turpmākais darbs par metodoloģijām, lai novērtētu šo kultūras formu un procesu plašāko spektru, un dinamisko savstarpējo saistību starp materiālo un nemateriālo mantojumu.

2. KULTŪRAS VĒRTĪBU EVOLŪCIJAS IETEKME

Naras Dokuments atzīst, ka kultūras mantojums piedzīvo ilgstošu attīstības procesu. Pēdējos 20 gados šīs evolūcijas atzišana ir radījusi izaicinājumus mantojuma pārvaldībai un ir novedusi praktiskus piejautājumus par universālo saglabāšanas principu spēkā esamību.

Turklāt, šajā periodā auglīga kopienu iesaiste mantojuma procesos ir radījusi jaunu vērtību pieņemšanu, kas iepriekš nav tikusi atpazītas. Šīs izmaiņas prasa vērtību identificēšanu un autentiskuma noteikšanu, pamatojoties uz periodisku izvērtējumu, kas pielāgo uztveres un attieksmes izmaiņas laika gaitā, nevis vienu novērtējumu. Ir nepieciešama labāka izpratne par procesiem, kas ļauj periodiski novērtēt autentiskumu.

3. VAIRĀKU IEINTERESĒTO PERSONU IESAISTE

Naras Dokuments piešķir atbildību par kultūras mantojumu konkrētām kopienām, kas to ir radījušas vai aprūpējušas. Pēdējo 20 gadu pieredze ir uzskatāmi parādījusi, ka kultūras mantojums var būt dažādos veidos nozīmīgs plašākam kopienu un interešu grupu klāstam, kas šodien iekļauj arī virtuālās, globālās kopienas, kas nepastāvēja 1994. gadā.

Situācija tiek tālāk sarežģīta ar atzišanu, ka indivīdi var vienlaikus būt vairāk nekā vienas kopienas biedri, un ar varas nevienlīdzību starp ieinteresētājām personām, ko bieži ir noteikuši mantojuma tiesību akti, lēmuma pieņemšanas mehānismi un ekonomiskās intereses.

Tie, kuru pilnvarās ir izveidot vai atzīt mantojuma avotu nozīmību, vērtību, autentiskumu, izturēšanos un izmantošanu, ir atbildīgi par visu ieinteresēto personu iesaisti šajos procesos, neaizmirstot par kopienām ar mazu balsi vai bez balss. Mantojuma profesionāļiem ir jāiesaistās tādos kopienu jautājumos, kas var ietekmēt mantojumu.

Ir nepieciešams turpmāks darbs par metodoloģijām, lai identificētu kopienu tiesības, pienākumus, pārstāvjus un iesaistes līmeņus.

4. KONFLIKTĒJOŠAS PRASĪBAS UN INTERPRETĀCIJAS

Naras Dokuments aicina respektēt kultūras dažādību gadījumos, kad kultūras vērtības atrodas konfliktā. Pēdējos 20 gados ir kļuvis redzams, ka konkurējošas mantojuma vērtības un nozīmes var novest pie šķietami nesamierināmiem konfliktiem.

Lai risinātu šādas situācijas un izšķirtu mantojuma strīdus, ir nepieciešami uzticami un caurspīdīgi procesi. Šiem procesiem būtu nepieciešams, ka konfliktējošās kopienas piekrist piedalīties mantojuma saglabāšanā pat tad, kad nav panākama sapratne par tā nozīmību. Ir nepieciešams turpmāks darbs par vienprātības veidošanas metodēm mantojuma praksē.

5. KULTŪRAS MANTOJUMA LOMA ILGTSPĒJAS ATTĪSTĪBĀ

Naras Dokuments sevišķi nerisina kultūras un attīstības jautājumus. Tomēr pēdējos 20 gados plašu piekrišanu ir guvusi nepieciešamība ņemt vērā kultūra mantojumu ilgtspējas attīstībā un nabadzības mazināšanas stratēģijās.

Kultūras mantojuma izmantošanai attīstības stratēģijās ir jāņem vērā kultūras vērtības, procesi, kopienas intereses, un administratīvās prakses, vienlaikus nodrošinot taisnīgu dalību sociāli ekonomiskajos labumos.

Kompromisi starp kultūras mantojuma saglabāšanu un ekonomisko attīstību ir jāuztver kā daļa no ilgtspējības jēdziena.

Ir nepieciešams turpmāks darbs, lai izpētītu lomu, ko kultūras mantojums var spēlēt ilgtspējīgā attīstībā, un identificētu kompromisu panākšanas un sinerģiju veidošanas metodes ar mērķi, lai kultūras vērtības un kopienu intereses tiktu integrētas attīstības procesos.

Šī dokumenta mērķiem tika lietotas šādas galveno vārdu interpretācijas:

Autentiskums: kulturāli iespējama kvalitāte, ko asociē ar mantojuma vietu, praksi, vai objektu, kas satur kultūras vērtību; ir atzīta kā jēgpilna attīstošas kultūras tradīcijas izpausme; un/vai izraisa indivīdu starpā sociālu un emocionālu grupas identitātes rezonansi.

Saglabāšana: Visas darbības, kas radītas, lai saprastu mantojuma īpašumu vai elementu, zinātu, reflektētu un nodotu tā vēsturi un nozīmi, veicinātu tā aizsardzību, un veiktu izmaiņas tā, lai vislabāk saglabātu tā mantojuma vērtības pašreizējām un nākotnes paaudzēm.

Kopiena: Jebkāda grupa, kam ir kopīgas kultūras vai sociālās īpašības, intereses, un uztvere par pastāvīgumu cauri laikam, un kas sevi kādā veidā izceļ no citām grupām. Dažas no īpašībām, interesēm, vajadzībām un uztverēm, kas nosaka kopienas atšķirīgumu, ir tieši sasaistītas ar mantojumu.

Kultūras vērtības: Nozīmes, funkcijas vai labumi, ko dažādas kopienas piedāvā kaut kam, ko tās atzīst par mantojumu, un kas rada kultūras nozīmību vietai vai objektam.

Informācijas avoti: visi fiziskie, rakstītie, mutiskie, vai grafiskie avoti, kas ir pamatā dabas, specifiskas, nozīmes un kultūras mantojuma un to ietverošās kolektīvās atmiņas nodošanas izpratnei un novērtēšanai.

Ieinteresētā persona: Persona, grupa vai organizācija, kam ir īpaša interese par mantojumu balstoties uz īpašām asociācijām, nozīmēm, un/vai juridiskām un ekonomiskām interesēm, un kas var, vai kuru var, ietekmēt lēmumi, kas attiecas uz mantojumu.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnieks, Dr. Arch., arhitekts

Narā 1994. gadā pieņemtais Dokumenta par Autentiskumu izrādījās ļoti savlaicīgs, jo balstījās uz tādiem jēdzieniem, kā ilgtspējība, sociālā iekļaušana un procesu caurspīdīgums, kā arī uzsvēra savstarpējo saistību starp materiālo un nemateriālo mantojumu. Dokumenta panākumi rosināja 20 gadus vēlāk radīt jaunu, būtībā jau nākošās paaudzes, dokumentu.

Dokuments atzīst pastāvošo "varas nevienlīdzību starp ieinteresētajām personām, ko bieži ir noteikuši mantojuma tiesību akti, lēmuma pieņemšanas mehānismi un ekonomiskās intereses". Kultūras vērtību evolūcijas ietekmē ir notikusi auglīga kopienu iesaiste mantojuma procesos, kas rosina sabiedrību pieņemt vērtības, kas nesen netika pat atpazītas.

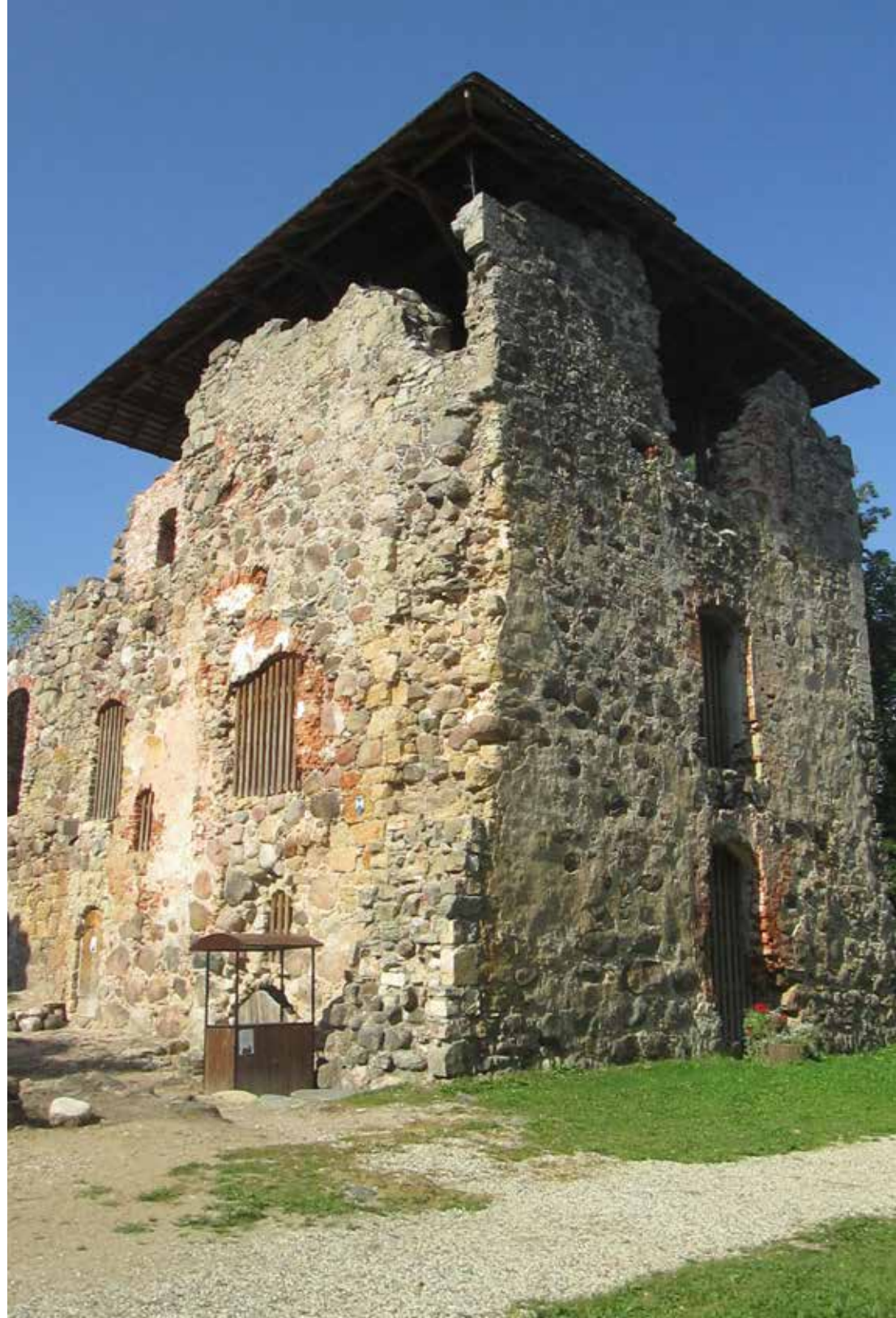
Viena no tādām ir t. s. padomju modernisms, kas ietver raksturīgākos padomju arhitektūras darbus, kas radīti laikā no 1955. līdz 1991. g. Gadsimtu mijā aktivizējās dažādas nevalstiskās organizācijas, ko apliecina jauno arhitektu protesti un piketi UNESCO emisāra vizītes laikā Rīgā pret VKPAI nodomu ierosināt nojaukt augstceltni Citadelē – kā vidi degradējošu ēku.

Pēc 1994. g. dokumenta pieņemšanas bija domstarpības interpretējot tajā lietotos terminus, un tāpēc īpaši noderīgs ir galveno vārdu atšifrējums 2014. g. dokumentā. Diskutablais termins "autentiskums" tiek definēta kā "kulturāli iespējama kvalitāte", kas "izraisa indivīdu starpā sociālu un emocionālu grupas identitātes rezonansi". Zīmīgi, ka saglabāšanas darbības pieļauj arī "izmaiņas, veiktas tā, lai vislabāk saglabātu mantojuma vērtības pašreizējām un nākotnes paaudzēm".

Kopiena tiek definēta kā "jebkāda grupa, kam ir kopīgas kultūras vai sociālās īpašības, intereses, un uztvere par pastāvīgumu cauri laikam, un kas sevi kādā veidā izceļ no citām grupām". Līdz ar to saprotams, ka kultūras mantojumu aizsardzības entuziasti pieder vienai kopienai. Savukārt "ieinteresēto personu grupai (. .) ir īpaša interese par mantojumu balstoties uz (. .) juridiskām un ekonomiskām interesēm", un tā savukārt ir cita kopiena.

Nara+20 Dokuments kultūras mantojuma saglabāšanai pieļauj arī "izmaiņas, veiktas tā, lai vislabāk saglabātu mantojuma vērtības pašreizējām un nākotnes paaudzēm". Latvijā pastāvot diskusijām par pilsdrupu konservāciju, viena no metodēm ir jaunas koka jumtu konstrukcijas. Rauna, arh. Ināra Čaunīte.

Foto: Jānis Lejnieks

ICOMOS DEKLARĀCIJA, ATZĪMĒJOT VISPĀRĒJĀS DEKLARĀCIJAS PAR CILVĒKA TIESĪBĀM 50 GADADIENU

Pieņemta 1998. gadā Stokholmā

ICOMOS VĒLAS UZSVĒRT Vispārējās deklarācijas par cilvēka tiesībām nozīmi, jo īpaši atzīstot ikviena tiesības brīvi piedalīties sabiedrības kultūras dzīvē.

Papildus īpašajām konvencijām un normatīvajiem aktiem, kas attiecas uz kultūras mantojumu un tā saglabāšanu, ICOMOS atzīst, ka tiesības uz kultūras mantojumu ir neatņemama cilvēktiesību sastāvdaļa, uzsverot materiālo un nemateriālo liecību neaizvietojamu raksturu un ka tas ir apdraudēts pastāvīgi mainīgajā pasaulē.

Cilvēka tiesības nes līdzīgu pienākumu un atbildību ikvienam indivīdam, sabiedrībai, kā arī iestādēm un valstīm. Aizsargāt šīs tiesības šodien nozīmē saglabāt nākamo paaudžu tiesības:

- Tiesības saņemt autentisku kultūras mantojuma liecību, kas tiek cienīta kā cilvēces kultūras identitātes izpausme;
- Tiesības labāk izprast savu un citu cilvēku kultūras mantojumu;
- Tiesības uz saprātīgu un atbilstošu kultūras mantojuma izmantošanu;
- Tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanā, kas skar kultūras mantojumu un kultūras vērtības, ko tas iemieso;
- Tiesības veidot asociācijas kultūras mantojuma saglabāšanai un popularizēšanai.

ICOMOS uzskata, ka šīs tiesības ir jāciens, lai saglabātu un bagātinātu Pasaules kultūras mantojuma dažādību. Šīs tiesības rada nepieciešamību atzīt, novērtēt un uzturēt kultūras mantojumu, kā arī uzlabot un ievērot aktivitāšu plānu. Tās nosaka atbilstošu attīstības stratēģiju un līdzvērtīgu partnerību starp sabiedrību, privāto sektoru un indivīdiem, nolūkā saskaņot intereses, kas saistītas ar kultūras mantojumu, tā saglabāšanu un attīstību.

Šo uzskatu iedzīvināšanai, ICOMOS aicina veidot starptautisku sadarbību, nostiprinot principus konvencijās, likumdošanā un citos dokumentos. Šī atbildība ir jādala visiem – gan indivīdiem, gan sabiedrībai kopumā – tāpat kā visi daļa kopīgo bagātību un atmiņu, nolūkā sasniegt ilgtspējīgu attīstību cilvēces labā.

KOMENTĀRS

Jānis Asaris, Mg. Hist., arheologs

ICOMOS Stokholmas deklarāciju pieņēma 1998. gada 11. septembrī. Tās izstrādes juridiskais pamatojums bija saistīts ar piecdesmito gadadienu, kopš ANO Ģenerālā asambleja (10. XII 1948) pieņēma Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju.

Stokholmas deklarācijas pamatideja bija atgādināt, ka tiesības uz kultūras mantojumu ir neatņemama cilvēktiesību sastāvdaļa. Materiālais un nemateriālais mantojums ir neaizvietojams un tajā pašā laikā apdraudēts pastāvīgi mainīgajā pasaulē.

Tieši apdraudējums, kaut arī oficiāli tas netika akcentēts, iespējams, bija svarīgākais no deklarācijas pieņemšanas praktiskajiem iemesliem. Konkrēti bija pagājuši pieci gadi kopš Bosnijā un Hercegovinā notiekošās kara darbības laikā sistemātiski tika iznīcināts bosniešu kultūras mantojums Stolacas pilsētā.

Deklarācija, kura uzsvērtas tiesības veidot asociācijas kultūras mantojuma saglabāšanai un popularizēšanai, kā arī piedalīties lēmumu, kas skar kultūras mantojumu, pieņemšanā un aicināts nostiprināt šādus principus konvencijās un citos normatīvajos aktos, zināmā mērā veicināja sabiedrības aktivizēšanos mantojuma aizsardzības jomā arī Latvijā, kas jau 21. gs. sākumā vainagojās ar vairāku uz dabas un kultūrvēsturiskās vides saglabāšanu orientētu sabiedrisko organizāciju izveidi.

Jāatzīmē, ka tieši 1998. gadā (15. oktobrī) Latvijas Satversme tika papildināta ar sadaļu "Cilvēka pamattiesības". Tās 115. pants nosaka, ka "valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu".

Deklarācija, kura uzsvērtas tiesības piedalīties lēmumu, kas skar kultūras mantojumu, pieņemšanā izmantoja biroja NRJA jaunie arhitekti, kas UNESCO emisāra vizītes laikā Rīgā protestēja pret VKPAI nodomu ierosināt nojaukt augstceltni Citadēle- kā vidi degradējošu ēku.
Foto NRJA arhivs

VĒSTURISKU KOKA BŪVJU SAGLABĀŠANAS PRINCIPI

Pieņemti 1999. gadā Mehiko

DOKUMENTA MĒRĶIS ir noteikt universāli izmantojamus pamatprincipus un praksi vēsturisku koka būvju aizsardzībai un saglabāšanai, ņemot vērā to kultūrvēsturisko vērtību. Ar vēsturiskām koka būvēm tiek sa-
prastas visa veida ēkas vai konstrukcijas, kas pilnībā vai daļēji būvētas no
koka un kurām piemīt kultūrvēsturiska vērtība vai arī tās veido daļu no
vēsturiskas vietas.

PRINCIPI, LAI SAGLABĀTU ŠĀDAS BŪVES:

- atzīt visu periodu koka būvju nozīmību kā pasaules kultūras man-
tojuma daļu;
- ņemt vērā vēsturisku koka būvju lielo daudzveidību;
- ņemt vērā koka sugas un kvalitāti, kas izmantotas to būvniecībā;
- atzīt pilnībā vai daļēji no koka celtu būvju trauslumu, materiālam
novecojot un bojājoties vides un klimatisko apstākļu dēļ, ko izraisa mit-
rums, gaisma, sēņu un kukaiņu apdraudējums, nodilums, ugunsnelaimes
un citi nelaimes gadījumi;
- atzīt pieaugošo vēsturisko koka būvju izzušanu to ievainojamības,
neizmantošanas dēļ, kā arī izzūdot prasmēm un tradicionālajām zināša-
nām projektēšanā un būvniecības tehnoloģijā;
- ņemt vērā daudzveidīgos pasākumus un kopšanas līdzekļus, ko
pieprasa šī kultūras mantojuma resursa saglabāšana un konservācija;
- atzīmēt Venēcijas hartu, Burras hartu un citas saistītas UNESCO un
ICOMOS doktrīnas, un censties piemērot šos vispārīgos principus vēstu-
risko koka būvju aizsardzībā un saglabāšanā.

REKOMENDĀCIJAS:

PĀRBAUDE, IZPĒTE UN DOKUMENTĒŠANA

1. Būves un tās daļu stāvoklim jābūt rūpīgi izpētītam pirms jebkādas
iejaukšanās, kā arī jābūt izpētītiem materiāliem, kas tika izmantoti to kop-
šanā, atbilstoši Venēcijas hartas 16. punktam un ICOMOS Pieminekļu, ēku
grupu un ievērojamu vietu dokumentēšanas principiem. Visai noderīgai
dokumentācijai, ieskaitot raksturīgākos paraugus neiederīgiem materiā-
liem vai no būves aizvāktiem elementiem, un informācijai par atbilstošām

tradicionālām prasmēm un tehnoloģijām, ir jābūt apkopotai, uzskaitītai, rūpīgi uzglabātai un attiecīgi pieejamai. Dokumentācijai ir jāapraksta arī īpaši iemesli materiālu un metožu izvēlei saglabāšanas darbiem.

2. Pirms katras iejaukšanās ir jāveic padziļināta un rūpīga esošā stāvokļa, nolietojuma un koka būves konstruktīvo bojājumu diagnostika. Diagnostikai jābalstās dokumentāros pierādījumos, fiziskā apsekošanā un analīzē, un, ja nepieciešams, fiziskā stāvokļa mērījumos un nedestruktīvās pārbaudēs. Nelieliem remontdarbiem un ārkārtas pasākumiem tas nav nepieciešams.

UZRAUDZĪBA UN UZTURĒŠANA

3. Saskaņota regulāras uzraudzības un uzturēšanas stratēģija ir būtiska vēsturisku koka būvju un to kultūrvēsturiskās vērtības aizsardzībā.

IEJAUKŠANĀS

4. Saglabāšanas un konservācijas primārais mērķis ir uzturēt kultūras mantojuma vēsturisko autentiskumu un integritāti. Tādējādi jebkura iejaukšanās jābalsta rūpīgā izpētē un izvērtējumā. Problēmas jāatrisina atbilstoši apstākļiem un vajadzībām, respektējot estētiskās un vēsturiskās vērtības un vēsturiskās būves vai vietas fizisko integritāti.

5. Jebkurai piedāvātai iejaukšanās darbībai vispirms:

- a) jāizmanto tradicionāli līdzekļi;
- b) jābūt atgriezeniskiem, ja tas tehniski ir iespējams; vai
- c) vismaz nekaitētu vai nekavētu saglabāšanas darbus nākotnē, kad vien tie kļūtu nepieciešami; un
- d) neliktu šķēršļus iespējai vēlāk piekļūt liecībām, kas slēpjas būves struktūrā.

6. Ideāla ir pēc iespējas mazāka iejaukšanās vēsturiskas koka būves struktūrā. Īpašos apstākļos minimāla iejaukšanās var nozīmēt to, ka saglabāšana un konservācija pieprasa pilnīgu vai daļēju demontāžu un sekojoši atkalapvienošanu, lai dotu iespēju atjaunot koka būvi.

7. Iejaukšanās gadījumā vēsturiskā būve jāuztver kā veselums; visi materiāli, ieskaitot konstruktīvos elementus, ailu aizpildījumu, apšuvumu, jumtus, grīdas, durvis, logus u. c. ir vienādi nozīmīgi. Principā, pēc iespējas ir jāizmanto esošais materiāls. Aizsardzībai jāietver arī virsmas apdare kā apmetums, krāsa, apšuvums, tapetes u. c. Ja nepieciešams atjaunot vai aizstāt virsmas apdari, pēc iespējas precīzāk jāatdarina oriģinālie materiāli, tehnoloģijas un faktūra.

8. Restaurācijas mērķis ir saglabāt vēsturisko būvi un tās noturību, kā arī atklāt tās kultūrvēsturiskās vērtības, uzlabojot vēsturiskās integritātes

skaidrību, sākotnējo stāvokli un arhitektūru, cik to pieļauj pieejamās liecības vēsturiskos materiālos, kā noteikts Venēcijas hartas 9.–13. punktā. Demontētiem elementiem un citām vēsturiskās būves daļām jābūt uzskaitītām, un raksturīgākie paraugi jāuzglabā pastāvīgā glabātavā kā daļa no dokumentācijas.

REMONTS UN AIZVIETOŠANA

9. Vēsturiskas būves atjaunošanā koks var tikt aizvietots, ņemot vērā attiecīgās vēsturiskās un estētiskās vērtības, un tur, kur tā ir piemērotākā atbilde uz vajadzību aizvietot nodilušu vai bojātu elementu vai tā daļu, vai arī sekojot restaurācijas prasībām. Jauniem elementiem vai to daļām ir jābūt izgatavotiem no tādas pašas sugas koka ar tādu pašu, vai, ja pieļaujams, augstāku šķiru nekā aizvietojamam elementam. Kur iespējams, kokam jāpiemīt tādām pašām dabiskajām īpašībām. Aizvietojamā koka mitruma līmenim un citiem fiziskajiem raksturlielumiem jābūt saderīgiem ar esošo būvi.

Amatprasmēm un būvniecības tehnoloģijai, tai skaitā apstrādes instrumentiem un iekārtām, cik iespējams, jāatbilst tām, kas lietotas oriģināli. Vajadzības gadījumā ir jāizgatavo naglu un citu sekundāru elementu kopijas. Ja kāds būvelements tiek aizvietots un, ja to pieļauj attiecīgās būves prasības, tad pievienotās tradicionālo būvgaldniecības izstrādājumu daļas jālieto tā, lai savienotu jauno un esošo daļu.

10. Jaunajiem elementiem vai to daļām jābūt nolāsāmiem no esošajiem elementiem. Dabiskā nodiluma vai deformācijas kopēšana aizvietotajos elementos vai daļās nav vēlama. Atbilstošas tradicionālās un pārbaudītas modernās metodes var tikt lietotas, lai saskaņotu veco un jauno krāsojumu ar nosacījumu, ka tas nebojās vai nedegradēs koka elementa virsmu.

11. Jaunie elementi vai to daļas ir diskrēti jāiezīmē, iegravējot vai iedzīnot zīmi kokā, vai ar citu metodi, lai vēlāk būtu iespēja tos identificēt.

VĒSTURISKIE MEŽU REZERVĀTI

12. Jāveicina mežu vai kokaudžu rezervātu izveidošana un aizsardzība, kur būtu iespēja iegūt piemērotu kokmateriālu vēsturisko koka būvju saglabāšanai un atjaunošanai. Institūcijām, kas ir atbildīgas par vēsturisko būvju un vietu saglabāšanu un konservāciju, jāizveido vai jāveicina šādiem darbiem piemērota kokmateriāla krātuvju izveidošana.

MŪSDIENU MATERIĀLI UN TEHNOLOĢIJAS

13. Mūsdienu materiāli, kā epoksīdsveķi, un tehnoloģijas, kā konstruktīvi tērauda pastiprinājumi, jāizvēlas un jālieto īpaši piesardzīgi, un

tikai gadījumos, kad materiālu un būvniecības tehnoloģijas ilgtspēja un konstruktīvā uzvedība ir pietiekami pārbaudīta pietiekami ilgā laikā periodā. Tādas iekārtas kā apkure un ugunsdrošības sistēmas jāierīko, respektējot būves vai vietas vēsturisko un estētisko vērtību.

14. Ķīmisko konservantu lietošanai ir jābūt rūpīgi kontrolētai un uzraudzītai, un jālieto tikai gadījumos, kur ieguvums ir garantēts, un kur sabiedriskā vai vides drošība netiek ietekmēta, kā arī veiksmes iespējamība ilgākā laikā ir droši zināma.

IZGLĪTĪBA UN APMĀCĪBA

15. Ar kultūrvēsturisko nozīmi saistītu vēsturisku koka būvju vērtību reģenerācija caur izglītības programmām ir būtisks ilgtspējīgas saglabāšanas un attīstības politikas priekšnoteikums. Jāveicina apmācības programmu vēsturisku koka būvju aizsardzībā, saglabāšanā un konservācijā izveidošana un tālāka attīstība.

Šādām apmācībām ir jābūt balstītām uz visaptverošu stratēģiju, kas integrē ilgtspējīgas ražošanas un patēriņa vajadzības, un ietver programmas vietējā, nacionālā, reģionālā un starptautiskā līmenī. Programmām jābūt orientētām uz visām attiecīgajām profesijām un arodiem, kas iesaistīti saglabāšanas darbā, īpaši, arhitektiem, restauratoriem, inženieriem, amatniekiem un vietu pārvaldniekiem.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnīeks, Dr. Arch., arhitekts

Vēsturiskās koka būves pēdējās desmitgadēs Latvijā no nožēlojamas sērdienītes ir kļuvušas par tādu kā visu īpaši lolotu pastarīti kultūras mantojuma saimē. Tomēr koka ēku ceļš līdz atzinībai nebija viegls. Pirmsākumi jāmeklē 1988. gada 7. janvāra vakarā, kad arhitekts Pēteris Blūms organizēja kafejnīcas “Flora”, vienas no senākajām Rīgas t. s. Pēterburgas priekšpilsētas ēkām, kas celta laikā starp 1815. un 1823. gadu, bēres ar plašu publikas, dzejnieku un diskžokeju līdzdalību.

“Ļeņina ielā iedegas neons, un veikalu pūļi pamazām izklīst. Bet kādas pamestas mājas pagalmā, garām sēru lentēm rotātām eglītēm, zvaņu skaņu pavadīti, nāk bēriniēki– Rīgas aizejošās koka arhitektūras piederīgie. No krēslas iznirst un sērojošiem pievienojas pēdējais šī pagalma iedzīvotājs... Skan Šopēna Sēru maršs. Tā pavadībā tribīnē kāpj –Vai mēs varam pielīdzināt ēku dzīvai būtnei? Šķiet, ka varam. Tāpat viņa piedzimst, tāpat viņa kaut kam kalpo, ... tāpat viņai kādreiz ir jāmirst vai jāpārtop. Tikai viņas bojāeju nedrīkst noteikt patvaļīga griba. (...) Ārzemnieki apbrīno šo koka arhitektūru, kuras vairs nav nevienā citā Eiropas lielpilsētā.”⁷

Nākošajā desmitgadē vēsturnieks Mārtiņš Mintauris secināja, ka “inspekcijas vadības (Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības vadītāja Jura Dambja intervija Kultūras Fonda Avīzei 1991. g. N. r 11) izteiktajām cerībām, ka brīvais tirgus pats no sevis atrisinās vēsturiskās apbūves saglabāšanas problēmas, nebija nekāda reāla pamata, un to apstiprina pēdējo divdesmit piecu gadu pieredze.”⁸

Privātā īpašnieka pienākuma sajūta pret dzimtai piederošo ēku, kas ir ievērojams faktors Skandināvijas mazpilsētu saglabāšanā, Latvijā darbojās vāji, jo vairuma ēku atguvēji un mantinieki bija un joprojām dzīvo emigrācijā. Viņi tās nodeva brīvajam tirgum, bet tā dalībniekiem tāds sentimentāls jēdziens kā “dzimtā māja” ir svešs. Privāto kapitālu, it īpaši globalizācijas apstākļos, interesē ātra peļņa, kuru “koka apbūve priekšpilsētās” nesola, īpaši ņemot vērā rīgorozos noteikumus tās pārveidošanai, bez kuras nav iedomājams mūsdienu cilvēkam tik nepieciešamais komforts.

Pēc 1991. g. t. s. brīvais tirgus risināja vēsturiskās apbūves saglabāšanas problēmas ar sev zināmām metodēm. Attēlā redzamā ēka uz Balasta dambi Ķīpsalā tika pārvesta no Baznīcas ielas Rīgas centrā un rekonstruēta pēc arhitektes Zaigas Gailles projekta, lai tās vietā uzbūvētu sešstāvu ēku.
Foto: Jānis Lejnīeks

⁷ Ulmanis A., Poškus J. Bēres bez kapračiem. / Padomju Jaunatne. 12. 01. 1988.

⁸ Mintauris M. Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā. R., 2017. 219. lpp.

SIĀNAS DEKLARĀCIJA PAR KULTŪRAS MANTOJUMA OBJEKTU, VIETU UN ZONU APKĀRTĒJĀS VIDES SAGLABĀŠANU

Pieņemta 2005. gadā Siaņā, Ķīnā

PREAMBULA

Tiekoties senajā Siaņas pilsētā (Ķīnā) 2005. gada 17.–21. oktobrī pēc ICOMOS Ķīna uzaicinājuma ar mērķi piedalīties ICOMOS 15. Ģenerālajā asamblejā un atzīmējot tās pastāvēšanas 40. gadadienu, lai nodrošinātu Pasaules kultūras mantojuma aizsardzību un saglabāšanu kā daļu no cilvēces ilgtspējīgas attīstības;

Iegūstot no daudziem piemēriem un pārdomām, ar kurām dalījās Ģenerālās asamblejas starptautiskā simpozija „Pieminekļi un vietas savā apkārtējā vidē – saglabāt kultūras mantojumu mainīgā pilsētas un lauku ainavā” laikā un mācoties no plašas pieredzes, ko pauda Ķīnas un pasaules autoritātes, institūcijas un speciālisti, kuri strauju pārmaiņu un attīstības kontekstā rūpējas un pārvalda mantojuma objektus, ievērojamas vietas un zonas tādas kā vēsturiskas pilsētas, ainavas, jūras ainavas, kultūras ceļus un arheoloģiskās vietas;

Nemot vērā starptautisko un profesionālo interesi par pieminekļu un ievērojamu vietu apkārtējās vides saglabāšanu, kā tas izteikts Starptautiskajā pieminekļu un vēsturisku vietu konservācijas un restaurācijas hartā – Venēcijas hartā (1964) – un daudzos tekstos, ko tā iedvesmojusi, īpaši ar ICOMOS Nacionālo un starptautisko komiteju atbalstu, kā arī Naras dokumentā par autentiskumu (1994) un starptautisku tikšanos secinājumos un rekomendācijās, tādās kā Hoianas deklarācijā par Āzijas vēsturisko rajonu saglabāšanu (2003), Bamas kultūras mantojuma atjaunošanas deklarācijā (2004) un Seulas deklarācijā par tūrismu Āzijas vēsturiskajās pilsētās un aizsargājamās zonās (2005);

Atsaucoties uz apkārtējās vides konceptu, kas minēts UNESCO konvencijās un rekomendācijās, tādās kā Rekomendācija par ainavu un ievērojamu vietu skaistuma un rakstura aizsardzību (1962), Rekomendācija par publisku vai privātu būvdarbu apdraudētu kultūras īpašumu saglabāšanu (1968), Rekomendācija par vēsturisku zonu aizsardzību un lomu mūsdienās (1976), Nemateriālā mantojuma aizsardzības konvencija (2003) un, it īpaši, Pasaules mantojuma konvencija (1972) un tās

Operatīvās vadlīnijas, kurās apkārtējā vide ir nosaukta kā autentiskuma atribūts, kas jāaizsargā, nosakot aizsardzības zonas, un uz doto iespēju starptautiskai un starpdisciplinārai sadarbībai starp ICOMOS, UNESCO un citiem partneriem un tādu tēmu attīstībai kā autentiskums vai vēsturiskās pilsētainavas saglabāšana, kas izteikta Vīnes memorandā (2005);

Uzsverot nepieciešamību adekvāti reaģēt uz straujajām vai pakāpeniskām pilsētu, ainavu un kultūras ceļu transformācijām, kas radušās no pārmaiņām dzīves stilā, lauksaimniecībā, attīstībā, tūrismā vai no liela mēroga dabas vai cilvēka izraisītām katastrofām, un atzīt, aizsargāt un pienācīgi saglabāt ilgtermiņā kultūras mantojuma objektu, vietu un zonu jēgpilno klātbūtni to apkārtējā vidē, tādā veidā samazinot draudus, ka transformācijas procesi negatīvi ietekmēs kultūras mantojumu visā tā bagātībā – tā autentiskumu, būtību, vērtības, integritāti un daudzveidību;

ICOMOS 15. Ģenerālās asamblejas dalībnieki pieņem sekojošu principu un rekomendāciju deklarāciju, vērsoties pie starpvaldību un nevalstiskajām organizācijām, nacionālajām un lokālajām autoritātēm un visām institūcijām un speciālistiem, kas piedalās likumdošanas, politikas un plānošanas procesos un pārvaldē, lai labāk aizsargātu un saglabātu pasaules mantojuma objektu, vietu un zonu apkārtējo vidi, atzīstot apkārtējās vides lomu kultūras mantojuma objektu, vietu un zonu nozīmīguma veidošanā.

1. Kultūras mantojuma objekta, vietas vai zonas apkārtējā vide tiek definēta kā tuvākā un paplašinātā apkārtnē, kas dot ieguldījumu vai ir daļa no pieminekļa nozīmīguma un īpašā rakstura.

Papildus fiziskiem un vizuāliem aspektiem, apkārtējā vide ietver sakarsmi ar dabisko apkārtni; pagātnes vai tagadnes sociālu vai garīgu praksi, ieražas, tradicionālas zināšanas, izmantošanu vai darbības un citas nemateriālā mantojuma aspektu formas, kas ir radījušas un turpina veidot telpu, kā arī esošais un dinamiskais kultūras, sociālais un ekonomiskais konteksts.

2. Dažāda mēroga kultūras mantojuma objekti, vietas un zonas, tai skaitā atsevišķas celtnes vai cilvēka veidotas vietas, vēsturiskas pilsētas vai urbānās ainavas, lauku ainavas, jūras ainavas, kultūras ceļi un arheoloģiskās vietas, savu nozīmīgumu un īpašo raksturu iemanto no attiecīgas sociālās, garīgās, vēsturiskās, mākslinieciskās, estētiskās, dabiskās, zinātniskās vai citas kultūras vērtības. Savu nozīmīgumu un īpašo raksturu tie iegūst arī no jēgpilnām attiecībām ar to fizisko, vizuālo, garīgo vai citu kultūras kontekstu un apkārtējo vidi.

Šīs attiecības var būt kā rezultāts apzinātam un plānotam radošam aktam, garīgai ticībai, vēsturiskiem notikumiem, izmantošanai vai laika gaitā kopīgam un organiskam procesam caur kultūras tradīcijām.

Izprast, dokumentēt un interpretēt apkārtējo vidi dažādos kontekstos.

3. Izprast, dokumentēt un interpretēt apkārtējo vidi ir būtiski, lai noteiktu un novērtētu jebkura objekta, vietas vai zonas kultūrvēsturisko nozīmīgumu.

Lai definētu apkārtējo vidi, ir nepieciešamas zināšanas par kultūras mantojuma resursa apkārtnes vēsturi un evolūciju, kā arī par vides raksturu. Apkārtējās vides noteikšana ir daudzveidīgu faktoru izvērtēšanas process, ieskaitot iegūtās pieredzes raksturu un kultūras mantojuma resursu pašu.

4. Visaptveroša apkārtējās vides izpratne pieprasa multidisciplināru pieeju un dažādu informācijas avotu izmantošanu. Avoti ir oficiāla dokumentācija un arhīvi, mākslinieciski un zinātniski apraksti, mutvārdu vēsture un tradicionālās zināšanas, vietējās un asociētās kopienas skatījums, kā arī viedokļu un redzējumu analīze.

Kultūras tradīcijas, rituāli, garīgā prakse un koncepti, kā arī vēsture, topogrāfija, dabas vides vērtības, izmantošana un citi faktori kalpo, lai radītu apkārtējās vides materiālo un nemateriālo vērtību un dimensiju pilnu spektru.

Apkārtējās vides noteikšanai ir skaidri jāformulē vides raksturs un vērtības, kā arī tās attiecības ar kultūras mantojuma resursu.

Attīstīt plānošanas instrumentus un praksi, lai saglabātu un pārvaldītu apkārtējo vidi.

5. Efektīvu plānošanas un likumdošanas instrumentu, politiku, stratēģiju un prakses ieviešana, lai ilgtspējīgi pārvaldītu apkārtējo vidi, pieprasa konsekvenci un nepārtrauktību piemērošanā, vienlaicīgi atspoguļojot vietējo vai kultūras kontekstu, kurā tie darbojas.

Apkārtējās vides pārvaldes instrumenti ietver īpašus likumdošanas pasākumus, profesionālo izglītošanu, vispusīgu saglabāšanas un pārvaldības plānu vai sistēmu izveidošanu un piemērotu kultūras mantojuma ietekmes novērtējuma metožu izmantošanu.

6. Likumdošanai, noteikumiem un vadlīnijām kultūras mantojuma objektu, vietu un zonu aizsardzībai, saglabāšanai un pārvaldībai ir jānodrošina aizsardzības jeb bufera zonu izveidošana ap pieminekļiem, lai atspoguļotu un saglabātu to apkārtējās vides nozīmīgumu un īpašo raksturu.

7. Plānošanas instrumentiem jāietver nosacījumi, lai efektīvāk kontrolētu pakāpenisku vai strauju pārmaiņu ietekmi uz apkārtējo vidi.

Nozīmīgi silueti, skatu līnijas un piemērots attālums starp ikvienu jaunu publisku vai privātu attīstības objektu un kultūras mantojuma objektu, vietu un zonu ir galvenie aspekti, ar kuru palīdzību nosacījumos var apkārtējai videi nepiemērotu vizuālo un telpisko iekļaušanos vai zemes izmantošanu.

8. Kultūras mantojuma ietekmes novērtējumam jābūt pieprasītam visos jaunas attīstības gadījumos, kas ietekmē kultūras mantojuma objektu, vietu un zonu nozīmīgumu un to apkārtējo vidi.

Attīstībai kultūras mantojuma objektu, vietu un zonu apkārtējā vidē jāatklāj to nozīmīguma un īpašā rakstura būtība un jādod pozitīvs ieguldījums.

Uzraudzīt un pārvaldīt pārmaiņas, kas ietekmē apkārtējo vidi.

9. Pārmaiņu rādītāji un pārmaiņu un transformāciju individuālā un kopīgā ietekme uz kultūras mantojuma objektu, vietu un zonu apkārtējo vidi ir pastāvīgs process, kas jāuzrauga un jāpārvalda.

Urbānās vai lauku ainavas pakāpeniska, tāpat kā strauja transformācija, dzīvesveids, ekonomika vai dabas vide var būtiski vai neatgriezeniski ietekmēt autentiskuma vērtību, ko apkārtēja vide dod kultūras mantojuma objekta, vietas un zonas nozīmīgumam.

10. Pārmaiņas kultūras mantojuma objekta, vietas un zonas apkārtējā vidē jāpārvalda, lai saglabātu kultūras nozīmīgumu un īpašo raksturu.

Kultūras mantojuma objekta, vietas un zonas apkārtējās vides pārvaldībai ne vienmēr ir jākavē vai jāierobežo pārmaiņas.

11. Uzraudzībai ir jādefinē metodes un darbības, lai izprastu un novērtētu, kā arī lai pasargātu no nozīmīguma zaudēšanas vai vienkāršošanas, vai arī lai labotu bojāto un piedāvātu uzlabojumus saglabāšanā, pārvaldībā un interpretācijas praksē.

Kvalitatīvie un kvantitatīvie rādītāji jāattīsta tā, lai noteiktu apkārtējās vides ieguldījumu kultūras mantojuma objekta, vietas vai zonas nozīmīgumā.

Uzraudzības rādītājiem jāietver tādi fiziskie aspekti kā skatu traucēkļi, siluēti un publiskā ārtelpa, gaisa piesārņojums, skaņas piesārņojums, kā arī ekonomiskā, sociālā un kultūras dimensija.

Strādāt ar vietējām, starpnozaru un starptautiskām kopienām, lai sadarbotos un popularizētu apkārtējās vides saglabāšanu un pārvaldi.

12. Sadarbība ar asociētajām un vietējām kopienām un to iesaiste ir apkārtējās vides saglabāšanas un pārvaldes ilgtspējīgas attīstības stratēģijas pamatā.

Jāveicina starpnozaru sadarbība kā standarta prakse apkārtējās vides saglabāšanā un pārvaldē. Ar kultūras mantojuma jomu ir saistītas tādas jomas kā arhitektūra, pilsētu un reģionālā plānošana, ainavu plānošana, inženierzinātnes, antropoloģija, vēsture, arheoloģija, etnoloģija, muzeoloģija un arhīvi.

Jāveicina arī sadarbība ar dabas mantojuma jomas institūcijām un speciālistiem kā pamats labai praksei, lai identificētu, aizsargātu, atspoguļotu un interpretētu kultūras mantojuma objektus, vietas un zonas to apkārtējā vidē.

13. Jāveicina profesionālā apmācība, interpretācija, kopienas izglītošana un sabiedrības informēšana, lai atbalstītu sadarbību un zināšanu nodošanu, kā arī popularizētu saglabāšanas mērķus un uzlabotu aizsardzības instrumentu, pārvaldības plānu un citu līdzekļu efektivitāti.

Pieredze, zināšanas un citi līdzekļi, kas iegūti aizsargājot individuālus kultūras mantojuma objektus, vietas un zonas, jāizmanto, lai papildinātu to apkārtējās vides pārvaldību.

Jāpiešķir ekonomiski resursi kultūras mantojuma objektu, vietu un zonu apkārtējās vides pētniecībai, novērtēšanai un stratēģiskai plānošanai tās saglabāšanai un pārvaldībai.

Apkārtējās vides nozīmīguma popularizēšana tās daudzveidībā ir profesionālu, institūciju, asociēto un lokālo kopienu kopīga atbildība, un, pieņemot lēmumus, tiem ir jārēķinās ar apkārtējās vides materiālo un nemateriālo dimensiju.

KOMENTĀRS

Katrīna Kukaine, Mg. Geogr., telpiskās attīstības plānotāja

Termins “kultūras mantojuma objekta apkārtējā vide” parādās jau UNESCO Pasaules mantojuma konvencijā (1972) un tās Operatīvās vadlīnijās kā autentiskuma atribūts, kas jāaizsargā, nosakot aizsardzības zonas. Šiaņas deklarācijas principi palīdz izprast šo aizsardzības zonu būtību un veidošanas pamatus.

Arī Latvijā kultūras pieminekļu aizsardzības normatīvais regulējums nosaka nepieciešamību ap tiem veidot aizsardzības zonas – 100 m pilsētās un 500 m ārpus tām. Arvien biežāk telpiskās plānošanas procesā tiek noteiktas individuālas aizsardzības zonas, kuru noteikšanas principi lielā mērā sasaucas ar Šiaņas deklarācijā minētajiem.

Ja nosakot aizsardzības zonas, tie tiktu ņemti vērā, tad bieži vien netiktu lieki apgrūtinātas ar mantojuma objektu nesaistītas teritorijas, vai arī gluži pretēji – netiktu atstāta novārtā tā ainavas un vides daļa, kas ir būtiska objekta nozīmībai.

Aizsardzības zonas kalpo kultūras mantojuma objektu un vietu jēgpilnai klātbūtnei apkārtējā vidē, bet to veidošanas mērķi ne vienmēr ir izprotami sabiedrībai.

Deklarācija izkopj iemaņas adekvāti reaģēt gan uz straujām, gan pakāpeniskām pilsētu, ainavu un kultūras ceļu transformācijām, kas radušās no pārmaiņām iedzīvotāju dzīves stilā, ko izsauc tūrisma un lauksaimniecības attīstība.

Deklarācija sniedz priekšstatu par materiālā un nemateriālā mantojuma gan saredzamo, gan neredzamo pastāvēšanu savā vidē. Mantojuma objekti savu nozīmīgumu un īpašo raksturu iegūst no attiecībām ar fizisko, vizuālo, garīgo vai citu kultūras kontekstu, kas rodams apkārtējā vidē.

Deklarācijas nozīmīgākā auditorija ir telpiskās attīstības plānotāji, kam tās principi var palīdzēt attīstīt plānošanas instrumentus un praksi, lai saglabātu un pārvaldītu kultūras mantojumu vides kontekstā.

Betona klucis Rojas pludmalē ar apavu nospiedumiem padomju robežsargu apmācībai nav aizsargāts objekts, bet sniedz priekšstatu par laiku, kad Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes rietumu daļā saimniekoja okupācijas armija.
Foto: Jānis Lejnieks

PARĪZES DEKLARĀCIJA PAR MANTOJUMU KĀ ATTĪSTĪBAS VIRZĪTĀJSPĒKU

Pieņemta 2011. gadā Parīzē

IEVADS

Deklarācija un rekomendācijas tiek adresētas visām ieinteresētajām pusēm, kas atbildīgas par mantojuma saglabāšanu, attīstību un tūrismu, it īpaši valstīm, vietējām varas iestādēm, starptautiskām institūcijām, Apvienoto Nāciju aģentūrām, sevišķi UNESCO, kā arī citām pilsoniskajai sabiedrībai piederīgām apvienībām.

KĀPĒC ŠĀDS TEMATS?

Globalizācijas sekas atspoguļojas caur sabiedrību vērtību, identitāšu, kultūras daudzveidības, kā arī materiālā un nemateriālā mantojuma noplicināšanos visplašākajā nozīmē. Tādēļ nepieciešams apskatīt attiecības starp attīstību un mantojumu.

Plānots identificēt nepieciešamās rīcības, lai ne tikai aizsargātu mantojumu, bet arī lai nodrošinātu, ka tā izmantošana, veicināšana un stiprināšana, kā arī mantojuma ekonomiskā, sociālā un kultūras vērtība ir cieši saistīta ar vietējo kopienu un to apmeklētāju ieguvumiem.

Visbeidzot, tas sniegs iespēju izcelt un novērtēt matojuma potenciālu un tam piemītošas vērtības, iedvesmot un veidot nākotnes kopienas, iegrožojot globalizācijas negatīvās sekas. Tā kā dažādi attīstības aspekti draud degradēt un iznīcināt mantojumu un tā vērtības, ir nepieciešams pieņemt izaicinājumu – saglabāt šo trauslo, nozīmīgo un neatjaunojamo resursu pašreizējo un nākotnes paaudžu vajadzībām.

Pašlaik ievērojamu atbalstu izpelnījusies ideja, ka mantojums, ar tā identitātes vērtību un funkciju – būt par glabātuvī vēsturiskām, kultūras un sabiedrības atmiņām, kas saglabātas caur mantojuma autentiskumu, integritāti un „vietas raksturu”, veido nozīmīgu attīstības procesa aspektu.

Izaicinājums, integrējot mantojumu ilgtspējīgā attīstībā, ir parādīt, ka tam ir nozīmīga loma sociālās vienotības, labklājības, radošuma un ekonomiskās pievilcības veicināšanā, vienlaikus uzsverot, ka tas ir arī nozīmīgs faktors, kopienu savstarpējās sapratnes veidošanā.

Kultūra – ceturtais ilgtspējīgas attīstības pīlārs. Johannesburgas Pasaules samitā, kas veltīts ilgtspējīgai attīstībai (2002), kultūras

daudzveidība tika atzīta kā ceturtais ilgtspējīgas attīstības pīlārs līdzās ekonomikas, sociālajam un vides pīlāram. UNESCO Vispārējā deklarācijā par kultūras daudzveidību (2001) sniegtā attīstības definīcija skaidro attīstību ne tikai kā ekonomisko izaugsmi, bet arī kā līdzekli, kas palīdz sasniegt intelektuālo, emocionālo, morālo un garīgo esamību.

Parīzes deklarācija uzrunā starpvaldību organizācijas, valsts un vietējas varas iestādes, kā arī visas institūcijas un speciālistus, lai ieteiktu sekojošas darbības:

Mantojums un reģionālā attīstība

Pilsētvides attīstības kontrolēšana un pārskatīšana

- Saglabāt vēsturiskos rajonus un veicināt to atjaunošanu un atdzimšanu;

- Uzsākt un virzīt darbu pie atjaunošanas un pieaugošās pilsētvides sablīvēšanās, veicinot harmonisku, līdzsvarotu un saskaņotu pieeju aspektiem, kas saistīti ar ielu izvietojumu, ielu ainavām, pilsētvides objektu koncentrāciju un augstumu, sakārtot neizmantotās zemes un pilsētas perifērijas zonas, lai no jauna radītu daudzfunkcionālas, labiekārtotas pilsētu apkaimes; atjaunot izpratni par pilsētas robežām.

- Veicināt līdzsvarotu plānošanu un attīstību, lai nodrošinātu vispiemērotāko atrašanās vietu aktivajām zonām, kas ietver izglītības, kultūras, tūrisma un atpūtas iespējas.

Pilsētas un vietējās ekonomikas iedzīvināšana

- Nodrošināt pilsētu un lauku ciematu arhitektūras mantojuma selektīvu saglabāšanu un atkārtotu izmantošanu, lai veicinātu sociālekonomisko atveseļošanu; palielināt pilsētu centru blīvumu, lai apvaldītu nekontrolētu jaunu ēku izplatību;

- Atbalstīt tradicionālo lauksaimniecības un amatniecības aktivitātišu uzturēšanu, lai saglabātu īpašās prasmes un zināšanas un nodrošinātu vietējo kopienu nodarbinātību;

- Saglabāt un atjaunot vietējo, ilgtspējīgo, tradicionālo enerģijas ražošanas metožu pielietojumu un attīstīt jaunus enerģijas ieguves avotus, ņemot vērā ekonomiskos un enerģijas drošības aspektus.

Telpas saglabāšana

- Saglabāt atvērtu ārtelpu, kas ir neatjaunojama; uzturēt lauku ainavas un to lauksaimniecisko izvietojumu un mērogu, kā arī mežus; saglabāt vietējo sauszemes un ūdensaugu mantojumu;

- Aizsargāt ģeoloģisko un arheoloģisko mantojumu, pazemes ūdeņus un ekosistēmas;

- Uzturēt reģionālos un vietējos komunikāciju tīklus (dzelzceļa mantojums, ceļi, kuģošanai derīgi ūdensceļi), lai pārvadātu cilvēkus un preces un nodrošinātu apgādi ar vietējiem pakalpojumiem;

- Veicināt alternatīvus transporta veidus;

- Saglabāt lauku vides mantojumu, nodrošinot tam pienācīgu atkārtotu izmantošanu, vienlaikus saglabājot telpiskā izvietojuma un funkcionālo elementu integritāti; stingri ierobežot pilsētas izplešanos un vietas būvniecības apstākļus, paredzot, ka attīstībai jāatbilst vēsturiskajai ainavai un tradicionālajam apdzīvoto vietu modelim.

2. Atgriešanās pie celtniecības mākslas

Konservācija

- Nodrošināt saglabāšanu gan pilsētas, gan lauku arhitektūras mantojumam, kā plaši pazīstamam, tā vietējam mantojumam, ar tam raksturīgo augsto kvalitāti, oriģinālajiem materiāliem, dizainu un konstrukciju, arhitektūru, saglabātām sākotnējām funkcijām un iekļaušanos fiziskajā un sociālajā-kultūras vidē;

- Pielāgot jaunus izmantošanas veidus un funkcijas esošajam mantojuma nevis pretēji, palīdzēt pielāgot vēsturisko ēku lietotāju modernās dzīves līmeņa prasības;

- Ņemt vērā, ka 'arhitektūras un ainavu mantojums ir unikāls. Tas var prasīt standartu piemērošanas un reglamenta pielāgošanu, ja tie neapmierina mantojuma prasības. Moratorijam vajadzētu tikt ieviestam neka vēloties, lai uzmanības centrā nonāktu ekspertu un speciālistu ieteikumi. Tam vajadzētu tikt turpinātam līdz viņi būs attīstījuši specifiskas un piemērotas pieejas, kā arī pieņēmuši pārejas posma pasākumus.' (ICOMOS – Parīze, 2000. g. novembris);

- Atjaunot tradicionālās būvniecības iemaņas un paraugpraksi, lai nodrošinātu visu nepieciešamo kompetenci restaurācijas darbu pārņemšanā;

- Pielāgot veiktspējas novērtēšanas un struktūru analīzes metodes, termiskās īpašības un drošības apsvērumus mantojuma vajadzībām, bet ne otrādi;

- Pieņemt nepieciešamos mērus, lai nodrošinātu, ka tradicionālie būvmateriāli joprojām tiek ražoti normālos, drošos darba apstākļos un ka vēsturisku mantojuma celtnu restaurācijā tradicionālie darbarīki tiek izmantoti atbilstoši.

Inovatīvas arhitektūras iedvesmošana

- Tradicionālās vēsturiskās celtnes ir arhitektūras pieredzes bagātība. Tās ir neizsīkstošs, visaptverošs modernās un inovatīvās arhitektūras

iedvesmas avots celtniecības metožu, izkārtojuma un dizaina izteiksmē, kas dod ieguldījumu augsta dzīves līmeņa veidošanā.

3. Tūrisms un attīstība

Mantojums un tūrisma radītie izaicinājumi: Kādas stratēģijas, kādas metodes?

- Vairo profesionālu saglabāšanas speciālistu un vietu pārvaldītāju izpratni par un prasmes risināt ar tūrisma un attīstību saistītos jautājumus; pievērst tūrisma jomas profesionāļu, tūrisma operatoru, viesnīcu un kruīza kompāniju uzmanību mantojuma vērtībām un trauslumam.

- Iesaistīt visas ieinteresētās puses matojuma vietu, tūrisma gala-mērķu, pilsētu centru un reģionu pārvaldības plānu veidošanā, uzstādot sekojošus jautājumus: kāda veida tūrisms, kam un kādam nolūkam? Attīstīt tādas vietu pārvaldības plānus, kas balstīti uz specifiskām, saglabājamām kultūras, vēstures, vides, estētiskajām un atmiņas vērtībām, „vietas raksturu” un ilgtermiņa vīziju par ilgtspējīga tūrisma attīstību un kas tiek pieņemti no visām ieinteresētajām pusēm.

- Attīstīt pārvaldības instrumentus, lai ievāktu ar tūrisma saistītus datus, lai novērtētu mantojuma lomu un tā sakārtošanas nozīmi tūrisma attīstības kontekstā, ; lai novērtētu mantojuma vērtību un šo vērtību degradācijas izmaksas; lai nodrošinātu kultūras un ekonomisko resursu ilgtermiņa saglabāšanu; lai veicinātu ietekmes uz mantojumu, tūrisma un attīstības novērtējumu veikšanu; lai attīstītu apmācības par atbildīga tūrisma pārvaldības jautājumiem. Papildus tam ieviest metodes, lai panāktu taisnīgu ar mantojuma tūrisma saistīto ieņēmumu sadali starp vietas saglabāšanas izmaksām, mantojuma pārvaldību, vietējām kopienām, vietējām, nacionālajām un starptautiskajām tūrisma kompānijām. Vai tūrisma attīstība var būt ilgtspējīga?

- Sasaistīt un iekļaut mantojuma konservāciju un saglabāšanu kā pamatu kultūras tūrisma attīstībai. Saglabāt kultūras resursu kā fundamentālu vērtību ilgtermiņa tūrisma attīstībā, jo īpaši attīstības valstīs un mazāk attīstītās valstīs.

- Uzsvērt vērtību autentiskumu kā kultūras tūrisma, izaugsmes interpretācijas un komunikāciju stratēģiju pamatu; veicināt interpretāciju, kas balstīta pamatos pētījumos un uzskaitēs, izvairoties no 'ceļojumu hiperrealitātē radīšanas, kas ir primitīvi atvasināti no mantojuma vērtībām.

- Palīdzēt vietējām kopienām uzņemties atbildību par tām piederošo mantojumu un ar to saistītiem tūrisma projektiem. Stiprināt šo kopienu līdzatbildību un līdzdalību mantojuma saglabāšanā, plānošanas procesā un lēmumu pieņemšanā. Vietējā līdzdalība, akcentējot vietējās perspektīvas, prioritātes un zināšanas, ir priekšnosacījums ilgtspējīgai tūrisma attīstībai.

Vietējās kopienas iedrošināšana uzņemties atbildību par mantojumu un tūrisma attīstību

- Izglītot jauniešus, īpaši skolās, un plašāku sabiedrību par viņiem piederošo matojumu un tam raksturīgajām vēsturiskajām, kultūras un sociālajām vērtībām, kas piešķir pagātnes nozīmi un jēgu.

- Izmantot modernos medijus, lai izplatītu zināšanas par mantojumu, kas radītu lepnuma sajūtu un vēlmi iesaistīties mantojuma aizsardzībā un stiprināšanā.

- Veicināt kopienas iesaisti kā ieinteresētajam pusēm kultūras mantojuma un tūrisma sektoros, kā arī veicināt radošumu, personīgo izaugsmi un uzņēmējdarbības garu.

- Veicināt dialogu starp vietējām un pamatiedzīvotāju kopienām, un apmeklētājiem, lai dotu ieguldījumu kultūru apmaiņā, izplatītu mantojuma sociālās, kultūras un cilvēciskās vērtības, kā arī interpretētu tās zinātniski, vēsturiski un sociāli korekti.

4. Mantojums un ekonomika

Labākas izpratnes par mantojuma saglabāšanas ekonomisko ietekmi veicināšana

- Uzlabot izpratni par palielinātas mantojuma vērtības ekonomisko un sociālo ietekmi, kas ir pievienotā vērtība attīstībai;

- Apkopot esošos pētījumus un uzņemties veikt tālākus detalizētus pētījumus sadarbībā ar attiecīgajām institūcijām, un plaši izplatīt iegūtos rezultātus;

- Attīstīt pētījumus par mantojuma ieguldījumu ilgtspējīgā attīstībā un par investīciju un attīstības savstarpējām attiecībām; pētīt attiecības starp mantojumu, radošumu un attīstību, kā arī noteikt indikatorus darbības efektivitātes novērtēšanai;

- Izskatīt kā daudzpusīgs mantojums var tikt vislabāk pārvaldīts, lai to būtu iespējams nodot nākotnes paaudzēm un nodrošināt, ka tas dod pienesumu attīstībā aktīvās un mainīgās sabiedrībās.

Mantojuma ilgtermiņa ietekmes uz ekonomisko attīstību un sociālo saliedētību veicināšana

- Pētījumi rāda, ka mantojums var kalpot par līdzekli reģionālajā attīstībā, bet tas netiek pielietots konsekventi: tam jāšķir par attīstības plānu mērķi;

- Iekļaut cilvēkus šo plānu un projektu pamatā; uzsvērt, ka piederības sajūtas mantojumam stiprina sociālo struktūru un vairo sociālo labklājību; iesaistīt vietējās kopienas jau sākotnējos attīstības un uzlabošanas priekšlikumu posmos; vairo informētību, īpaši jauniešu vidū; attīstīt profesionāļu apmācības;

- Ņemt vērā tiešās ietekmes, tūrisma ieguvumus un ar mantojumu saistītos finansiālos līdzekļus, lai vairotu reģionu pievilcību un radošumu; gādāt, lai ekonomiskās vajadzības ņem vērā materiālā un nemateriālā mantojuma saglabāšanas prasības; īpaši pievērst uzmanību un nodrošināt to, ka ekonomiskie ieguvumi no mantojuma primāri tiek novirzīti mantojuma uzturēšanai un uzlabošanai, kā arī vietējām kopienām;

- Īpašu uzmanību pievērst pilsētvides un industriālā mantojuma atjaunošanai, sevišķi vēsturisko un lielāko pilsētu centros, tādā veidā cīnoties ar nabadzību attīstības valstīs.

Mantojuma ekonomiskās ietekmes attīstīšana

- Atgādināt sabiedriskajām institūcijām, ka tās ir sabiedrības interešu aizstāvji un ka tās ir atbildīgas par mantojuma tiesisko aizsardzību, sa-skaroties ar spiedienu attiecībā uz zemes izmantošanu; dot priekšroku mantojuma atjaunošanai, nevis nojaukšanai;

- Iekļaut mantojumu visu vispārējo attīstības stratēģiju pamatā, izvirzot prasības ekonomiskajiem un sociālajiem ieguvumiem, lai nodrošinātu to, ka mantojuma attīstība vietējām kopienām nodrošina nodarbinātību, finanšu plūsmu un labklājību; panākt, ka kultūras, radošās un amatniecības nozares, kas tiek saistītas ar mantojuma kvalitātes uzlabošanu, dod ieguldījumu dzīves apstākļu uzlabošanā;

- Laika gaitā jāpielāgo aizsardzības, plānošanas, finansēšanas un pārvaldības rīcības plāni tā, lai veiktās izmaiņas tajos ņemtu vērā mantojuma autentiskumu un dotu ieguldījumu ilgtspējīgā attīstībā; dalīties labās prakses pieredzē.

5. Ieinteresēto pušu iespēju palielināšana

Vietējo kopienu loma un ieinteresēto pušu informētības veicināšana

Vietējie iedzīvotāji, pilsoniskā sabiedrība un ievēlētie vietējie un valsts ierēdņi spēlēs nozīmīgu lomu izmantojot un veicinot mantojumu kā dzinējspēku attīstībai, un tādā veidā vairojot izpratni par mantojumu, tiks vairota viņu piederības sajūta attīstības procesiem. Informatīvas kampaņas izpratnes veicināšanai sekmēs pilsoniskās sabiedrības spēju apzināties un uzņemties atbildību par mantojumu, kā arī izmantot šīs vērtības ilgtspējīgā attīstībā.

Profesionālās apmācības.

Nepieciešamas apmācīt nozīmīgākas ieinteresētās puses mantojuma saglabāšanā un attīstībā: arhitektus, restauratorus, mantojuma pārvaldītājus, attīstības plānotājus, investorus un tūrisma operatorus. Nepieciešams uzlabot šo pušu rīcībspēju ar dažādu pasākumu palīdzību.

Tiesiskais ietvars

Mantojuma aizsardzība attīstības kontekstā ietver arī vietēja, nacionāla un starptautiska līmeņa (Pasaules mantojuma konvencija) tiesiskā ietvaru radīšanu, kā arī nepārtrauktu tā pārskatīšanu. Visbūtiskākais ir veicināt šo ietvaru īstenošanu. Šie ietvari iekļaus konsultācijas, kas tiks sniegtas atbilstoši demokrātiskas pārvaldes principiem, un plānošanu, kuras pamatā ir līdzdalība. Tas ļaus veidot labāku sapratni un pieņemšanu, kas palīdzēs viņiem sekmīgā pasākumu īstenošanā.

Pētījumi

Pētniecības centriem, universitātēm, ekspertu-padomdevēju organizācijām kā ICOMOS un tādām starpvaldību organizācijām kā UNESCO nepieciešams stiprināt savus pētījumus un pētījumu programmas. Šāda veida iniciatīvas ietver analītisko metožu pārraudzību, kas paredzētas – arhitektūras mantojuma fiziskā veikuma novērtēšanai, mantojuma ekonomiskās vērtības noteikšanai, kultūras tūrisma ietekmes uz nodarbinātību un reģionālo labklājību novērtēšanai, mantojuma aizsardzības investīciju iespēju, risku un apstākļu noteikšanai – nodrošinot platformu ekonomiskās un finansiālās attīstības partneru sadarbībai.

Sadarbība

ICOMOS varētu stiprināt sadarbību un partnerību ar valsts un starptautiskajām iestādēm, tajā skaitā UNESCO, lai palīdzētu darbā ar mantojuma un attīstības jautājumiem. ICOMOS ir aktīvi iesaistījies UNESCO Pasaules mantojuma tūrisma programmā un UNESCO Rekomendāciju par attiecībām starp mantojuma aizsardzību un ilgtspējīgu tūrisma sagatavošanā.

KOMENTĀRS

Katrīna Kukaine, Mg. Geogr., telpiskās attīstības plānotāja

Deklarācija tika pieņemta laikā pēc pasaules finanšu krīzes, kad ikvienā nozarē drudžaini tika ieviesti taupības režīmi, samazināti resursi pēc atsevišķu ekspertu viedokļa jomās, kas vairāk patērē, nevis pilda valstu budžetus. Daudzas kultūras mantojuma institūcijas, tai skaitā Latvijā, cieta no resursu apcirpšanas un konsolidācijas šķērēm.

Līdz ar to kultūras mantojuma sargātāju kopienā pastāvēja izaicinājums, integrējot kultūras mantojumu ilgtspējīgā attīstībā, parādīt, ka tam ir nozīmīga loma sociālās vienotības, labklājības, radošuma un ekonomiskās pievilcības veicināšanā, vienlaikus uzsverot, ka tas ir arī nozīmīgs faktors kopienu savstarpējās sapratnes veidošanā.

Mantojums tika definēts kā ieguldījums kopienu kultūras, sociālajā un ekonomiskajā attīstībā. Deklarācija tika adresēta visām ieinteresētajām pusēm, kas atbildīgas par mantojuma saglabāšanu, attīstību un tūrismu, un vērsa uzmanību uz to, ka vietējie iedzīvotāji, pilsoniskā sabiedrība un vietējie un valsts ierēdņi spēlēs nozīmīgu lomu izmantojot un veicinot mantojumu kā dzinējspēku attīstībai.

Deklarācijas tapšanā pamatus līcis arī pasaulē nozīmīgs kultūras mantojuma teorētiķis un ekonomists Donovan Ripkema, kurš norādījis, ka kultūras mantojuma aizsardzība papildina katru no ilgtspējīgas attīstības pilāriem – vides, sociālo un arī ekonomisko.

Deklarācija min arī ceturto pilāru – kultūru. Ripkema ir norādījis uz kultūras mantojuma saglabāšanas ekonomiskās vērtības ietekmi uz piecām jomām: 1) nodarbinātību un mājsaimniecību ienākumiem; 2) pilsētu vēsturisko centru revitalizāciju; 3) kultūras tūrismu; 4) īpašuma vērtību un 5) mazās uzņēmējdarbības inkubāciju.¹

Deklarācijā mantojums tiek uzsvērts arī kā neatjaunojams resurss.

Arvien biežāk telpiskās attīstības plānos kultūras mantojums tiek minēts kā resurss dzīves kvalitātes nodrošināšanā ilgtermiņā nepārtrauktas attīstības procesam pakļautajā sabiedrībā. Tiek novērtēta tā loma ekonomiskajā izaugsmē, nozīmība vietas konkurētspējā, kā arī sociālajā jomā, piemēram, nodarbinātībā, izglītībā, paaudžu saliedēšanā.

¹ Donovan D. Ripkema. Heritage Conservation and the Local Economy <http://www.globalurban.org/GUDMag08Vol4Iss1/Rypkema%20PDF.pdf>; kons. 05. 05. 2018

Roko mākslas centrs. 21. gs. izbūvēts 19. gs. Daugavpils cietoksnī, ir Latvijas veiksmes stāsts, un kalpo kā ieguldījums kopienas kultūras, sociālajā un ekonomiskajā attīstībā, veiksmīgi izmantojot Daugavpili dzimušā slavenā 20. gs. mākslinieka vārdu.
Foto: Daugavpils cietokšņa Kultūras un informācijas centrs

Kultūras mantojuma kā kopīgas atmiņas, identitātes un radošuma avota saglabāšana prasa arvien plašāku sabiedrības līdzdalību un sadarbību mantojuma apzināšanā, novērtēšanā, aizsardzībā, kopšanā un lēmumu pieņemšanā par pielāgošanas iespējām un robežām.

ICOMOS – TICCIH KOPĪGIE INDUSTRIĀLĀ MANTOJUMA IEVĒROJAMO VIETU, KONSTRUKCIJU, TERITORIJU UN AINAVU SAGLABĀŠANAS PRINCIPI

„DUBLINAS PRINCIPI”

Pieņemti 2011. gadā Dublinā

PREAMBULA

Visā pasaulē ievērojamo vietu, konstrukciju, kompleksu, pilsētu un apdzīvoto vietu, teritoriju, ainavu un maršrutu lielā dažādība liecina par izejvielu industriālās ieguves un ražošanas aktivitātēm. Daudzviet šis mantojums joprojām tiek izmantots un industrializācija joprojām ir aktīvs process ar vēstures nepārtrauktības sajūtu, kamēr citur tas sniedz arheoloģiskās liecības par pagātnes darbībām un tehnoloģijām. Bez materiālā mantojuma, kas asociējas ar industriālām tehnoloģijām un procesiem, inženierzinātnēm, arhitektūru un pilsētplānošanu, tas iekļauj sevī arī virkni nemateriālās dimensijas, kas izpaužas iemaņās, atmiņās, kā arī strādnieku un viņu kopienu sociālajā dzīvē.

Pēdējo divu gadsimtu industrializācijas globālais process veido ievērojamu posmu cilvēces vēsturē, padarot tā mantojumu par īpaši nozīmīgu un izšķirošu mūsdienu pasaulē. Industrializācijas vēstneši un pirmsākumi ir pamanāmi daudzviet pasaulē joprojām aktīvajās, kā arī arheoloģiskajās vietās, kuru vēsture iesniedzas senā pagātnē un mūsu uzmanība ir pievērsta jebkurai šī procesa izpausmei un mantojumam. Jauno laiku industriālā revolūcija iezīmējās ar ražošanas intensifikāciju, transportu un enerģiju ģenerējošiem procesiem un tehnoloģijām, komerciālām attiecībām, kā arī jauniem sociāliem un kulturāliem modeļiem.

Industriālais mantojums ir ļoti neaizsargāts mainīgo ekonomikas tendenču, tā negatīvas uztveres, vides jautājumu un tā milzīgo izmēru un sarežģītības dēļ, tas tiek bieži apdraudēts un pat zaudēts, jo trūkst tā izpratne, dokumentācija, atzišana un aizsardzība. Tomēr, paplašinot esošo struktūru dzīves ciklu un tajos ietilpstošo enerģiju, industriālā mantojuma konservācija var palīdzēt sasniegt vietējā, nacionālā un starptautiskā līmeņa mērķus. Jāņem vērā, ka tas skar attīstības sociālos, kā arī fiziskos un vides aspektus.

Pēdējo desmit gadu laikā pieaugusi pētniecības, starptautiskā un starpnozaru sadarbība, kā arī sabiedriskās iniciatīvas ir veicinājušas industriālā mantojuma labāku izpratni un ir paplašinājušies sadarbība

starp īpašniekiem, ieinteresētām personām un profesionāļiem. Šo progresu ir veicinājis ICOMOS – Starptautiskās pieminekļu un ievērojamo vietu padomes – izstrādātās starptautiskās norādes un vadlīnijas, kā arī starptautiskās rekomendācijas un instrumenti, piemēram, 1972. gadā UNESCO pieņemtā Pasaules Mantojuma Konvencija. 2003. gadā Starptautiskā industriālā mantojuma saglabāšanas komiteja (TICCIH) pieņēma Nižņņtagilas Hartu par industriālo mantojumu, pirmo šādas atzišanas starptautisko norādījumu tekstu, lai īstenotu aizsardzību un saglabāšanu šajā jomā.

Atzīstot industriālā mantojuma īpašo raksturu, to ietekmējošās problēmas un draudus, mijiedarbojoties ar mūsdienu ekonomiskiem, juridiskiem, kultūras un vides kontekstiem, ICOMOS un TICCIH vēlas paplašināt sadarbību, pieņemot un popularizējot šo Principu izplatīšanu un izmantošanu, lai palīdzētu dokumentēt, aizsargāt, saglabāt un novērtēt industriālo mantojumu kā visas sabiedrības mantojuma daļu pasaulē.

1 Definīcija: Industriālais mantojums sastāv no ievērojamajām vietām, struktūrām, kompleksiem, teritorijām un ainavām, kā arī no attiecīgās tehnikas, objektiem vai dokumentiem, kas sniedz liecības par zudušiem vai esošiem ražošanas, izejvielu ieguves un pārstrādes procesiem, kā arī saistītā enerģētikas un transporta infrastruktūras. Industriālais mantojums atspoguļo kultūras un dabas vides dziļo saikni, tā kā industriālie procesi – senie vai modernie – ir atkarīgi no izejvielu dabiskiem avotiem, enerģijas un transportēšanas tīkliem, lai ražotu un izplatītu preces plašajās tirgos. Tas ietver abas materiālās vērtības – nekustamo un kustamo – un nemateriālās dimensijas, tādas kā tehniskās zināšanas, darba un darba ņēmēju organizācijas, kā arī sabiedrības sarežģīto sociālo un kultūras mantojumu, kas veidoja kopienu dzīvi un veica pārmaiņas visā pasaulē.

2 Industriālā mantojuma objekti ir ļoti dažādi, atkarībā no to mērķa, dizaina un evolūcijas laika gaitā. Daudzi pārstāv procesus un tehnoloģijas, kā arī reģionālos un vēsturiskos apstākļus, kamēr citi apliecina globālās ietekmes izcilos sasniegumus. Citi ir kompleksi un dažādu vietu operācijas vai sistēmas, kuru daudzie komponenti ir savstarpēji saistīti, ar dažādām tehnoloģijām vēsturiskajos periodos. Industriālā mantojuma nozīme un vērtība ir neatņemama daļa no tā struktūru un objektu materiālās substances, komponentiem un iekārtām industriālajā ainavā, tā dokumentācijā, kā arī nemateriālajos ierakstos, ko satur atmiņas, māksla un tradīcijas.

I – Dokumentēt un izprast industriālā mantojuma konstrukcijas, objektus, teritorijas un ainavas, kā arī to vērtības

3 Industriālo struktūru, vietu, ainavu un saistītās tehnikas, iekārtu, dokumentācijas vai nemateriālo aspektu izpēte un dokumentēšana ir nepieciešama, lai tos identificētu, konservētu un noteiktu to vērtību. Cilvēku

ieņemšanas un zināšanas, kas bija iesaistītas senajos industriālajos procesos, ir ārkārtīgi svarīgs resurss konservācijā un ir jāņem vērā mantojuma izvērtēšanas procesā.

4 Pētot un dokumentējot industriālā mantojuma objektus un struktūras, ir jāvēršas pie to vēsturiskām, tehnoloģiskām un sociāli ekonomiskām dimensijām, lai nodrošinātu integrētu bāzi saglabāšanai un apsaimniekošanai. Tas prasa starpdisciplināru pieeju, kura balstās uz izpēti un izglītības programmām, lai noteiktu industriālā mantojuma svarīgumu. Jāizmanto zināšanu avotu un informācijas dažādība, ieskaitot objektu inventarizāciju un aprakstus, vēsturiskās un arheoloģiskās izpētes, materiālu un ainavu analīzes, mutvārdu vēsturi un/vai publisko, uzņēmumu vai privāto arhīvu pētījumi. Jāveicina dokumentālo ierakstu, uzņēmumu arhīvu, būvniecības plānu un ražošanas produkcijas paraugu saglabāšana un izpēte. Dokumentu uzskaitē un novērtēšana ir jāveic atbilstošam speciālistam jomā, uz kuru tie attiecas, lai noteiktu to nozīmi. Šī uzdevuma neatņemama daļa ir sabiedrības un citu ieinteresēto personu līdzdalība.

5 Lai izprastu industriālā objekta vai struktūras nozīmi, ir nepieciešamas teritorijas vai valsts industriālās un sociāli ekonomiskās vēstures zināšanas saistībā ar pārējo pasauli. Ļoti noderīgi ir salīdzinošie tipoloģiskie vai reģionālie pētījumi vienas nozares kontekstā, atzīstot mantojuma vērtības, kas raksturīgas konkrētām konstrukcijām, vietām, teritorijām vai ainavām. Pētījumiem ir jābūt pieejamiem sabiedrībai, zinātniekiem un objektu pārvaldītājiem.

II – Nodrošināt efektīvu aizsardzību un saglabāšanu industriālā mantojuma konstrukcijām, objektiem, teritorijām un ainavām

6 Ir jāpieņem atbilstoša politika un pienācīgi jāīsteno juridiskie un administratīvie pasākumi, lai aizsargātu un nodrošinātu industriālā mantojuma objektu un konstrukciju, iekārtu un dokumentācijas, saglabāšanu. Šiem pasākumiem ir jābūt vērīgiem uz ciešo sadarbību starp industriālo mantojumu, industriālo ražošanu un ekonomiku, jo īpaši uz uzņēmumu un investīciju, tirdzniecības vai intelektuālo īpašumu noteikumiem, tādiem kā patenti un standarti, ko piemēro aktīvās rūpniecības darbībās.

7 Ir jābūt izveidotām integrētām uzskaitēm un sarakstiem konstrukcijām, vietām, teritorijām, ainavām, to nosakošiem un saistītiem objektiem, dokumentiem, rasējumiem, arhīviem vai nemateriālajam mantojumam, kas ir jāizmanto pārvaldīšanas un saglabāšanas politikai un efektīvām aizsardzības darbībām. Tām ir jāsaņem juridiska atzišana. Gadījumā, ja industriālais mantojums ir atklāts nejauši, ir jānodrošina pagaidu aizsardzība uz to laiku, kas ir nepieciešams mantojuma pienācīgai dokumentēšanai un pētīšanai.

8 Aktīvās ražošanas gadījumā ir jāatzīst, ka konstrukciju nepārtraukta izmantošana var būt daļa no mantojuma nozīmes un ir jānodrošina atbilstošus apstākļus dzīvā ražošanas iekārtu kopuma fiziskai un ekonomiskai ilgtspējībai. Piemērojot mūsdienu noteikumus, būvnormatīvus, vides aizsardzības prasības un risku mazināšanas stratēģijas, ir jāievēro mantojuma specifiskie tehniskie parametri un īpašības, novēršot dabas vai cilvēka radītus apdraudējumus.

9 Aizsardzības pasākumi ir jāpiemēro ēkām un to saturam, jo pilnīgums un funkcionāla integritāte ir ļoti svarīga industriālā mantojuma konstrukciju un vietu nozīmei. Mantojuma vērtība var būt apdraudēta vai samazināta, ja iekārtas vai citas būtiskas sastāvdaļas tiek noņemtas, vai ja mazāk svarīgie elementi, kas veido daļu no visas vietas, tiek iznīcināti. Ir jāizstrādā juridiskie un administratīvie regulējumi, kas ļautu valsts un pašvaldības iestādēm ātri reaģēt uz strādājošo industriālā mantojuma vietu un kompleksu slēgšanu, lai novērstu industriālo objektu iekārtu un ar to saistītās dokumentācijas zaudēšanu.

III – Saglabāt un uzturēt industriālā mantojuma konstrukcijas, vietas, teritorijas un ainavas

10 Lietderīga sākotnējā, alternatīvā vai pielāgota atkārtota lietošana ir ilgtspējīgākais veids, kā nodrošināt industriālā mantojuma vietas vai konstrukcijas saglabāšanu. Jaunām izmantošanas funkcijām ir jāievēro apgrozības un darbības materiāli, sastāvdaļas un modeļi. Specialistiem jānodrošina, lai mantojuma pārvaldībā tiktu respektēta tā nozīme. Būvnormatīvi, risku mazināšanas prasības, vides aizsardzības un ražošanas noteikumi, kā arī citi standarti jāīsteno mantojuma dimensijām pielāgotā veidā, ja tajā notiek intervence.

11 Visur kur vien ir iespējams, fiziskām intervencēm ir jābūt atgriezeniskām, tām ir jārespektē vecuma vērtība un nozīmīgas liecības. Izmaiņas ir jādokumentē. Atgriešanās iepriekš zināmā stāvoklī var būt pieņemama izņēmuma gadījumos izglītības mērķiem, un tām jābūt pamatotām ar rūpīgu izpēti un dokumentāciju. Demontāža un pārvietošana ir pieņemama tikai ārkārtējos gadījumos, kad vietas destrūkciju prasa pārliecinošas ekonomiskās vai sociālās vajadzības.

12 Industriālā mantojuma vietas vai objekta štatu samazināšanas, ekspluatācijas pārtraukšanas, un/vai pielāgošanas gadījumā, procesiem jābūt dokumentētiem, piemēram, kādas sastāvdaļas tiks iznīcinātas un kādas iekārtas tiks demontētas. To materiālajam veidolam, kā arī to funkcionalitātei un novietojumam ražošanas procesā ir jābūt izsmeljoši dokumentētiem. Cilvēku, kas bijuši saistīti ar darba procesu, mutvārdu un/vai rakstītiem nostāstiem ir jābūt apkopotiem.

IV – Prezentēt industriālo konstrukciju, vietu, teritoriju un ainavu vērtības, lai paaugstinātu sabiedrības un uzņēmumu informētību, kā arī atbalstīt apmācību un pētniecību

13 Industriālais mantojums ir izglītības avots, kas ir jādara zināms tā vairākās dimensijās. Tas parāda vietējās, nacionālās un starptautiskās vēstures un mijiedarbības svarīgus aspektus cauri laikiem un kultūrām. Tas demonstrē radošus talantus, kas saistīti ar zinātnes un tehnoloģiju atīstību, kā arī ar sociālās un mākslas norises. Sabiedrības un uzņēmumu informētība un izpratne par industriālo mantojumu ir svarīgi līdzekļi tā veiksmīgai saglabāšanai.

14 Ir jābūt izveidotām programmām un iespējām apmeklēt industriālā mantojuma vietas un iepazīt to darbību, kā arī iepazīt stāstus un materiālo mantojumu, kas saistīts ar to vēsturi, iekārtām un ražošanas procesiem, radīts uzņēmuma vai pilsētas muzejs un izziņošie centri, izstādes, publikācijas, tīmekļa vietnes, reģionālie un pārrobežu tūrisma maršruti. Šīs programmas un centri jāuztur ilgtermiņā kā līdzekļi izpratnes veicināšanai par industriālā mantojuma nozīmi mūsdienu sabiedrībā. Primāri tiem jābūt izvietotiem pašās mantojuma vietās, un kur to ir iespējams izrādīt. Nacionālām un starptautiskām institūcijām izpētes un saglabāšanas jomā ir jāpiešķir pilnvaras izmantot to, kā iespēju izglītot plašāku sabiedrību un profesionālās apvienības.

KOMENTĀRS

Andris Biedriņš, Mg. Hist., vēsturnieks

19. un 20. gs. globālais industrializācijas process ir nozīmīgs posms civilizācijas attīstībā un tā liecības jeb industriālais mantojums ir būtiska pasaules kultūras mantojuma sastāvdaļa. Tajā pat laikā industriālais mantojums ir vairāk apdraudēts, jo nav bijusi pietiekama izpratne par tā nozīmīgumu. Mainīgo ekonomikas tendenču un negatīvas uztveres, kā arī objektu apjomīguma un sarežģītības dēļ tas nepamatoti atstāts novārtā.

Pēdējās desmitgadēs pateicoties pētniecībai, starptautiskajai un starpnozaru sadarbībai attieksme pret industriālo mantojumu ir mainījies un paplašinājusies sadarbība starp objektu īpašniekiem, ieinteresētām personām un profesionāļiem. Pateicoties starptautisko organizāciju, galvenokārt ICOMOS un TICCIH, darbībai palielinājies informācija apjoms par šī mantojuma veida īpatnībām un nozīmīgumu.

Industriālā mantojuma objektu apzināšanas un dokumentēšanas aspektā Latvijā galvenais ir izpratne un zināšanas par industrializācijas procesiem pasaulē kopumā, kā arī specifiskās zināšanas un cilvēku iemaņas noteiktā jomā. Jāveicina dokumentālo ierakstu, uzņēmumu arhīvu, būvniecības plānu un ražošanas produkcijas paraugu saglabāšana un izpēte.

Aizsardzības pasākumi ir jāpiemēro gan ēkām, gan to aprīkojumam, jo funkcionālā integritāte ir ļoti svarīga industriālā mantojuma nozīmei. To vērtība var būt apdraudēta vai samazināta, ja iekārtas vai citas būvniecības sastāvdaļas tiek noņemtas.

Ir jāizstrādā juridiskie un administratīvie regulējumi, kas ļautu valsts un pašvaldības iestādēm ātri reaģēt uz strādājošo industriālā mantojuma vietu un kompleksu slēgšanu, lai novērstu tādu svarīgu elementu kā iekārtu, industriālo objektu vai ar to saistītās dokumentācijas zaudēšanu.

Nepieciešams atrast industriālā mantojuma objektiem visatbilstošāko izmantošanas veidu, pielāgojot to mūsdienu vajadzībām. Jaunajām funkcijām jāņem vērā vēsturiskā substance un konstrukciju saglabāšana. Visur kur vien ir iespējams, fiziskai intervencei ir jābūt atgriezeniskai. Izmaiņas ir jādokumentē un atgriešanās iepriekš zināmā stāvoklī var būt pieņemama izglītības mērķiem, ja tā ir pamatota ar izpēti. Demontāža un pārvietošana ir pieņemama tikai gadījumos, kad to prasa ekonomiskās vai sociālās vajadzības.

Liepājā liktena varā Tosmares kuģu būves rūpnīcas 19. gs. angārs apstiprina tēzi, ka "mainīgo ekonomikas tendenču, kā arī objektu apjomīguma un sarežģītības dēļ industriālais mantojums ir nepamatoti atstāts novārtā un vairāk apdraudēts nekā citi mantojuma veidi".
Foto: Jānis Lejnietis

VALETAS PRINCIPI VĒSTURISKO PILSĒTU UN APDZĪVOTO VIETU AIZSARDZĪBAI UN PĀRVALDĪBAI

Pieņēmusi Starptautiskā vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu komiteja (CIVVIH)
2010. gada 10. aprīlī, nosūtīta ICOMOS komitejām

IEVADS

Nemot vērā vispārējo starptautiskajā līmenī notiekošo pārdomu procesu par pilsētvides aizsardzību, kur iesaistītas organizācijas, kas atbild par kultūras mantojuma aizsardzību un uzlabošanu, kā arī šī brīža periodu, kam raksturīgas būtiskas izmaiņas politiskajā (pārvaldes principi, decentralizācija), ekonomiskajā (tirgu un ražošanas globalizācija), kultūras (identitāšu stiprināšana globalizācijas apstākļos) un sociālajā (migrācija uz lielpilsētām, iedzīvotāju pārvietošanās u. c.) jomā, CIVVIH (ICOMOS Starptautiskā vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu komiteja) vēlas aktualizēt metodes un risinājumus, kas tika izstrādāti Vašingtonas hartā (1987) un Nairobi Rekomendācijās (1976), ar mērķi definēt jaunus izaicinājumus un ņemt vērā būtiskās pārmaiņas vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu aizsardzības un pārvaldības definīcijās un metodikā.

Cilvēce šobrīd saskaras ar dažādām izmaiņām, kas skar gan dzīves vidi kopumā, gan jo īpaši pilsētas un citas apdzīvotas vietas. Galvenās pārmaiņas ietver labāku informētību par nemateriālajām vērtībām, sociāl-ekonomiskus faktorus, vides faktorus, kā arī vēsturiskā mantojuma jautājuma skatīšanu ne tikai pilsētas ansambļa mērogā, bet arī teritoriālā līmenī.

Šajā ziņā ārkārtīgi svarīga ir izpratne par kultūras mantojumu kā būtisku resursu un pilsētu ekosistēmas daļu. Šī izpratne ir jārespektē, lai nodrošinātu harmonisku pilsētas un tās teritorijas attīstību.

Ilgspējīgas attīstības jēdziens ir kļuvis tik nozīmīgs, ka daudzas direktīvas par arhitektūras plānošanu un iejaukšanos ir balstītas uz nenojaukšanas politiku un pilsētu mantojuma ierobežoto resursu saglabāšanu.

Dokumenta galvenais mērķis ir ierosināt stratēģijas un principus saistībā ar jebkādu iejaukšanos vēsturiskajās pilsētās un teritorijās. Tiem ir jāaizsargā vēsturisko pilsētu un to vides vērtības, kā arī jānodrošina to integrēšana mūsdienu sociālajā, kultūras un ekonomiskajā dzīvē.

Tas ir svarīgi, lai garantētu cieņu pret vēsturiskajām materiālajām un nemateriālajām kultūras mantojuma vērtībām un vidi, kā arī iedzīvotāju dzīves kvalitāti.

Šis vēsturisko pilsētu, apdzīvoto vietu un to vides aizsardzībai veltītais dokuments ir sadalīts četrās daļās:

- A. Definīcijas
- B. Pārmaiņu aspekti (Izaicinājumi)
- C. Iejaukšanās kritēriji
- D. Priekšlikumi un stratēģijas

A. Definīcijas

a) Vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas

Vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas ir telpiskas struktūras, kas atspoguļo sabiedrības attīstību un tās kultūras identitāti. Tās ir daļa no plašāka dabiska vai mākslīga konteksta, kas ir jāaplūko kā vienots veselums.

Vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas ir dzīva liecība par vēsturi, kas tās veidojusi.

Vēsturiskās jeb tradicionālās teritorijas ir daļa no cilvēku ikdienas vides. To aizsardzībai un integrācijai modernajā sabiedrībā ir jābūt pamata faktoram pilsētplānošanā un teritoriālajā attīstībā.

Vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas veido materiāli un nemateriāli elementi. Materiālie elementi papildus pilsētas struktūrai ietver arhitektūras elementus, ainavu pilsētā un ārpus tās, arheoloģiskos elementus, panorāmas, skatu līnijas, pilsētas ainavas un ievērojamas vietas.

Nemateriālie elementi ietver nodarbošanās veidus, tēlu, vēsturiskās funkcijas, kultūras praksi, tradīcijas, atmiņas un kultūras atsaucis, kas veido to vēsturiskās vērtības būtību.

b) Vide

Vide ir dabīgs vai mākslīgs konteksts, kur atrodas vēsturiskais pilsētas kultūras mantojums un kas ietekmē statisko vai dinamisko veidu, kādā šīs teritorijas tiek uztvertas, piedzīvotas un/vai izbūvētas, vai kas ir tieši ar tām saistīts sociālajā, ekonomiskajā vai kultūras kontekstā.

c) Aizsardzība

Vēsturisko pilsētu, apdzīvoto vietu un to vides aizsardzība ietver procedūras, kas vajadzīgas to aizsardzībai, uzlabošanai un pārvaldībai, kā arī to saskaņotai attīstībai un harmoniskai pielāgošanai mūsdienu dzīves vajadzībām.

d) Aizsargājama teritorija

Aizsargājama teritorija ir pilsētas ansamblis, kas ietilpst perimetrā, kur atrodas pilsētas vēsturiskais centrs, t. sk. ievērojamākie pieminekļi, autentiskākā pilsētas plānojuma jeb „auduma” daļa, kur atrodas lielākā daļa ēku ar noteiktu viendabīguma pakāpi, un kas ietver tās kultūras vērtības, kuru dēļ konkrētā vieta tiek aizsargāta.

Šī teritorija ietver un atspoguļo arī pilsētas vēsturisko attīstību un saglabā tās tipiskās pilsoniskās, reliģiskās un sociālās funkcijas.

e) Buferzona

Buferzona ir skaidri definēta zona ārpus aizsargājamās teritorijas. Tās uzdevums ir veicināt aizsargājamās teritorijas kultūras vērtību aizsardzību pret tās vidē notiekošo darbību radīto risku ietekmi. Šī ietekme var būt fiziska, vizuāla vai sociāla.

f) Pārvaldības plāns

Tas ir dokuments, kur detalizētos soļos noteikts process, visas stratēģijas un rīki, kas izmantojami vērtību aizsardzībai un kas vienlaikus atbilst mūsdienu dzīves prasībām. Tas ietver likumdošanas, finanšu, administratīvus un aizsardzības dokumentus, kā arī citus plānus, piemēram, plānus aizsardzībai un uzraudzībai.

g) Vietas gars

Vietas garu var definēt kā materiālo un nemateriālo, fizisko un garīgo elementu ansamblī, kas piešķir teritorijai tās īpašo identitāti, sajūtu un emocijas. Gars rada telpu un vienlaikus telpa dod savu ieguldījumu šī gara veidošanā (2008. gada Kvebekas deklarācija).

B. Pārmaiņu aspekti

Vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas kā dzīvi organismi ir pakļautas nepārtrauktām pārmaiņām. Šīs pārmaiņas skar visus pilsētas elementus (dabīgos, mākslīgos, materiālos un nemateriālos). Ja pārmaiņas pienācīgi pārvalda, tās var kalpot par iespēju uzlabot vides kvalitāti vēsturiskajās pilsētās un apdzīvotajās vietās.

a) Pārmaiņas un dabīgā vide

Ar dabīgās vides pārveidošanu saistītajām problēmām uzmanība tika pievērsta jau Vašingtonas hartā: „Vēsturiskās pilsētas (un to vide) ir jāaizsargā pret dabas katastrofām un negatīvu ietekmi, piemēram, piesārņojumu un vibrācijām, lai aizsargātu kultūras mantojumu un garantētu drošību un labklājību iedzīvotājiem”.

Vēsturiskajās pilsētās un apdzīvotajās vietās pārmaiņām ir jābūt balstītām uz cieņu pret dabīgo līdzsvaru, izvairoties no dabas resursu iznīkošanas, enerģijas izšķiešanas un iejaukšanās dabiskajos ciklos.

Pārmaiņas ir jāizmanto, lai uzlabotu vidi vēsturiskajās pilsētās un apdzīvotajās vietās: uzlabotu gaisa, ūdens un augsnes kvalitāti; palielinātu zaļo zonu izplatību un to pieejamību; izvairītos no dabas resursu pārslogošanas.

Vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas ir jāaizsargā pret klimata pārmaiņu radītajām sekām un dabiskajiem riskiem.

Klimata pārmaiņām var būt graujoša ietekme uz vēsturiskajām pilsētām un apdzīvotajās vietām ne tikai saistībā ar pilsētu plānojuma

trauslumu. Tāpat klimata pārmaiņu rezultātā radīto problēmu dēļ pastāv vajadzība modernizēt novecojušas ēkas.

Ir jānosaka tāds mērķis, kas vēsturiskajām pilsētām un apdzīvotajām vietām ļauj gūt labumu no stratēģijām, ko rada labāka informētība par klimata pārmaiņām, un stratēģijām, kuras var izmantot, lai cīnītos ar šīm pārmaiņām.

b) Pārmaiņas un apbūves vide

Saistībā ar jaunu arhitektūru Vašingtonas hartā tika noteikts, ka „mūsdienīgu elementu harmoniska iekļaušana apkārtējā vidē nav nevēlama, jo šādi elementi palīdz bagātināt teritoriju.”

Pilsētas attīstības nepārtrauktība palielina vēsturisko pilsētu un vēsturisko apdzīvoto vietu vērtību. Iekļaujot apbūvē mūsdienu arhitektūru, ir jārespektē konkrētās vietas un tās apkārtnes esošās vērtības. Tā var palīdzēt bagātināt pilsētu un apdzīvoto vietu, padarot pilsētas attīstības nepārtrauktību par mūžam aktīvu faktoru.

Cienā pret vēsturiskām vērtībām, struktūrām un slāņiem ir jākalpo par pamatu, veicot jaunas arhitektūras iejaukšanos esošajā vidē, kā arī uz to ir jābalsta tās telpiskie, vizuālie, nemateriālie un funkcionālie faktori.

Jaunajai arhitektūrai ir jābūt saskanīgai ar vēsturisko ansambli. Tādējādi jaunu papildinājumu un attīstības gadījumā ir iespējams izvairīties no formālas imitēšanas, kontrastējošas kompozīcijas, pretnostatošas arhitektūras negatīvā efekta, kā arī fragmentācijas, pārmērīgiem kontrastiem un nepārtrauktības trūkuma.

Prioritātei ir jābūt kompozīcijas nepārtrauktībai, kas neizjauc vietas esošo arhitektūras kompozīciju, bet vienlaikus ļauj ienākt jauniem stiliem, kas ir saderīgi ar konkrētās vietas garu. Ārkārtīgi svarīgas ir pilnīgas zināšanas un izpratne par teritorijas vēsturi.

c) Pārmaiņas vietas lietojumā un sociālajā vidē

Tradicionālo lietojumu un funkciju zudums un/vai aizstāšana, piemēram, vietējiem iedzīvotājiem beidzot izmantot konkrētu teritoriju kā dzīvojamo rajonu, var ļoti būtiski ietekmēt vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas. Šo pārmaiņu un jaunu potenciālu iespēju nepienācīga novērtēšana var novest pie kopienu pārvietošanas un kultūras tradīciju zuduma, kas noved pie vietu identitātes un rakstura zuduma. Tas var novest pie vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu transformācijas par monofunkcionālām un monokulturālām teritorijām, kas orientētas uz izklaides vai tūrisma vajadzību apmierināšanu, bet nav piemērotas dzīvošanai.

Tāpat ir svarīgi mazināt ģentrifikācijas procesu, ko rada īres cenu kāpums, dzīves vides kvalitātes un publiskās telpas zudums vēsturiskajā pilsētā vai apdzīvotajā vietā.

Ir būtiski apzināties, ka ģentrifikācijas process var ietekmēt kopienas un novest pie tā, ka vieta vairs netiek pilnvērtīgi apdzīvota, un beigās zūd arī tās raksturs.

Ir svarīgi saglabāt kultūras daudzveidību, ja tā ir attiecīgās vietas tradicionāls elements.

Vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas apdraud risks kļūt par masu tūrisma patēriņa precī, kas var novest pie autentiskuma un kultūras mantojuma vērtību zuduma.

Jauni nodarbošanās veidi ir rūpīgi jāvada, lai izvairītos no negatīvām sekām, piemēram, transporta veidu konfliktiem un satiksmes sastrēgumiem.

d) Pārmaiņas un nemateriālais kultūras mantojums

Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšana ir tikpat svarīga kā apbūves vides konservācija un aizsardzība.

Nemateriālie elementi, kas bagātina vietas identitāti un garu, ir jāsaglabā, jo tie palīdz noteikt teritorijas raksturu un vietas garu.

C. IEJAUKŠANĀS KRITĒRIJI

a) Vērtības

Veicot jebkādu iejaukšanos vēsturiskajās pilsētās un apdzīvotajās vietās, ir jāciena un jāņem vērā gan materiālās, gan nemateriālās vērtības.

b) Kvalitāte

Veicot jebkādu iejaukšanos vēsturiskajās pilsētās un apdzīvotajās vietās, ir jācenšas uzlabot vietējo iedzīvotāju dzīves kvalitāte un vides kvalitāte.

c) Kvantitāte

Pakāpeniski uzkrājoties lielākam pārmaiņu skaitam, tās kopā var negatīvi ietekmēt vēsturiskās pilsētas un to vērtības.

Ir jāizvairās no lielām pārmaiņām, ja vien to rezultātā netiek garantēta kultūras vērtību palielināšana un pilsētvides uzlabošana.

Pakāpeniskas pārmaiņas ir jāmazina un rūpīgi jāpārvalda, lai līdz minimumam samazinātu fizisku un vizuālu ietekmi uz pilsētas ainavu un arhitektūras plānojumu.

d) Saskaņotība

Saistībā ar jēdzienu „saskaņotība” ir nepieciešams citēt Nairobi rekomendāciju 3. pantu: „Katrs vēstures posms un tā vide ir jāaplūko kā saskaņots veselums, kura līdzsvars un īpašais raksturs ir atkarīgi no tā sastāvdaļu sajaukuma un kas ietver ne vien ēkas, telpisko organizāciju un apkārtni, bet vienlīdz lielā mērā arī cilvēku darbības. Tādējādi visi elementi, ieskaitot cilvēku darbības, lai cik neuzkrītošas tās arī nebūtu, atstāj ietekmi uz vienoto veselumu, un tos nedrīkst ņemt vērā”.

Vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas, kā arī to apkārtnes ir jāaplūko kā vienots veselums. To līdzsvars un raksturs ir atkarīgs no to sastāvdaļām. Tomēr vēsturisko pilsētu un citu vēsturisko apdzīvoto vietu aizsardzībai ir jābūt neatņemamai kopējās teritoriālās izpratnes daļai, ko nedrīkst atdalīt no kopējās pilsētu struktūras. Tai ir vajadzīga saskaņota ekonomiskās un sociālās attīstības politika, un to ir jāņem vērā reģionālajos un pilsētu plānos jebkurā līmenī, lai ar cieņu izturētos pret sociālajiem tīkliem visā to kultūru daudzveidībā.

e) Līdzsvars un saderība

Vides, sociālā, kultūras un ekonomiskā līdzsvara saglabāšana ir būtiska pamatprasība, lai garantētu vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu mantojuma aizsardzību. Tas ir saistīts ar pasākumiem, kas garantē sākotnējo iedzīvotāju neaizplūšanu, vienlaicīgi apmierinot jaunu iemītnieku vajadzības (kas vēlas dzīvot vēsturiskajā pilsētā vai izmantot to), kā arī darbībām, radītajām satiksmes plūsmām un sastrēgumiem.

f) Laiks

Pārmaiņu ātrums ir parametrs, ko nepieciešams regulēt. Pārlietu ātras pārmaiņas var nelabvēlīgi ietekmēt visas vēsturiskās pilsētas vērtības un jo īpaši materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma vērtības. Iejaukšanās biežums un apjoms ir jāregulē, un iejaukšanās ir jāveic saskaņā ar atbilstošu dokumentāciju un pētījumiem, kā arī caurskatāmām un regulētām iejaukšanās procedūrām.

g) Metodes un zinātniskā disciplīna

„Zināšanas par vēsturiskas pilsētas vai apdzīvotas vietas vēsturi ir jāpaplašina ar arheoloģisko izpēti un atbilstošu arheoloģisko atklājumu saglabāšanu.” (Vašingtonas harta). Vēsturiskas pilsētas vai apdzīvotās vietas aizsardzībai un pārvaldībai ir vajadzīga piesardzīga, sistemātiska pieeja un disciplīna atbilstoši ilgtspējīgas attīstības principiem.

Aizsardzība un pārvaldība ir jābalsta uz daudzdisciplīnu pētījumiem, lai noteiktu vietu veidojošos elementus un vērtības, kas jā saglabā pilsētas mantojuma ietvaros. Ir nepieciešami tieši ziņojumi un dziļas zināšanas par vietu un tās apkārtni, lai veiktu jebkādas aizsardzības pasākumus.

Lai aizsargātu vēsturisku pilsētu vai apdzīvoto vietu, ļoti svarīga ir nepārtraukta uzraudzība un uzturēšana.

Atbilstoši plānošanai un programmu izstrādei ir vajadzīga precīza dokumentācija un fiksēšana (konteksta analīze, dažādu mērogu pētījumi, lietu un ietekmes inventarizācija, pilsētas vēsture un tās attīstības fāzes u. c.).

Obligāti jānodrošina tieši ziņojumi un nepārtraukts dialogs ar iedzīvotājiem un citām ieinteresētajām pusēm, jo vēsturisko pilsētu aizsardzība viņus skar vistiešāk.

h) Pārvaldība

Sekmīga pārvaldība ļauj nodrošināt komunikāciju un konsultācijas starp iesaistītajām institūcijām: vēlētām pašvaldības institūcijām, pašvaldību dienestiem, ekspertiem, profesionālām organizācijām, vietējām biedrībām, augstskolām, iedzīvotājiem u. c.). Tas ir vajadzīgs, lai sekmīgi aizsargātu, restaurētu vēsturiskas pilsētas un apdzīvotās vietas un nodrošinātu to ilgtspējīgu attīstību.

Iedzīvotāju iesaistīšanas veicina informācija un izglītošana.

Tradicionālās pilsētu pārvaldes sistēmās ir jāaplūko visi aspekti, kas saistīti ar multikulturālismu un sabiedrības daudzveidību, lai izveidotu jaunās demokrātiskas institūcijas, kas ir atbilstošas šai jaunajai realitātei.

i) Daudzdisciplīnu pieeja un sadarbība

„Pirms vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu aizsardzības plānošanas ir jāveic daudzdisciplīnu pētījumi.” (Vašingtonas harta).

Vēsturisko pilsētu aizsardzība jau no sākotnējās izpētes brīža ir jābalsta uz efektīvu sadarbību starp dažādu disciplīnu speciālistiem, piedaloties pētniekiem, valsts dienestiem, privātu uzņēmējiem, sabiedrībai un citām ieinteresētajām pusēm.

Šo pētījumu rezultātā ir jāizstrādā konkrēti priekšlikumi, kurus var akceptēt politisko lēmumu pieņēmēji, sociālās un ekonomiskās dzīves vadītāji un iedzīvotāji.

j) Multikulturālisms

Pilsētu aizsardzības plānošanas kontekstā ir jāievēro tradīcijas un jānovērtē dažādo vēsturiskajās pilsētās laika gaitā dzīvojušo kopienu kultūru daudzveidība.

Ir ļoti svarīgi noteikt smalku un kopīgu līdzsvaru, lai saglabātu multikulturālo un vēsturisko mantojumu. Telpiskās plānošanas procedūrās, vēsturisko pilsētu aizsardzības procedūrās un ar daudzveidību saistītās attīstības plānošanā ir jānodrošina pietiekama informācija un laiks, lai to iedzīvotāji varētu apzināti reaģēt.

Iejaucoties vēsturiskajās apdzīvotajās vietās, vienmēr jāatbalsta vietas materiālās un nemateriālās vērtības un jācenšas stiprināt multikulturālismu.

D. PRIEKŠLIKUMI UN STRATĒĢIJAS

a) Saglabājamie elementi

Ir jā saglabā šādi elementi:

1. Vēsturisko pilsētu autentiskums un viengabalainība ir daļa no materiālajiem un nemateriālajiem elementiem, kas veido to specifisko raksturu, proti:

a) Pilsētu struktūras nosaka zemesgabali, ielas, zaļās zonas un attiecība starp ēkām un neapbūvētajām teritorijām;

b) Ēku izskatu, interjeru un ārieni nosaka mērogs, lielums, konstrukcija, materiāli, krāsa un apdare;

c) Attiecības starp pilsētu vai apdzīvoto vietu un tās dabisko un mākslīgo vidi;" (Vašingtonas harta)

d) Dažādās funkcijas, ko pilsēta vai apdzīvotā vieta laika gaitā ieguvusi.

e) Kultūras tradīcijas, vietas gars un viss, kas veido vietas identitāti.

2. Attiecības, kas eksistē starp vietu kā vienotu veselumu, tās sastāvdaļām, vietas kontekstu un šī konteksta sastāvdaļām.

3. Sociālie tīkli, kultūras daudzveidība.

4. Neatjaunojamie resursi, to patēriņa samazināšana, šo resursu atkārtota izmantošana un otrreizējā pārstrāde.

b) Jaunas funkcijas

„Jaunām funkcijām un nodarbošanās veidiem ir jāatbilst vēsturiskās pilsētas vai apdzīvotās vietas raksturam.” (Vašingtonas harta)

Jaunu nodarbošanās veidu ieviešana nedrīkst apdraudēt tradicionālo nodarbošanās veidu un iedzīvotāju ikdienas dzīvē noderīgu darbību saglabāšanos. Tas var palīdzēt saglabāt vēstures un kultūras daudzveidību, kas ir šo kontekstu patiesā būtība.

Pirms jauna nodarbošanās veida ieviešanas ir jāņem vērā piesaistīto lietotāju skaits, izmantošanas laiks, saderība ar esošajiem nodarbošanās veidiem un ietekme uz tradicionālajiem zemes lietojuma veidiem.

Šādām jaunām funkcijām ir jāatbilst arī ilgtspējīgas attīstības vajadzībām saskaņā ar vēsturiskas pilsētas kā unikālas un neaizstājamās ekosistēmas koncepciju.

c) Jauna arhitektūra

Kad ir nepieciešams būvēt jaunas ēkas vai pārveidot esošās, jaunajai arhitektūrai ir jābūt saskanīgai ar esošo telpisko plānojumu un vēsturiskās pilsētas vai apdzīvotās vietas vidi. Jaunajai arhitektūrai ir jārespektē vietas mērogi, saglabājot pienācīgu saikni ar esošo arhitektūru un tās konteksta attīstības modeli.

„Pirms jebkādas jaunas būvniecības ir jāveic pilsētas konteksta analīze, lai ne vien definētu ēku grupas vispārējo raksturu, bet arī analizētu tās dominējošās īpašības, piemēram, augstuma, krāsu, materiālu un formu harmoniju, konstantes fasāžu un jumtu būvniecības manierē, attiecības starp ēku apjomu un telpisko apjomu, kā arī vidējās proporcijas un to izvietojumu. Īpaša uzmanība ir jāpievērš zemesgabalu lielumam, jo pastāv draudi, ka jebkāda zemesgabalu reorganizācija var radīt masas izmaiņas, kas var nelabvēlīgi ietekmēt kopējā veseluma harmoniju.” (Nairobi rekomendācijas, 28. pants)

Perspektīvas, skatupunkti, fokusa punkti, skatu koridori ir vēsturiskās telpiskās uztveres neatņemamas sastāvdaļas. Jaunas arhitektūras

iejaukšanās gadījumā tās ir jārespektē. Pirms jebkādas iejaukšanās ir padziļināti jāizanalizē un jādokumentē esošie apstākļi konkrētajā teritorijā. Ir jāizpēta un jānosaka skatu koridori virzienā uz un no jaunām būvēm. Jaunas ēkas ievietošana vēsturiskā kontekstā ir jāvērtē no formāla un funkcionāla skatupunkta, jo īpaši gadījumos, kad tā ir paredzēta jaunām funkcijām.

d) Publiskā telpa

Publiskā telpa ir ne tikai būtisks resurss komunikācijai vēsturiskajās pilsētās, bet arī ļoti svarīga dzīves kvalitātes nodrošināšanai. Vieta, kur var ļauties pārdomām, mācīties un baudīt dzīvi savā pilsētā. Tās sociālajiem tīkliem, pilsētas struktūrai, ieskaitot ārtelpu mēbeles, kā arī tās pārvaldībai ir jāaglabā savs raksturs un skaistums, un ir jāsekmē tās kā sociālai komunikācijai piemērotas publiskās telpas izmantošana.

Jaunas iejaukšanās gadījumā ir jāanalizē līdzsvars starp publisko telpu un kompakti konstruēto sociālo tīklu.

e) Modernais aprīkojums

Plānojot vēsturiskās pilsētas attīstību, ir obligāti jāņem vērā tās iedzīvotāju vajadzības pēc dzīves ērtības nodrošināša aprīkojuma.

Šāda aprīkojuma integrēšana publiskajā telpā un vēsturisko ēku iekšpusē ir problēma, ko nedrīkst novērtēt par zemu.

f) Mobilitāte

„Satiksme vēsturiskā pilsētā vai apdzīvotā vietā ir stingri jāregulē ar attiecīgiem noteikumiem.” (Vašingtonas harta).

„Kad pilsētas vai reģiona plānošanā tiek paredzēta lielu autoceļu būvniecība, tos nedrīkst būvēt cauri vēsturiskai pilsētai vai apdzīvotai vietai, taču tiem ir jāuzlabo piekļuve šīm pilsētām vai vietām.” (Vašingtonas harta).

Lielākā daļa senu vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu ir veidotas atbilstoši gājēju vajadzībām. Pakāpeniski šajās vietās ir ielauzušās automašīnas, degradējot tās. Vienlaikus šis fenomens ir atstājis negatīvu ietekmi arī uz arhitektūras tipoloģiju un dzīves kvalitāti šajās pilsētās.

Mobilitātes infrastruktūra (autostāvvietas, metro stacijas) ir jāplāno tā, lai tā nebojātu vēsturisko plānojumu, tā viengabalainību vai vidi. Vēsturiskā pilsētā ir jāveicina ielu veidošana mazas slodzes mobilitātes nolūkiem.

Ir būtiski priekšroku dot kājāmgājējiem. Lai to panāktu, satiksme un automašīnu novietošana ir būtiski jāierobežo. Vienlaicīgi ir jāievieš ilgtspējīga sabiedriskā transporta sistēma, kas ne rada piesārņojumu, un ir jāveicina satiksmes veidi ar mazu slodzi uz vidi.

Ceļi un ielas ir jāprojektē tā, lai priekšroka būtu gājējiem. Autostāvvietas ir vēlamas izvietot ārpus aizsargājamajām zonām.

Pazemes infrastruktūra mobilitātes vajadzībām, piemēram, metro, nedrīkst sabojāt vēsturisko plānojumu, arheoloģisko mantojumu un vidi.

Automaģistrāles jābūvē ārpus aizsargājamajām un bufera zonām.

g) Tūrisms

Tūrisma var būt pozitīva ietekme uz vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu attīstību un vitalitāti. Tūrisma attīstība vēsturiskajās pilsētās un apdzīvotajās vietās ir jābalsta uz pieminekļu un telpas izmantošanu, uz cieņas un atbalsta izrādīšanu vietējās sabiedrības identitātei, kultūrai un tradicionālajiem nodarbošanās veidiem.

Lielas tūristu plūsmas var kļūt bīstamas pieminekļu un vēsturisko vietu aizsardzībai.

Aizsardzības un pārvaldības plānos ir jāņem vērā paredzamā tūrisma ietekme un jāregulē šis process, lai no tā iegūtu pilsētas mantojums un vietējie iedzīvotāji.

h) Riski

„Neatkarīgi no vēsturisku pilsētu vai apdzīvoto vietu skārušās katastrofas veida preventīvie un atjaunošanas pasākumi ir jāpielāgo konkrēto īpašumu specifiskajam raksturam.” (Vašingtonas harta)

Aizsardzības plāni ir iespēja uzlabot gatavību riskiem un risku mazināšanas plānošanu un veicināt vides pārvaldību un ilgtspējības principu ievērošanu.

i) Enerģijas taupīšana

Iejaukšanās vēsturiskajos centros, respektējot vēsturiskā mantojuma īpatnības, ir jāveic tā, lai uzlabotu energoefektivitāti un samazinātu siltumnīcas efektu izraisošo gāzu izmešus. Ir jāveicina atjaunojamo energoresursu izmantošana.

Jebkurai jaunai ēkai vēsturiskās teritorijās ir jābūt energoefektīvai. Pilsētu zaļo zonu izvietojums un citi pasākumi ir jāizmanto, lai izvairītos no siltāka pilsētas klimata veidošanās.

j) Līdzdalība

„Iedzīvotāju un vietējo interešu grupu līdzdalība un iesaistīšanās ir ļoti svarīga, lai nodrošinātu aizsardzības programmas panākumus. Tāpēc tā ir jāveicina visos apstākļos, un tai ir vajadzīga visu paaudžu iedzīvotāju informētība.” (Vašingtonas harta)

Lai veicinātu līdzdalību, ir jāizveido vispārēja informācijas programma visiem iedzīvotājiem, sākot ar skolas vecuma bērniem. Ir jāatbalsta aizsardzības biedrību darbība, un ir jāveic finanšu pasākumi, lai atvieglotu ēku konservāciju un restaurāciju. (Vašingtonas hartas 15. pants)

Sekmīgas vēsturisko pilsētu konservācijas, atvēršanas vai attīstības ķīla ir savstarpēja sapratne, kas balstīta uz sabiedrības informētību, vietējo iedzīvotāju un profesionāļu kopīgiem mērķiem.

Informācijas un sakaru tehnoloģijas nodrošina tiešu un tūlītēju komunikāciju. Tas ļauj vietējām grupām iesaistīties aktīvāk un uzņemties lielāku atbildību.

Vēsturisko apdzīvoto vietu plānošanai ir jābūt procesam, kurā var piedalīties visas ieinteresētās puses.

Ir jāatbalsta to institūciju intereses, kas nodarbojas ar vēsturisko pilsētu un apdzīvoto vietu aizsardzību. Tās atbild par atbilstošu finanšu un birokrātisko pasākumu izveidi, kas vajadzīgi sekmīgai aizsardzības pasākumu vadībai.

k) Aizsardzības plāns

„Aizsardzības plāna mērķim ir jābūt harmonisku attiecību izveidei starp vēsturiskajām apdzīvotajām vietām un to vidi.” (Vašingtonas harta)

Tas attiecas gan uz materiālajiem, gan nemateriālajiem elementiem, lai aizsargātu vietu identitāti, vienlaikus nekavējot to attīstību.

Aizsardzības plāna galvenajiem mērķiem ir „jābūt skaidri noteiktiem; tāpat ir skaidri jānosaka arī šo mērķu sasniegšanai vajadzīgie tiesiskie, administratīvie un finanšu pasākumi.” (Vašingtonas harta)

Aizsardzības plāni ir jābalsta uz teritoriālās un pilsētas vērtību analīzes un attiecīgās teritorijas plānošanas koncepcijas, un tajā ir jāņem vērā visi būtiskie faktori, ieskaitot arheoloģiju, vēsturi, arhitektūru, tehnoloģijas, socioloģiju un ekonomiku. Tas ir jāapvieno ar pārvaldības plānu, un pēc tā īstenošanas ir jāveic pastāvīga uzraudzība.

„Aizsardzības plānā ir jānosaka, kuras ēkas un telpas ir jā saglabā, kuras ir jā saglabā noteiktos apstākļos, un kuras „izņēmuma gadījumos var nesaglabāt.” (Vašingtonas harta).

Pirms jebkādas iejaukšanās ir jāveic vietas padziļināta analīze.

Plānam ir jāidentificē un jāaizsargā komponenti, kas papildina un/vai ietver vēsturiskās pilsētas vērtības, kā arī komponenti, kas papildina un/vai uzskatāmi parāda vēsturiskās pilsētas un apdzīvotās vietas raksturu.

Aizsardzības plāna priekšlikumi ir jā sagatavo, ņemot vērā iespējamu iejaukšanos no noteikto normu un ierobežojumu piemērotības viedokļa, ne tikai no tiesiskā un finanšu viedokļa. „Aizsardzības plānu ir jāatbalsta vēsturiskās teritorijas iedzīvotājiem.” (Vašingtonas hartas 5. pants)

Lai plāns kļūtu par derīgu instrumentu, tam ir vajadzīgs iedzīvotāju atbalsts.

Ja neeksistē aizsardzības plāns, vajadzīgie aizsardzības pasākumi ir jāveic saskaņā ar materiālo un nemateriālo resursu un to kultūras vērtību aizsardzības un uzlabošanas principiem un mērķiem.

l) Pārvaldības plāns

Ir jāizveido efektīva pārvaldības sistēma, kas atbilst vēsturisko pilsētu un vēsturisko apdzīvoto vietu tipiem un īpatnībām un respektē to

kultūras un dabas kontekstu. Tajā ir jāintegrē tradicionālās metodes, esošie pilsētplānošanas un reģionālās plānošanas rīki un citi formāli vai neformāli rīki, ko izmanto pilsētplānošanas pārvaldībā.

Pārvaldības plāns balsta uz zināšanām par materiālajiem un nemateriālajiem resursiem, to aizsardzību un izmantošanu.

Tāpēc šajā plānā ir:

- jāidentificē kultūras vērtības;
- jāidentificē ieinteresētās puses un to vērtības;
- jāidentificē iespējamie konflikti;
- jāidentificē aizsardzības mērķi;
- jāidentificē tiesiskās, finanšu, administratīvās un tehniskās metodes un rīki;
- jāizprot stiprās un vājās puses, iespējas un draudi;
- jāidentificē atbilstošas stratēģijas un konkrēti pasākumi.

Šāds pārvaldības plāns ir jāizstrādā, ievērojot līdzdalības procedūru.

Papildus pilsētas pārvaldes sniegtajai informācijai, pētījumiem un sīkai dokumentācijai plānā ir jāņem vērā secinājumi, kas iegūti diskusijās ar iesaistītajām pusēm, analizējot konfliktus, ko rada pretrunīgu vērtību mijiedarbība.

Turpmākā rīcība iepriekš izklāstītos ieteikumus formulēja CIVVIH. Tie ir paredzēti, lai veicinātu plašu ICOMOS uzsāktu un vadītu ideju ģenerēšanu un apmaiņu.

Šis ir atvērts dokuments, ko var aktualizēt, lai ņemtu vērā ar pilsētām saistīto jautājumu attīstību.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnieks, Dr. Arch., arhitekts

Dokuments runā par kultūras mantojumu kā būtisku resursu un pilsētu ekosistēmas daļu, saistot to ar ilgtspējīgas attīstības jēdzienam raksturīgo t. s. nenojaukšanas politiku. Vienlaikus tiek prasīts „garantēt cieņu pret vēsturiskajām materiālajām un nemateriālajām kultūras mantojuma vērtībām un vidi, kā arī iedzīvotāju dzīves kvalitāti un pilsētu mantojuma ierobežoto resursu saglabāšanu”. Nepārveidojot vai neaizstājot vecās ēkas ar jaunām tās pašas nojaukšanas rezultātā, nav iespējams nodrošināt cilvēkiem dzīves kvalitāti, un tā ir Dokumenta augsto uzstādījumu drāma.

Ja Dokuments tiešām vēlas gan aizsargāt vēsturisko pilsētu vides vērtības, gan integrēt tās mūsdienu sociālajā, kultūras un ekonomiskajā dzīvē, tad nonākam līdz pilsētas kultūras materiālo un nemateriālo elementu simbiozei. Tieši nemateriālie elementi, kas ietver pilsētnieku nodarbošanās veidus, pilsētas tēlu, tās vēsturiskās funkcijas un ikdienas dzīvi, tradīcijas un novitātes, veido pilsētu attīstības un pārmaiņu vērtības būtību.

Kas gan šodien atceras Rīgas Brodveju– Elizabetes ielu ar tai tuvējiem mazstāvu 19. gs. apbūves kvartāliem, kas bija saglabājušies līdz Otrajam pasaules karam? Kā stāsta vēsturnieks un rakstnieks Uldis Ģērmanis, „Brodvejā vienmēr varēja satikt kādu pazīstamu čalīti vai fidu, kaut ko noorganizēt vai vismaz patīkami paklenderēt. (.) Kas par dažnedažādu iespēju koncentrāciju! Bez tam no turienes pa kreisi un pa labi ātri un ērti sasniedzami vēl daudzi citi sabiedriski nozīmīgi iestādījumi. Un kur tad cilvēku čalas, smaidi un sveicieni.”¹⁰ Mūsdienu Rīgā 30. gadu t. s. Brodveju ir nomainījis īsts Brodveja „debesskrāpis” 60. gadu viesnīcas, tagadējās „Radisson Blu Latvija” formā, rīdzinieku savulaik iedomāto pasaules lielpilsētas romantiku aizstājot ar tūristu servisu.

Prasība „izvairīties no formālas imitēšanas, kontrastējošas kompozīcijas, pretnostatošas arhitektūras negatīvā efekta, kā arī fragmentācijas, pārmērīgiem kontrastiem un nepārtrauktības trūkuma”, atzīstot nepārtrauktību pilsētas attīstībā var novest pie vēlmes turpināt 19. gs. perimetrālās apbūves praksi, kas minētajā kvartālā Rīgas centrā noveda pie bēdīgām sekām. Pēc 2006. g. veiktās rekonstrukcijas 60. gadu padomju modernisma viesnīcas plašā priekšlaukuma un gājēju promenādes vietā tika uzbūvēta

¹⁰ Lipša I. “Rīga bohēmas varā”, R. 2008, lpp. 78.

Ar vēlmi turpināt 19. gs. perimetrālās apbūves praksi Rīgas centrā, 21. gs. tika pamatota 60. gadu viesnīcas pārbūve, kuras rezultātā gājēju promenādes vietā tika uzbūvēta jauns viesnīcas “Latvija” bloks, zaudējot publiski pieejamo ārtelpu. Foto: Laimonis Strīnieks (1979, Latvijas Arhitektūras muzeja arhīvs) un Aivars Siliņš (2018)

jauns viesnīcas bloks, veikalu pasāža, konferenču zāle un kazino, un ēkas stāvu skaits pieauga no 24 uz 27 stāviem. Morāle– ar mērķi atgriezties pie vēsturiskās apbūves mēroga var pamatot arī destruktīvas izmaiņas pilsētas audumā.

FLORENCES DEKLARĀCIJA PAR MANTOJUMU UN AINAVU KĀ CIVĒCES VĒRTĪBĀM

Pieņemta 2014. gadā Florencē

DEKLARĀCIJA IR ADRESĒTA STARPVALDĪBU ORGANIZĀCIJĀM, nacionālajām struktūrām, un citām organizācijām, un speciālistiem, iesakot šādas darbības:

1. KOPIENAS IDENTITĀTE CAUR TŪRISMU UN INTERPRETĀCIJU

1. 1 Daloties ar kopienas identitāti, atbalstīt kopienas un to apmeklētājus

a. Kopienas identitāte reti ir vienveidīga vai statiska, tā ir dzīva, pastāvīgi attīstībā, pateicoties pagātnes un tagadnes saspēlei tā brīža ģeopolitisko apstākļu kontekstā. Visā pasaulē pretējas un bieži vien konfliktējošas kopienas identitātes tiek izteiktas un var tikt veidotas negatīvi vai pozitīvi caur darbību klāstu un piedāvātajiem pakalpojumiem, kas tiek sniegti kultūras mantojuma tūrisma galamērķos, kurus paredzēts izmantot ekonomiskiem, sociāliem un kultūras ieguvumiem.

b. Kopienas iesaistīšanās tūrismā caur pakalpojumu sniegšanu, uzņēmējdarbību, kultūras ražošanu vai brīvprātīgo aktivitātēm var palīdzēt novērtēt tās kultūras mantojumu un radīt (kapacitātes veidošanas atbalstītas) iespējas pozitīvā veidā veicināt iedzīvotāju kopienas daudzveidīgās identitātes.

c. Kopienas tradīcijas – festivāli, dejas un kulinārijas tradīcijas, kas tiek dalītas ar apmeklētājiem, laika gaitā nedaudz mainās, un var novest pie tā, ka tiek pasliktināta pieredze gan iedzīvotājiem, gan apmeklētājiem. Kopienai ar labi attīstītu kultūras izpratni un spēju identificēt unikālas kultūras vērtības savā kopienā ir jāpiemīt tādām pilnvarotā statusam, lai aizsargātu integritāti, autentiskumu un nepārtrauktību konkrētajā sabiedrībā atzītajam kultūras mantojumam.

d. Kopienas iesaistīšanās kultūras mantojuma ievērojamās vietās, ko skārušas katastrofas un konflikti, sniedz dziedināšanas un samierināšanās iespējas. Saskaņojot ar sāpīgām atmiņām, atjaunojot savu dzīves ritmu, kopienas ainavā saglabā vai izveido fiziskus memoriālus, fiksējot 'noziedzumu pret cilvēci' vai katastrofu postījumu psiholoģisko kaitējumu, ņemot vērā zaudēto cilvēku dzīvības. Savukārt, kā apmeklētāju piesaistes objektiem, rodas iespējas dažādām interpretācijām un nepārtrauktam dialogam ar tūristiem.

e. Pieaugošanas zināšanas un izpratne par kultūras mantojuma vietu – gan materiālu, gan nemateriālu – vietējās sabiedrības un viesu starpā veicina jēgpilnu starpkultūru dialogu, personīgā līmenī raisa cieņu pret kultūras atšķirībām un uzlabo tūristu pieredzes kvalitāti, kas saistīta ar ceļošanu kā izziņas procesu. Tas ir pamats miermīlīgai līdzāspastāvēšanai.

1. 2 Kultūras mijiedarbība un komunikācija: uzkrāt zināšanas un mainīt priekšstatus caur pieredzi

a. Ilgtspējīga saglabāšana un nemateriālā kultūras mantojuma aizsardzība vietējā tūrisma kontekstā var tikt panākta tikai veicinot informētību, padziļinātas zināšanas un izpratni vietējās kopienās par to mantojuma nozīmīgumu un daudzveidīgajām ietekmēm, kas savienojušās, lai radītu – un turpinātu radīt – unikālu kultūru.

b. Audzējot starppaaudžu kapacitāti vietējās kopienas pārstāvju, īpaši jauniešu, vidū, sniegtajam atbalstam to iesaistē ar mantojumu un tā iztulkošanā, un veiksmīgā komunikācijā ar apmeklētājiem, ir divkāršs ieguvums, gan uzlabojot apmeklētāju pieredzi, gan stiprinot savu pašapziņu un identitāti.

c. Divvirzienu komunikācija starp apmeklētājiem un kopienām var arī veicināt ziņkārību, tā pieļauj vairākas interpretācijas (kad atbilstoši), kā arī ļauj saimniekiem stāstīt savus stāstus savā personīgā veidā.

d. Kopienų bāzēta tūrisma attīstība reaģē uz apmeklētāju gaidām pēc personalizētākām un dzīvi uzlabojošām pieredzēm. Vietējā tūrisma sadarbības un ētikas tikli veicina specializēto tūrismu, kur apmeklētāju aktīvas līdzdalības centrā ir kultūras mijiedarbība.

e. Kultūras mantojuma autentiska, visaptveroša un padziļināta, pieredze ir galvenā sastāvdaļa starpkultūru dialogam, kas noris caur tūrismu, un tas ir svarīgs elements kopienas diasporas, kā apmeklētāju, sasaisītei no jauna ar savu pagātni.

f. Kultūras pasākumi ir daudzu kopienu stratēģiskie līdzekļi tūrisma piesaistē.

1. 3. Kultūras vietas: atrast pamatu kultūras mantojuma attīstībai

a. Fiziskās vides plānošanas radošie risinājumi var novest līdz dziļākām simbiotiskām attiecībām, kur ir vieta gan apmeklētājiem, gan kopienām. Kultūras koridori, piemēram, var izcelt vēsturiskās izpētes un kultūras nozīmības vērtību ar tradicionālo ceļu jutīgo atjaunošanu.

b. Piekļuve kultūras mantojuma vietām tūrisma galamērķos pieprasa daudzlīmeņu pieeju plānošanā un interpretācijā, lai tā būtu efektīva. Fiziskā, intelektuālā, emocionālā un ekonomiskā pieeja ir jāsaskaņo ar izstrādātajām stratēģijām interpretācijai plānošanā un kvalitātes nodrošināšanas mehānismiem.

c. Radošās vietas – virtuālās un reālās – ir atkarīgas no attiecībām starp kustamo un nekustamo kultūras mantojumu. Ātri gaistošas atmiņas pašas par sevi ir neatņemama apmeklētāju pieredzes sastāvdaļa un ir jāatrod jaunas metodes to saglabāšanai un veicināšanai nākotnē.

d. Kopienų saskaņoti vadītās kultūras tūrisma attīstības stratēģijas ir atkarīgas no tā, ka tiek atzīta nozīmīga saikne starp vietām un dinamiskām kultūras tradīcijām.

e. Pārvaldība, kas saistīta ar tūristu galamērķos esošu kultūras mantojuma vietu nodrošināšanu, aizsargāšanu un apsaimniekošanu, pieprasa visaptverošus komplektus ar integrētiem plāniem, politikām, noteikumiem un praksēm, kas aptver, bet neaprobežojas ar saglabāšanas plānošanu.

f. Integrēta telpiskā un tūrisma plānošana var: veicināt kopienu lomu; noteikt kārtību kvalitatīvu kultūras produktu un kultūras mantojuma pieredzes līdzradīšanai; atbalstīt inovācijas un pielāgošanos mainīgām prioritātēm visās pasaules tūrisma un mantojuma nozarēs konkrētā vietā un konkrētā laikā, tādējādi stiprinot kopienas identitāti.

2. AINAVA KĀ KULTŪRAS DZĪVESVIETA

2. 1 Kopienā balstīta pieeja

a. Ainavas koncepts, gan pilsētvides, gan lauku, arvien vairāk kļūst par jaunu paradigmu harmoniskai attīstībai, kas nodrošina veidu, kā integrēt ekonomiskus, sociālus un vides procesus.

b. Pastāv dažādas attiecības starp pilsētvides un lauku ainavām, kas attiecas uz kultūras, sociālekonomiskiem vai vides procesiem, kā arī iedzīvotāju labklājību.

c. Vietējo kopienu iesaiste, atzīšana un cieņa pret to kultūras mantojumu, kā arī inovatīvas un tradicionālas prakses var palīdzēt efektīvi pārvaldīt un pārvaldīt daudzfunkcionālas vides, kalpojot to vietējai izaugsmei un piemērošanās spējai.

2. 2 Ainava kā kultūras un dabas sajaukums

a. Kultūras ainavas nevajag interpretēt tikai kā saglabāšanas rajonus, bet arī kā vietas, kur var tikt piemērotas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas.

b. Daudzās ainavās tādi koncepti kā „dabisks” un „kultūras” ir zaudējuši daudz no to nozīmes un tiek aizstāti ar biokulturālu izpratni, kad cilvēki nosaka un saglabā ne tikai apdzīvotas vietas un lauksaimniecību, bet arī sugas un biotopus.

c. Ir pienācis laiks apstrīdēt mākslīgo nošķirumu starp saglabāšanu un inovāciju, uzlūkojot kultūras ainavas kā mācībstundas, no kurām jāmacās jauni ekonomiskās attīstības modeļi, risinājumi klimata izmaiņām, riska pārvaldība, biodaudzveidības saglabāšana cilvēku labklājības veicināšanai.

2. 3 Ainava kā izaugsmes dzinējspēks

a. Lai gūtu labāku priekšstatu par iespēli starp bioloģisko un kultūras daudzveidību ainavas līmenī un tās ietekmi uz iztikas līdzekļiem un labklājību, ir nepieciešami turpmāki starpdisciplīnu pētījumi.

b. Nepieciešams pārvarēt būtiskās intelektuālās atšķirības starp dabaszinātnēm un sociālajām zinātnēm, kā arī humanitārām nozarēm. Plaša mēroga sadarbība starp šīm disciplīnām ir vajadzīga, lai attīstītu jaunus rīkus ainavas plānošanai, pārvaldībai un saglabāšanai.

c. Sabiedrības informētība un politiskā darbība ir nepieciešamas, lai efektīvi īstenotu uz kultūras ainavu attiecināmās nacionālās un starptautiskās saistības.

3. ILGSTPĒJĪBA, IZMANTOJOT TRADICIONĀLĀS ZINĀŠANAS

3. 1 Ikdienas dzīves kvalitāte, ko rada tradicionālās zināšanas

a. Jāveicina izpēte un apzināšanās, ko rada tradicionālo zināšanu sistēmas loma attīstībai, kas balstīta uz to, kas ir saņemts no iepriekšējām paaudzēm.

b. Jāatzīst identitāšu, sociālās kohēzijas, kopienas iesaistes un dzīves kvalitātes nozīmīgums, ko rada tradicionālās zināšanas.

c. Nepieciešami turpmāki pētījumi par nozīmi, simbolismu un rituāliem, kas attiecas uz tradicionālām tehnikām un procedūrām.

d. Jāidentificē tradicionālās sistēmas, ko uztur kopienas attiecībā uz labklājību, uzturu un dzīvesveidu.

e. Nepieciešams atbalsts to vietējo kopienu un iezemiešu tiesībām, kas ir tradicionālo un iezemiešu zināšanu, un sistēmu uzturētāji.

3. 2 Tradicionālo zināšanu un prakšu vērtība kā līdzsvarotu tehnoloģisko, inovatīvo attīstības programmu un ilgtspējīgas attīstības pamats

a. Jāuzlabo zināšanas par tradicionālām sistēmām, lai veicinātu jaunu tehnoloģisko paradigmu.

b. Jāveido tradicionālo zināšanu tipoloģijas identifikācijas sistēma, kā arī gadījumu izpētes un labāko prakšu datubāze.

c. Jāveicina tradicionālo un moderno tehnoloģiju līdzsvarota izmantošana, izmantojot visaptverošu, nedestruktīvu un ilgtspējīgu pieeju.

3. 3 Cieņa pret vietām un lēmumu procesiem, kas aizsargā kopienas un cilvēkus

a. Jāizstrādā metodes tradicionālo zināšanu aizsardzībai, ko var piemērot indivīdi, kopienas, tradicionālo metožu izplatītāji un novatori.

b. Jāveicina elastīgas tradicionālās metodes, tāpat kā to izmantošana ikvienā valstī, lai risinātu globālus izaicinājumus un riskus – tādus kā klimata pārmaiņas, dabas katastrofas, migrācija un nabadzība. Identificēt

elastīgas tehnoloģijas un veicināt tradicionālo zināšanu pielietojumu, lai panāktu enerģijas efektivitāti un samazinātu CO2 emisiju.

c. Jāveicina apzinīga kolektīvā reakcija un līdzdalība katastrofu novēršanas pasākumos, lai labāk aizsargātu tās mantojuma ievērojamas vietas un īpašumus, kas pakļauti lielākam dabiskam un cilvēku darbības riskam.

d. Jāveicina komunikācija un interpretācija, lai radītu ilgtspējīgu politiku un programmas, ko atbalsta izglītības sistēmas un likumdošana.

4. KOPIENU VEICINĀTA SAGLABĀŠANA UN VIETĒJAIS PILNVAROJUMS

4. 1 Kopienu iesaiste mantojuma stiprināšanā

a. Jāatzīst saikne starp kopienām un mantojumu, respektējot kopienu tiesības identificēt vērtības un zināšanu sistēmas, ko iemieso to mantojums. Mantojuma vietām, vai tās ir ievērojamas vietas vai ainavas, ar tām saistītās dažādās kopienas var būt piešķirušas dažādu vērtību, un vērtības identificēšanā ir jāņem vērā ikviena grupa.

b. Jāizveido dažādu līmeņu sadarbības tīkli starp vairākām ieinteresētajām pusēm, lai risinātu ar mantojumu saistītus jautājumus un radītu jaunas vērtību ķēdes, izmantojot inovatīvu sinerģiju.

c. Jāizmanto dinamiski, elastīgi, iekļaujoši un integrēti iesaistes procesi, lai sasniegtu kultūras mantojuma saglabāšanas programmu ilglaicīgu sociālo ietekmi.

4. 2 „No apakšas uz augšu” pieeja efektīvai saglabāšanai un mantojuma pārvaldībai

a. Ir svarīgi radīt kopienām aktīvu lomu formālajās plānošanas/pārvaldības sistēmās, sniedzot kopienām balsi saglabāšanas lēmumu pieņemšanas procesos.

b. Jāatzīst, ka mantojuma profesionāļu loma ir sniegt tehniska rakstura padomus kopienu vadītās saglabāšanas iniciatīvās un būt veicinātājam, kad sabiedrības iesaiste ar savu mantojumu ir sadrumstalota.

c. Jāatjauno cilvēces attīstības mērķi kā pamats radošām „no apakšas uz augšu” pieejām.

4. 3 Mantojuma saglabāšanas un ilgtspējīgas vietējās socio-ekonomiskās attīstības sasaiste

a. Mantojuma saglabāšanai jākalpo ilgtspējīgas attīstības mērķiem.

b. Jāveicina labas prakses (pamatojoties uz izmērāmiem pierādījumiem), kas ir saistītas ar mantojuma ieguldījumu labklājības, sociālās kohēzijas un ilgtspējīgas ekonomikas attīstībā.

c. Jāizmanto inovatīvas pieejas un instrumenti, piemēram, kolektīvā finansēšana, kas var rosināt aktīvu lomu kopienu sadarbībā, pārveidojot vēlamās nākotnes vīzijas par realitāti.

5. JAUNIE RĪKI SAGLABĀŠANAS PRAKSEI

5. 1. Kultūras mantojumu mērķiem ir jāveicina jauno instrumentu at-tīstība, nevis otrādi, lai tie varētu konsolidēt kultūras mantojuma atpazīstamību

a. Jaunajiem rīkiem un tehnoloģijām, kā līdzekļiem nevis mērķiem, jāatbalsta saglabāšanas procesa dažādie soļi, veicinot kultūras mantoju-ma lomu cilvēktiesību ievērošanā.

b. Jāizstrādā pamatnostādnes un tīkli, un ar tiem kopīgi jādalās teo-rētiskiem un metodoloģiskiem mērķiem, un programmām, lai nodrošinā-tu saglabāšanas prakses autentiskumu.

c. Sadarbojoties, jāizstrādā pamatnostādnes starpdisciplīnu pētnie-cībai (ieskaitot tos, kas saistīti ar finansēšanas politiku), lai aizpildītu ro-bus – tehnoloģiskos, bet vispirms kultūras –starp tehnoloģiju speciālis-tiem un mantojuma praktizētājiem, starp pārvaldītājiem un informācijas lietotājiem.

5. 2. Veicināt jaunas tehnoloģijas, kas ir pieejamas un atvērtas dalītai kultūras izaugsmei

a. Jārespektē vietējas un tradicionālas zināšanas, lai nodrošinātu go-dīgu un auglīgu līdzsvaru starp kultūrām, zināšanām, materiāliem, tradi-cionālām un inovatīvām tehnoloģijām.

b. Jāatzīst nevalstisko organizāciju galvenā nozīme stratēģiskajā partnerībā, lai tiktu uzlaboti saglabāšanas rezultāti.

c. Jāapvieno platformas un rīki zināšanu izplatīšanai un ar tiem jāda-lās, lai pārvarētu kultūras un sociālo nevienlīdzību.

d. Caur profesionālo kopienu debatēm un diskusijām ir jānotiek aktī-vam ieguldījumam saglabāšanas procesu labākās prakses apmaiņā, vien-laikus cenšoties izvairīties no šādu centienu dublēšanās.

5. 3. Veicināt sadarbības standartizāciju un procedūras un rīku vienkāršošanu

a. Jāattīsta starptautiski atzīti un piemērojami rīki, lai nodrošinātu precizitāti, uzticamību un rezultātu pārbaudāmību, un nodrošinātu salī-dzinošās analīzes iespēju gan ģeogrāfiski, gan laikā.

b. Jāpiešķir prioritāte lietotājam draudzīgām un zemu izmaksu teh-noloģijām, lai nodrošinātu tādas līdzekļus, ko var izmantot kultūras man-tojuma dokumentēšanai, saglabāšanai un uzraudzībai.

c. Tiešsaistes rīkkopa un atvērtā koda platformas jāizstrādā kā prio-ritāte, lai nodrošinātu piekļuvi standartiem un procedūrām kultūras mantojuma saglabāšanas praksei demokrātiskā ceļā.

d. Jānodrošina, ka tehnoloģiju izmantošana kultūras mantojumam ir atbilstoša skaidri definētiem mērķiem, izvairoties no riska progresēt tikai tehnoloģiskajā sektorā, neuzlabojot saglabāšanas praksi.

KOMENTĀRS

Jānis Lejnīks, Dr. Arch., arhitekts

Deklarācijas tēzi, ka “saskaroties ar sāpīgām atmiņām, atjaunojot savu dzīves ritmu, kopienas ainavā saglabā vai izveido fiziskus memoriālus, fikšējot noziegumu pret cilvēci” Latvijā ilustrē daudzas vietas, it īpaši tās, kas saistītas ar Otrā pasaules kara traģiskajiem notikumiem. Tās var būt gan no jauna veidojamais Likteņdārzs Koknesē, gan valstiski aizsargāta vieta, kā Salaspils memoriāls, kas tapis kādreizējās koncentrācijas nometnes vietā.

Tās “oficiālais nosaukums vācu okupācijas laikā bija «Paplašināts policijas cietums un darba audzināšanas nometne». Tātad juridiski to nesauc par koncentrācijas nometni, kaut arī nacistu represīvo nometņu sistēmā tā nešaubīgi ietilpa. Padomju periodā stipri pārspilēja nometnē bijušo un nogalināto skaitu (vairāk kā 53 000) – jaunākie vēsturnieku pētījumi liecina, ka laikā no 1941. līdz 1944. gadam nometnē pabija ap 20 000 cilvēku, no kuriem vismaz 2000 zaudēja dzīvību.”¹¹ Teiktais apliecina plašās interpretācijām iespējas, kurām ir pakļauts ikviens vēsturiskais objekts dialogā ar sabiedrību, tostarp tūristiem.

Vides plānošanas radošie risinājumi var novest līdz dziļākām simbiotiskām jeb abpusēji izdevīgām attiecībām, jo kā teikts Deklarācijā, „ir pienācis laiks apstrīdēt mākslīgo nošķirumu starp saglabāšanu un inovāciju”. Latvijā t. s. kultūras koridori var izcelt vēsturiskās izpētes un kultūras nozīmības vērtību ar tradicionālo ceļu atjaunošanu. Viens no tiem ir „Ziemeļu stīga” – interešu saskares teritorija Latvijas un Igaunijas pierobežas daļā, kas saistīta arī ar tūrisma infrastruktūras izveidi.¹² Otrs – „Jēkaba ceļš”, var izsaukt starptautisku interesi par Kurzemes un Zemgales hercoga Jēkaba Ketlera valdīšanas laiku, kurā strauji attīstījās kuģubūve Liepājā un Ventspilī, sacenšoties ar Dāniju, Zviedriju un pat Franciju.

Mūsdienās lielākais kultūras mantojuma entuziastu izaicinājums ir nodrošināt Deklarācijas prasību, lai „tehnoloģiju izmantošana atbilstu skaidri definētiem mērķiem, izvairoties no riska progresēt tikai tehnoloģiskajā sektorā, neuzlabojot kultūras mantojumam saglabāšanas praksi”.

¹¹ <http://www.kulturaskarte.lv/lv/eu2015lv/salaspils-koncentracijas-nometnes-vietas-memorials>. kons. 07. 05. 2018

¹² Vidzemes plānošanas reģiona teritorijas plānojums 2007–2027. Telpiskās attīstības perspektīva

Vides plānošanas radošie risinājumi var novest līdz dziļākām simbiotiskām attiecībām. Salaspils memoriāls, kas 60. gados tapa Otrā pasaules kara nacistu koncentrācijas nometnes jeb policijas cietuma vietā, ir gan piemiņas vieta, gan arhitektūras un tēlniecības sintēzes mākslas darbs. Foto: Jānis Lejnīks

Latvijā daudziem vēsturiski vērtīgiem, bet zemas tehniskās kondīcijas objektiem netrūkst augstas izšķiršanas spējas digitālas fiksācijas un pat vēsturiskās izpētes, kas, atrodoties galvaspilsētas institūciju arhīvu plauktos, maz ko dod paša tālās provinces objekta saglabāšanai.

Izdevniecība „Pētergailis”
Stabu iela 54A – 17, Rīga, LV-1011
Reģistrācijas apliecība Nr. 40003005936
Tālrunis: +371 67843062,
e-pasts: info@petergailis.lv, www.petergailis.lv
Iespiests SIA „Jelgavas tipogrāfija”
Langervaldes ielā 1a, Jelgava, LV-3002